

ΩΚΥΤΟΚΙΑ*

Ἡ μικρολόγος καὶ περίφοβος χρῆσις παντοίων δεισιδαιμόνων τρόπων κατὰ τὰς κρίσιμωτάτας περιστάσεις τοῦ βίου, ὅσον τὸν γάμον, τὸν τοκετόν, τὴν ἀσθένειαν, τὴν κηδεῖαν κττ., ὑπὸ πάντων τῶν λαῶν συνηθιζομένη πρὸς προφύλαξιν ἢ ἀποτροπὴν φανταστικῶν ἐπηρειῶν, εἶναι ἀξία μελέτης καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὁμαδικῆς ψυχολογίας (Völkerpsychologie), ἀλλὰ προπάντων ὡς συντελοῦσα σπουδαίως εἰς γνῶσιν καὶ διαφώτισιν παλαιοτάτων καὶ δὴ καὶ πρωτογενῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων. Διότι ἀκριβῆς ἐξέτασις καταδεικνύει τινὰς μὲν τῶν τρόπων τούτων τὰς περιλείμματα ἀρχαίων θρησκευτικῶν νομίμων, ἄλλους δὲ ὡς ἀπορρέειν ἐκλειπουσῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἄλλους ὡς παρεφθαρμένας ἐκ παρανοήσεως καὶ δυσεξηγήτους μαγικὰς πράξεις, εἰς ἃς ἀποδίδεται ὑπερφυσικὴ δύναμις.

Ἐξετάσαντες ἄλλοις τινὰς τῶν κατὰ τὸν γάμον τοιούτων συνηθειῶν ἐπιλαμβανόμεθα νῦν τῆς ἐρεῦνης τῶν κατὰ τὴν δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συντεινόντων εἰς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ ἀποφυγὴν τῶν κινδύνων, οἵτινες ὑποτίθεται ὅτι ἐπικρέμανται εἰς τὰς ἐπιδόσεις ἐκ τῆς δυσμενοῦς ἐνεργείας δαιμόνων. Αἱ ὠδῖνες τῶν τικτουσῶν καὶ οἱ πραγματικοὶ κίνδυνοι, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι αὗται ἐκτεθειμέναι ἕνεκα ἀνεπαρκοῦς ἢ πλημμελοῦς βοθείας καὶ τῶν ἀνθυγιεινῶν συνήθως ὄρων τοῦ τοκετοῦ, ὑπαγορεύουσι τὴν προσφυγὴν εἰς ὑπερφυσικὰς ἐπικουρίας τῶν ἀδυνατούντων νὰ διαγνώσωσι τὰς ἀληθεῖς αἰτίαις τῶν τοιούτων παθῶν καὶ ἀποδιδόντων ταῦτα εἰς ἔξωθεν ἐπηρείας. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπιμελὴς ἐφαρμογὴ τῶν προφυλακτικῶν δεισιδαιμόνων τρόπων, ἐξ ἧς ἐξηγεῖται καὶ ἡ μεγάλη πληθὺς, καὶ ἡ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διατήρησις αὐτῶν.

Εἰς τὸ ἀδιεξίτητον χάος τῶν πανταχόθεν περισυλλεχθεισῶν ἀπειραρίθμων δεισιδαιμόνων κατὰ τὸν τοκετόν συνηθειῶν κατέστη δυνατόν νὰ διακριθῶσι θεμελιώδεις τινὲς ιδέαι, ἐξ ὧν ἀπορρέουσιν ἢ πρὸς ἃς προσαρμόζονται αὗται, ὑπαγόμεναι εἰς τρεῖς γενικὰς κατηγορίας². Ἡ μὲν πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν περὶ τὸν τοκετόν ἐπήρειαν θείων ἢ δαιμο-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1918, τ. 5', σ. 299-346.

1. Γαμήλια σύμβολα, ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου Β', 1905 - 06, σ. 111 - 187 [κ. ἀν., σ. 260 κέ.].

2. H. Ploss - Max Bartels, Das Weib, 7η ἐκδ., 1902, τ. II, σ. 275 κέ.

νικῶν δυνάμεων· ἡ δευτέρα τὰς συμπαθητικὰς ἢ ἀλληγορικὰς πράξεις, τὰς γινομένας πρὸς βοήθειαν, διευκόλυνσιν ἢ προφύλαξιν τῆς ἐπιτόκου· καὶ ἡ τρίτη τὰς ἐχούσας ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὸ τεχθησόμενον.

Α'.

Κυλίστρα.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Κυλίστρα.—Ὅμοιαι συνήθειαι κατολισθήσεως ἐκ βράχου ἀλλαχοῦ.—Ἡ κατολισθήσις, προστριβὴ ἢ ἐπαφὴ πρὸς βράχον πρόξενοι εὐτοκίας, γονιμότητος ἢ ταχέος γάμου.—Ἡ δοξασία τῆς παραγωγῆς γονιμοποιῶν δυνάμεως ἐκ τοῦ λίθου εἶναι ἡ πρωτόγονος.—Αἱ παλαιόταται θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις περὶ γονιμοποιῶν λίθων.—Γέννησις ἐκ λίθου. *Petra genetrix*. Λίθος τῆς μητρὸς τῶν θεῶν. Ἱερὸς λίθος τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἀγαρ. Ἐρως τῶν Θεσπιῶν. Θορίκιος πέτρος. Ἀγέλαστος πέτρα. Ἡ γένεσις καὶ ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῶν παραστάσεων τούτων.

Εἰς τὸ ΒΑ πέρασ τοῦ λεγομένου λόφου τῶν Νυμφῶν ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουσι πολλὰ ἔχνη παλαιότητων οἰκήσεων λελαξευμένων ἐν τῷ βράχῳ, παρατηρεῖται ἰδιαιτέρα ὅλως λεπτὰ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἀποτόμως ἐπικλινούσας πέτρας, καθιστῶσα αὐτὴν στιλπνότητην. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ βράχος πρὸ πεντήκοντα περίπου ἐτῶν ἐνθυμούμαι ὅτι εἶχεν ὕψος ὑπὲρ τὰ 2,50 μ., νῦν δ' ἐνεκὰ ἐπιχώσεως τοῦ ὕψους αὐτοῦ μόλις ἀνέφεται εἰς 1,30 μ. Τὸ πλάτος τῆς στιλπνῆς ἐπιφανείας, διακεκομμένης ἐν τῷ μέσῳ διὰ τεχνητοῦ κοιλώματος, εἶναι 0,40-0,50 μ. ἐκαστέρωθεν¹.

1. Ἀκριβῶς ἡ θέσις τῆς Κυλίστρας (ὕπο τὴν δηλωτικὴν ὀνομασίαν *Rutschstein*) σημειοῦται ἐν τῷ 7ῳ χάρτῃ (*Felshügel der Hagia Marina*) τῶν τοῦ *E. Curtius*, *Sieben Karten zur Topographie von Athen*, Gotha, 1868. Ὁ παρατιθέμενος πῖναξ Α' ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Κουρτίου, σχεδιασθεὶς ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀστεροσκοπεῖου Ἰουλίου Σμίτ. Ὁ βράχος ἔχει μῆκος 150 μέτρων περίπου, ἡ δὲ διαφορὰ τοῦ ὕψους ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σημείου Α' μέχρι τοῦ Χ, τῆς μικρᾶς γεφύρας, τῆς φερούσης εἰς τὴν περιφερικὴν ὁδὸν Ἀκροπόλεως, εἶναι 18 μέτρων. 18 δ' ἕτερα μέτρα ὑψηλότερον τοῦ διασέλου τοῦ βράχου, ἐν ᾧ ἡ Κυλίστρα, εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν.—Αἱ διακεκομμέναι γραμμαὶ δηλοῦσιν ἀρχαῖα λαξεύματα καὶ διοχετεύσεις ὑδάτων, αἱ δὲ πλήρεις μέλαιναι νεώτατα κατασκευάσματα.

Α Τὸ ἀνώτατον σημεῖον τοῦ βράχου, πρὸς τὸ διάσελον τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν.

Β Βόθρος ὠρυγμένος ἄλλοτε περὶ τὸν βράχον.

Γ Ὁδὸς ἄγουσα εἰς τὸ Ἀστεροσκοπεῖον καὶ τὴν Πνύκα.

Δ Ἀρχαιοτάτη ἐπιγραφὴ (ἡὸρος Διός).

Ε Ἀγία Μαρίνα.

Ζ Σπήλαιον.

Η Κυλίστρα.

Θ Ὁδὸς περιφερικὴ Ἀκροπόλεως.

Χ Γέφυρα.

Ἐν δὲ τῷ πῖνακι Β' ἡ εἰκὼν 1 εἶναι τῆς Κυλίστρας, ἡ δ' εἰκὼν 2 ἑτέρου τμήματος τοῦ αὐτοῦ βράχου, ἐξ οὗ καὶ σήμερον κατολισθαίνουσι παίζοντα παιδία.

ΠΙΝΑΞ Α'

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

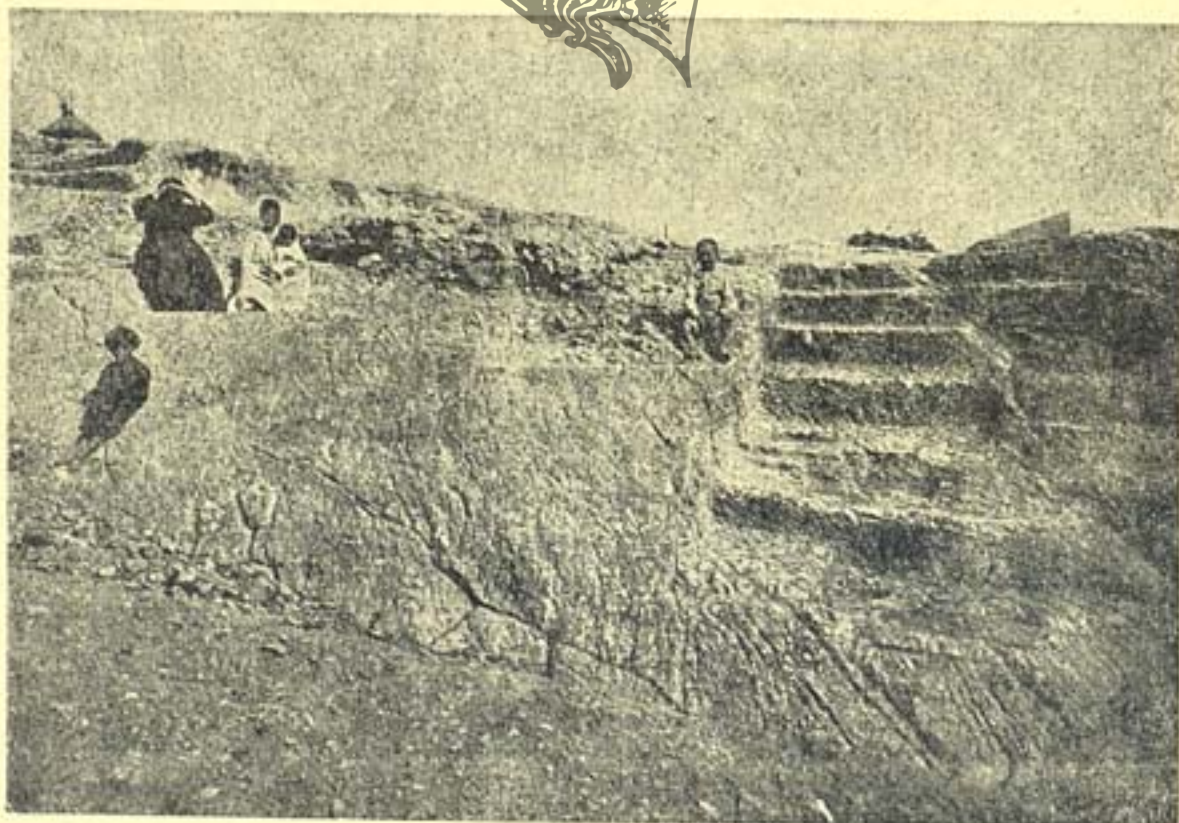
ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Είχον 2.

Τὸ μέρος τοῦτο λέγεται *Κυλίστρα*¹, ἀπὸ τῆς συνηθείας τῶν Ἀθηναίων γυναικῶν καθήμεναι ἐπὶ τῆς κορυφῆς νὰ κατολισθαίνωσι μέχρι τῆς βάσεως· ἐκ τῆς συνηθείας δὲ ταύτης διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπὶ μακροὺς χρόνους προστριβῆς προῆλθε καὶ ἡ λείανσις τῆς πέτρας. Κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους κατολισθαίνουν αἱ ἐπίτοκοι γυναῖκες, νομίζουσαι ὅτι οὕτως εὐκολύνουσι τὸν τοκετόν, παλαιότερον δ' ὅμως ἡ συνήθεια εἶχεν ἄλλον, συγγενῇ πάντως, σκοπόν, περὶ οὗ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω².

Ὅμοιαι συνήθειαι ἐπικρατοῦσι καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκ τούτων δ' ἐν Γαλλίᾳ πολλὰ τῶν μεγαλιθικῶν μνημείων ἔλαβον τὸ ὄνομα *glissades* (γλύστρες) ἢ *roches écriantes*, ὅπερ ταυτόσημον, τοῦ ρήματος *écrier* διαλεκτικῶς σημαίνοντος ὀλισθαίνειν³. Ἄλλ' ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπεκδέχονται ἐκ τῆς

1. Ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου ἀναφέρει ἰδιωματικὸν τύπον τοῦ ὀνόματος *Ξουλιάστρα*(:), ἐν ἑρμηνεύει: «λίθος ὀλισθηρὸς, ὁ παρὰ τὸν λόφον τῶν Ἰωνιῶν» (Δίπτυλον, σ. 47). Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἀνυπαρκτος· κατὰ τὴν παλαιὰν ἀθηναίαν προσηγορίαν, ἡ κυλίστρα ἐλέγετο τσιουλίστρα. Ἡ δὲ λ. κυλίστρα ἐν τῇ κοινῇ διέσωσε τὴν προσηγορίαν· ἡμεῖς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, συνώνυμος οὖσα τῶν ἀλινδήθρα, κυλινδήθρα, ἐκκυλίστρα σημαίνει δηλ. τὸν τόπον, ὅπου κυλίνονται ἵπποι καὶ ἄλλα ζῷα. (Βλ. Βυζαντζ. Λεξ. γλ. καὶ ἡμεῖς ἐλλήν. ἐν λ. Πασπάτη. Τὸ γινώσκον γλωσσικόν, ἐν λ. Πανδώρα, τ. II, σ. 162).

2. Bartholdy, Bruchstücke zur näheren Kenntnis Griechenlands, σ. 353 (= Voyage en Grèce, trad. de l' allemand, Paris 1897, τ. I, σ. 162, τ. II, 57). Dodwell, A classical and topographical Tour through Greece, Lond. 1819, τ. I, κεφ. 12 = Reise durch Griechenland während der Jahr. 1801, 1805 und 1806, übers. v. F. K. L. Sickler, Meiningen 1821, τ. I, 2, σ. 239. Ukert, Bilder von Griechenland, Darmstadt 1833, σ. 157. H. Sander, Erinnerungen aus Hellas, Darmstadt 1838, σ. 108. Α. Γεωργιάδου Λευκίου, Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων, γραψάντων κλπ., Ἀθ. 1843, σ. 43: «Αἱ νῦν ἔγκυοι τῶν Ἀθηναίων γυναῖκες ἐν τῷ προσπελάζειν τῷ τοκετῷ, εἰς τὸν πλησίον τοῦ Χῶρος Διὸς [γρ. ὄρος Διὸς] πάλαι ὄντα Εἰλειθυίας ναὸν [παντελῶς ἀσύστατος εἰκασία τοῦ Λευκίου] ἀπίσαι, καὶ μετὰ τὸ προσεῦξασθαι, ἐπὶ τινος λείας τε καὶ κατωφεροῦς καθήμεναι πέτρας, κατολισθαίνουσιν, εὐτοκίαις τυχεῖν ἐκ τούτου οἰόμεναι». (Ὁ Λευκίας εἶναι ὁ πρῶτος μνημονεύσας ὡς σκοπὸν τῆς συνηθείας τὴν εὐτοκίαν). Yemeniz, ἐν Revue du Lyonnais 1842, παρὰ Béranger - Féraud, Tradit. et réminiscences populaires de la Provence, Par. 1886, σ. 201. Oaw, Die Abstammung der Griechen, München 1848, Anhang, σ. 59. Vucher, Erinnerungen aus Griechenland, Basel 1857, σ. 116. G. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, Bonn 1864, σ. 71: «Das Gebähren zu erleichtern, rutschen die schwangeren Athenienserinnen - selbst jetzt noch - am nördlichen Abhang des sog. Nymphenhügels in der Nähe der hochalten Inschrift ὄρος Διὸς an einer durch vielen Gebrauch bereits geglätteten Stelle den Fels herunter». Ν. Γ. Πολίτης, ἐν Νεοελλ. ἀναλ., Ἀθ. 1872, σ. 375.

3. Sébillot, ἐν Revue des trad. populaires 1901, τ. XIV, σ. 65 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, Folklore de France, τ. I, σ. 334 κέ. S. Reinach, Cultes, mythes et religions, 1908, τ. III, σ. 405.—Συμφυρμὸν δύο δοξασίων, τῆς ἐκ λίθου ἐπικουρίας εἰς ἐπιτόκους καὶ τῆς διόδου δι' ὅπῃς πρὸς λύτρωσιν ἀπὸ κακοῦ τινος, παρουσιάζει συνήθειά τις αὐστριακῇ. Ἐν Αὐστρίᾳ κατὰ τὴν ὁδὸν ἀπὸ Huttenstein εἰς S. Wolfgang ὑπάρχει λίθος, δι' οὗ διέρπουσιν ἔγκυοι,

τοιαύτης μαγικῆς πράξεως δὲν εἶναι ἡ εὐτοκία, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ γονιμότης, διὸ προσφεύγουσιν εἰς τοὺς λίθους ἐκείνους στεῖραι γυναῖκες ἢ καὶ ἄγαμοι, ποθοῦσαι νὰ ὑπανδρευθῶσι ταχέως. Τοῦτο φαίνεται ἐκ τῆς χρήσεως τοιούτου λίθου ἐν Λεονταρίῳ. Ὀλίγον ἔξωθεν αὐτοῦ πρὸς Α. ὑπάρχει βράχος ὀλίγον ἐπικλινής, ὕψους 3 περίπου μέτρων, ἔχων ἐπιφάνειαν ἐν τῷ μέσῳ λείαν καὶ στιλπνήν. Λέγεται Παλιὰ Πέτρα. «Τὴν Παλιὰ Πέτρα τὴν ἔχομε γιὰ νὰ πηγαίνῃ ὅποια γυναῖκα δὲν κάνει παιδί κι ὅποια γαστρωμένη θέλει νὰ κάμῃ σερνικὸ παιδί καὶ κυλιῶνται. Καμμιὰ φορὰ πᾶνε καὶ κυλιῶνται καὶ τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ παιδιὰ γιὰ νὰ παντρευτοῦν γλήγορα»¹. Ὁμοίως ἐν Κύπρῳ ὑπάρχουσι τοιαῦται πέτραι, ἐφ' ὧν κυλίσονται αἱ στεῖραι γυναῖκες διὰ νὰ κυοφορήσωσι². Καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις κυλίστρα ὑπετίθετο πρότερον, ὅτι τοιοῦτον ἐξυπηρετεῖ σκοπὸν, ὥς μαρτυροῦσιν οἱ παλαιότεροι περιηγηταί.

Ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλον τινὰ βράχον παρὰ τὴν Καλλιρόην προσερχόμεναι προσετρίβοντο αἱ στεῖραι Ἀθηναῖαι διὰ ν' ἀποκτήσωσι τέκνα καὶ αἱ ἔγκυοι διὰ νὰ γεννήσωσιν εὐκόλως, ἐπιλέγουσαι πᾶσαι: Ἐλάτε, Μοῖραι τῶν Μοιρῶν, νὰ μοῖρατε κ' ἐμένα³. Ἡ συνταύτισις τῶν σκοπῶν τῆς γονιμότητος καὶ τῆς εὐτοκίας παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας λατρείας, ἀρχαίας καὶ νεωτέρας, ὅλον εἰς τὰς περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ὕδατος τῆς Καστοῦ Πήρας, περὶ ἧς κατωτέρω, καὶ εἰς τινὰς τῶν πρὸς μεγαλιθιὰ μαγικὰ συνδυασμένων γαλλικῶν καὶ κελτικῶν δεισιδαιμονίων σπηλαιῶν⁴. Εἰς δὲ τὴν προσετρίβην ἢ καὶ ἀπλῶς τὴν ἐπαφὴν

ὅπως αἰσίως τέξωσι (Fr. Panzer, Beitrag zur deutschen Mythologie, Münch. 1855, τ. II, σ. 431).

1. Κατ' ἀνακοίνωσιν Π. Κωνσταντοπούλου.

2. Κατ' ἀνακοίνωσιν Δ. Μ. Σάρρου.

3. Pouqueville, Voyage de la Grèce, Paris 1827, τ. V, σ. 67. Ἀντὶ μοῖρατε ὁ B. Schmidt (Das Volksleben der Neugriechen, σ. 218) εἰκάζει ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ νὰ μοιράντε, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀσυνήθους τύπου μοῖρατε συνηγορεῖ τὸ μέτρον. Ὁ Schmidt ἐπίσης θεωρεῖ ὡς πιθανώτατον, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Pouqueville ἀναφερομένη δεισιδαιμονία συνήθεια συνάπτεται πρὸς τὴν ἀρχαίαν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης, τῆς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν τιμωμένης ὡς πρεσβυτάτης τῶν Μοιρῶν. Ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν πρὸς τὴν ἀρχαίαν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης φαίνεται ἔχουσα ἡ νεωτέρα ἐπίκλησις τῶν Μοιρῶν, αἵτινες οὐ μόνον παρὰ τὸν Ἰλισσόν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος θεωροῦνται προστάτιδες τοῦ γάμου.

4. Πολλὰς μαρτυρίας περὶ γαλλικῶν καὶ κελτικῶν σπηλαιῶν βλ. παρὰ P. Sébillot ἐν τοῖς ἀνωτέρω, σ. 345, σημ. 3, μνημονευομένοις συγγράμμασι. Πρὸς τὸν σκοπὸν ταχείας ὑπανδρείας καὶ γονιμότητος αἱ γυναῖκες κατολισθαίνουσιν ἀπὸ ἐπικλινούς τινος βράχου εἰς τὸ χωρίον Σαιντουρς ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Ὑβριγέττης εἰς τὰς Κάτω Ἀλπεῖς (Rialle, La mythol. comparée, τ. I, σ. 29. RTP. 1901, τ. XVI, σ. 66). Εἰς Βωδυὲν τῆς Βρεττάνης τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου τοῦ χωρίου αἱ νεάνιδες κατωλίσθαινον ἀπὸ τινος βράχου, κειμένου ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας (RTP., αὐτ.). Παρὰ τὸ Poncin ἐν Ain αἱ ἔγκυοι πρὸς εὐτοκίαν κατωλίσθαινον ἐκ βράχου τινός (αὐτ., σ. 67). Εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Collobrières αἱ νεάνιδες αἱ ἐπιθυμοῦσαι νὰ νυμφευθῶσι καὶ αἱ γυναῖκες ποῦ ᾔθελαν ν' ἀποκτήσουν παιδιὰ ὠλίσθαινον εἰς τὰς ρίζας μιᾶς παλαιᾶς καστανεᾶς (RTP. 1899, τ. XIV, σ. 455).

μέρους τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ λίθου ἢ ἄλλου τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχοντος πράγματος ἀποδίδεται ἡ αὐτὴ ἐνέργεια καὶ εἰς τὴν κατολισθησιν. Πολυάριθμοι τοιαῦται δοξασίαι ἐπεκράτουν ἐν Γαλλίᾳ. Οὕτως εἰς κωνικόν τινα βράχον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀσπρε ἐν Βεάρνη προσέτριβον αἱ στεῖραι γυναῖκες τὴν γαστέρα πρὸς γονιμότητα¹. Ἐν τῷ Φινιστέρῳ εἰς τὸν μεγαλιθικὸν τάφον (μενχίρ) τοῦ Πλουαρζέλ, ὅστις ἔχει εἰς τὰς δύο ἀντικειμένας πλευρὰς αὐτοῦ ἀνὰ μίαν μαστοειδῆ προεξοχὴν εἰς ὕψος ἐνὸς μέτρου περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, μεταβαίνοντες πεζοὶ οἱ νεόνυμφοι καὶ ἐκδυόμενοι ἐκεῖ μέρος τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν, προσέτριβον τὴν κοιλίαν ἑκάτεροι εἰς μίαν τῶν προεξοχῶν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὃ μὲν ἀνὴρ ὅτι θ' ἀποκτήσῃ ἄρρενα τέκνα, ἡ δὲ γυνή, ὅτι θὰ εἶναι ἡ κυρία ἐν τῷ οἴκῳ². Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Γαλλίας αἱ στεῖραι γυναῖκες ἀσπάζονται τὸ μεγαλιθικὸν μνημεῖον διὰ νὰ καταστῶσι γόνιμοι³. Ἀντὶ λίθου παρὰ τὸ Bécharel τοῦ Ille-et-Vilaine προστρέβονται εἰς μίαν δρῦν αἱ νεάνιδες ποῦ ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπανδρευθοῦν ταχέως⁴. Ἐν δὲ τοῖς Πυρρηναίοις παρὰ τὸ Bourg-d'Oueil ὑπάρχει λίθον ὃν τι ἄγαλμα, ὕψους 1,50 μ., εἰς τὸ ὁποῖον προστρέβονται καὶ τὸ ὁποῖον κατασπάζονται αἱ στεῖραι γυναῖκες διὰ νὰ γεννήσωσιν⁵. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τοιαύτων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν πρέπει νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἡ ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μαρτυρουμένη πρόσκλισις εἰς τὴν κοιλίαν δυστοκούσης γυναικὸς ἐκ τινος τῶν χρόνων ἐκκλησίας πρὸς εὐτοκίαν⁶.

Καὶ παρ' ἄλλοις δὲ λαοῖς, πλὴν τῆς κατολισθήσεως ἐκ λίθων ἢ δένδρων, ἐπικρατοῦσι ποικίλαι παραπλήσιαι συνηθεῖαι σκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γονιμότητος. Ἐν τῇ κοινότητι Anthy τῆς Σαβοῦας, ὅταν γυνή τις ἐπὶ τινα ἔτη συζυγικοῦ βίου μένῃ ἄτεκος, συναθροίζονται τὰ παιδιά τοῦ χωρίου καὶ ἐν θορύβῳ καὶ ἀλαλαγμῷ τῆς φωνάζουν νὰ ὑπάγῃ νὰ γλυστρήσῃ εἰς τὴν Πέτρην τοῦ ἄλωνιοῦ διὰ ν' ἀποκτήσῃ παιδί⁷. Εἰς τινα τόπον τοῦ διαμερίσματος Tizi-Ouzoun τῆς Ἀλγερίας ὑπάρχει βράχος, ὁπόθεν κατολισθαίνουσιν αἱ ἄτεκνοι γυναῖκες διὰ ν' ἀποκτήσωσι τέκνα⁸. Παρομοία συνηθεῖα παρατηρεῖται καὶ ἐν

1. Nore, Coutumes etc. des provinces de France, σ. 128.

2. S. Reinach, ἐνθ' ἂν., τ. III, σ. 495, Sébillot, ἐν RTP. 1901, σ. 68 κέ., ὅστις ἀναφέρει καὶ ἄλλας ὁμοίας συνηθείας ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Γαλλίας.

3. S. Reinach, αὐτ. E. Sidney Harllant, Primitive Paternity, Lond. 1909, τ. I, σ. 127 κέ.

4. RTP. 1899, τ. XIV, σ. 455.

5. Ploss - Bartels, Das Weib⁷, τ. I, σ. 686.

6. Ed. Kurtz, Zwei griechische Texte über die hl. Theophano, σ. 2-3.

7. L. Jacquot, Pierres à cupules et à sculptures hiéroglyphiques du Chablais. Congrès préhistorique de Chambéry, Paris 1907, σ. 497 = van Gennep, ἐν Revue de l'histoire des religions 1910, τ. 62, σ. 207.

8. L. Jacquot, ἐν Rev. d. tradit. popul. 1910, τ. 26, σ. 234.

Τύνιδι¹. Ἐν Τύνιδι ἐπίσης εἰς μικράν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης παρὰ τὸν τάφον τοῦ Σιδι Φετχαλλάχ ὑπάρχει βράχος, ἀφ' οὗ ὀλισθαίνουν αἱ στεῖραι πρὸς γονιμότητα². Εἰς ἄλλους λίθους κάθηνται αἱ γυναῖκες πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος. Εἰς σπήλαιον παρὰ τὸ Verdun ὑπάρχει βράχος ἔχων σχῆμα ἑδρας καὶ διὰ τοῦτο καλούμενος Chaise de Sainte Lucie. Εἰς τοῦτον κάθηνται αἱ ἄτεκνοι γυναῖκες, ἐπιθυμοῦσαι νὰ συλλάβωσιν³. Ἐν Ταναναρίβη τῆς Μαδαγασκάρης ὑπάρχει ἀργὸς λίθος, ἐφ' οὗ κάθηνται ἐπτάκις ἐπὶ ἐπτά συνεχεῖς νύκτας πρὸς ἐπίτευξιν γονιμότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ εὐφορίας τῶν ἀγρῶν⁴. Ἐν Μεδίνα ἐντὸς τοῦ τζαμίου τοῦ λεγομένου τοῦ ἡμιόνου εὐρίσκεται λίθος, ἐφ' οὗ καθήμεναι στεῖραι γυναῖκες καθίστανται γόνιμοι⁵. Ἡ αὐτὴ ἐνέργεια ἀπεδίδετο καὶ εἰς ἀποκεκρουμένον ἄγαλμα Σφιγγὸς ἐν κήπῳ τινὶ τῆς Ἀλεξανδρείας⁶. Αἱ γυναῖκες τέλος τῆς φυλῆς τῶν Hupa κάθηνται ἐπὶ βράχου τινός, ὅπως θεραπευθῶσι τῆς στειρώσεως⁷.

Ἄλλος τρόπος ἐπενεργείας εἶναι ὁ διὰ τῆς ἐπαφῆς. Εἰς ἐκκλησίαν παρὰ τὸ Pleubian τῆς Βρεττάνης αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐτησίαν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἀπεκδεχόμεναι ἐκ τούτου γονιμότητα⁸. Ἐν Poligny δὲ τοῦ Jura ἀσπάζονται οἱ νεόνυμφοι βράχον, ὃν ἐπιλαμβάνουσιν ὡς ἀπολιθωθέντα γίγαντα, διὰ τὸν ἀποκτείνουσι τὰ κτήνη⁹. Ἐν Ἀρβία ὑπάρχει πρὸς βράχον, θεωρούμενος ὡς πρὸς ὃν προστρεβόμεναι αἱ στεῖραι ἢ ἐπιθέτουσαι ἐπὶ τοῦ σώματος χῶμα εἰλημμένον ἀπὸ τὴν βασαν αὐτοῦ, συλλαμβάνουσιν ἀναποφεύκτως¹⁰. Αἱ στεῖραι τῶν Βορείων Μαΐδου τῆς Καλιφορνίας, ἀπτόμεναι βράχου, ὁμοιάζοντος πρὸς γυναικα με παιδίον, εἶναι βέβαιαι ὅτι θὰ συλλάβωσιν¹¹.—Εἰς ἄλλους δὲ λίθους ἢ ἐνέργεια προκαλεῖται κατὰ διαφόρους τρόπους. Οἱ νεόνυμφοι μεταβαίνουν εἰς τὴν Πέτρην τῶν νυφάδων παρὰ τὰς Rennes κατὰ

1. Αὐτ., σ. 235.

2. Hartland, ἐνθ' ἄν., σ. 130. P. Saintyves, Les vierges mères, Paris 1908, σ. 25.

3. Béranger - Féraud, Superstitions et survivances, Par. 1896, τ. II, σ. 192 = Saintyves, αὐτ., σ. 27.

4. Saintyves, αὐτ., σ. 25.

5. I. Goldziher, ἐν Archiv f. Religionswiss. 1911, τ. XIV, σ. 309.

6. R. Burton, A Pilgrimage to Mecca and Medina, Tauchnitz, ed. 1874, τ. II, σ. 187, παρὰ Goldziher, αὐτ.

7. Goddard, Hupa Texts 280, παρὰ Hartland, ἐνθ' ἄν., σ. 125.

8. Sébillot, Le Folklore de France, Paris 1907, τ. IV = Hartland, αὐτ.

9. Hartland, αὐτ., σ. 128.

10. Jaussen et Savignac, Mission archéologique en Arabie, Paris 1909, σ. 470, παρὰ I. Goldziher, ἐνθ' ἄν.

11. Bulletin of the American Museum of Nat. History 1897, τ. XVII, σ. 230 = Hartland, ἐνθ' ἄν., σ. 124.

τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς ἀνοίξεως καὶ πηδῶσιν αὐτήν, τραγουδοῦντες ἐν ἰδιαιτέρον πρὸς τοῦτο ᾄσμα¹. Ἐν Σκωτίᾳ κάμνουσι χρῆσιν πρὸς γονιμότητα τοῦ ὕδατος τοῦ συναγομένου εἰς κοιλότητα τοῦ λίθου, τοῦ καλουμένου Κολουμβήθρας τοῦ ἁγίου Κολούμβα². Παρομοίαν δὲ δύναμιν ἀποδίδουσι καὶ εἰς ἄλλον λίθον ἐν Arpafeelie παρὰ τὸ Inverness³. Εἰς ἀπόστασιν δώδεκα χιλιομέτρων νοτίως τῆς Ταναναρίβης ἐν Μαγαδασκάρῃ ὑπάρχει ὀγκώδης λίθος, παχύτερος εἰς τὸ μέσον καὶ λεπτότερος εἰς τὰ ἄκρα, ἐν σχήματι ὑφαντικῆς κερκίδος· οὗτος καλεῖται ἡ γγαστρωμένη πέτρα καὶ πιστεύεται ὅτι καθιστᾷ γονίμους τὰς ἐπικαλουμένας τὴν βοήθειάν του ἀτέκνους γυναῖκας⁴.

Ἐν Κύπρῳ δὲ παρὰ τὸν ὄρμον τῆς Παλαιπάφου, διακόσια μέτρα μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἴστανται δύο κωνοειδεῖς μονόλιθοι, ὕψους 11 ποδῶν, ὧν ὁ ἕτερος ἔχει ἐν τῷ ἐνὶ ἄκρῳ μεταγενεστέρας τινὰς λελαξευμένας βαθμίδας· διὰ τούτων αἱ ἄτεκνοι Κύπριαι γυναῖκες ἀναβαίνουν πρὸς θεραπείαν τῆς στειρώσεως αὐτῶν⁵. Περαιτέρω δὲ εἰς τὸ χωρίον Κούκλια, ὅπου τὰ λείψανα τοῦ παλαιοτάτου ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ὡς σημειώνει Ἀγγλος περιηγητής⁶, αἱ χωρικοὶ ἔχριον ἐσχάτως καὶ χρῆσιν ἀκόμη πιθανῶς μέχρι τῆς σήμερον πρὸς τιμὴν τῆς παρθένου τῆς Βηθλέεμ τοὺς μεγάλους θεμελίους λίθους τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῆς Παρίας θεᾶς, ὡς ἐκέτευον τὸ πάλαι τὴν Ἀφροδίτην, οὗτω προστρέγουσι σήμερον εἰς τὴν Μαρτίαν Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοὶ, προσδοκῶντες δι' ἐπιφῶν καὶ τῆς αἰδοῦ διὰ τετρημένων λίθων ν' ἀποτρέψωσι τὴν κατάραν τῆς στειρώσεως ἀπὸ τῶν Κυπρίων γυναικῶν

1. *Hartland*, The legend of Perseus, τ. I, σ. 175. Τοῦ αὐτοῦ, *Primitive Paternity*, τ. I, σ. 137. 123 κέ.

2. *Hartland*, *Primitive Paternity* I, σ. 78.

3. Αὐτ., σ. 79.

4. *De la Vaissière*, *Vingt ans à Madagascar*, Paris 1885, σ. 258 = *Saintyves*, σ. 26.

5. Σακελλάριου, *Κυπριακά* Α', σ. 78-9. *E. Deschamps*, *Les menhirs percés de l'île de Chypre*, ἐν *L'Anthropologie* 1896, τ. VII, σ. 46-57. (Τὴν πραγματεῖαν ταύτην, ἐν ᾗ μνημονεύεται καὶ ἡ λατρεῖα τοῦ μονολίθου 'ς τὰ Κούκλια, γινώσκω μόνον ἐκ περιλήψεως αὐτῆς ἐν *Revue de l'Histoire des religions*, 1898, τ. 38, σ. 244. Ἀναφέρεται ἐν ταύτῃ ὅτι ὁ μονόλιθος καλεῖται Ἀγία Τρυπημένη, καὶ ὅτι αἱ ἄτεκνοι γυναῖκες προσκυνοῦσι πρὸς ἀπόκτησιν τέκνων). Λεπτομερεστέρας πληροφορίας μοῦ παρέσχεν ὁ κ. Δ. Μ. Σάρρος. Κατ' αὐτὰς οἱ μονόλιθοι οὗτοι καλοῦνται στυλάρκα - στυλάρια καὶ κατ' ἄλλην πληροφορίαν γυναικόπετρες. Ἐχουσιν ἀμφότεροι ὁπὰς εἰς τὸ μέσον. Ὁ εἰς ἔχει μικροτέραν καὶ λέγεται ἀρσενικός, ὁ δὲ ἄλλος μεγαλυτέραν καὶ λέγεται θηλυκός. Ὅσαι δὲ στεῖραι θέλουν νὰ ὠφεληθοῦν ἐκ τῶν μονολίθων τούτων καπνίζουσιν πρῶτον μὲ λιβανωτὸν τοὺς μονολίθους τούτους καὶ διέρχονται τρίς διὰ τῆς ὁπῆς τοῦ θηλυκοῦ πρῶτον καὶ εἴτα διὰ τῆς τοῦ ἀρσενικοῦ. Κατ' ἄλλην πληροφορίαν τοῦ αὐτοῦ συνέρχονται ἐκεῖ αἱ στεῖραι γυναῖκες καὶ ρίπτουσι λίθους. Ἐξωθι δὲ τοῦ χωρίου Κούκλια ὑπάρχει καὶ ὀγκόλιθος τις, ὃν θυμῶσι μὲ λιβανωτὸν καὶ περῶσιν ὅσαι γυναῖκες δὲν ἔχουσι γάλα.

6. *D. G. Hogarth*, *A Wandering Scholar in the Levant*, London 1896, σ. 179 κέ.

καὶ ν' αὐξήσωσι τὴν ἀνδρικότητα τῶν ἀνδρῶν». Προσθεθείσθω ὅτι καὶ εἰς ἄλλο ἀρχαῖον οἰκοδόμημα τῆς νήσου πιστεύεται ὅτι εὐρίσκουσι τελεσφόρον βοήθειαν αἱ ἔγκυοι. Ἐν τῷ ἀρχαίῳ Κιτίῳ παρὰ τὴν Λάρνακα, ἐν ἀρχαίῳ μεγαλιθικῷ κτιρίῳ κρήνης, μεταβληθέντι νεωστὶ εἰς ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης, αἱ ἔγκυοι ἀνάπτουσι κηρία καὶ προσφέρουσιν ἀναθήματα καὶ χρήματα¹.

Ἐξετάζοντες τὴν προέλευσιν τῶν τοιούτων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἀρχικὴ δοξασία, ἐξ ἧς ἐγεννήθησαν αὗται, ἦτο ἡ διὰ μαγικῆς πράξεως παραγωγὴ δυνάμεως γονιμοποιῶ ἐκ τινων λίθων ἢ ἄλλων ἀντικειμένων. Αἱ συγγενεῖς δοξασίαι περὶ παραγωγῆς ἄλλων δυνάμεων, ὡς ἡ τῆς εὐτοκίας καὶ τοῦ ταχέος γάμου, εἶναι δευτερογενεῖς, ἐκπηγάσασαι ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἀρχικῆς κατὰ παρέκκλινιν ἐκ ταύτης, ὀφειλομένην εἰς διαφορὰν ἀντιλήψεως εὐνόητον. Οὕτω λ.χ. ἡ διὰ τῆς κατολισθήσεως ἐκ βράχου προσπάθεια πρὸς παραγωγὴν γονιμοποιῶ δυνάμεως ἐξελήφθη ὡς σκοποῦσα μᾶλλον τὴν διὰ τῆς συμπαθητικῆς μαγείας κατολισθήσιν τοῦ ἐμβρύου ἐκ τῆς μήτρας, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐγκύου κατωλίσθαιεν ἐκ τῆς πέτρας καὶ ὁ τῆς γένεως ἔξελαμβάνετο ὡς ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς γονιμότητος.

Ἡ δὲ δοξασία τῆς γονιμοποιῶ δυνάμεως τῶν λίθων, ὑπερμαχνημένη πικροτρόπως εἰς συνηθείας ἀρχαιοτάτων λαῶν, καθὼς καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, μετάγει ἡμᾶς εἰς προπαγόνας θρησκευτικὰς παραστάσεις. Τὴν ὑπαρξίν παλαιοτέρων ἐλληνικῶν μύθων περὶ γενέσεως ἀνθρώπων ἐκ λίθων ὑποδηλοῦσιν αἱ ἤδη παρ' Ὀμήρῳ παροιμιώδεις καταστάσαι φράσεις, οἷα ἡ «οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐσσι παλαιφάτου οὐδ' ἀπὸ πέτρης» (Ὀδυσ. Τ 163), καὶ ὁ μῦθος περὶ δημιουργίας ἀνθρώπων μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἐκ λίθων ριφθέντων ὑπὸ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας². Κατὰ τὰς μυθραϊκὰς παραστάσεις ὁ Μίθρας ἐγεννήθη ἐκ βράχου (θεὸς ἐκ πέτρας, πετρογενής, de petra natus)³, συχνάκις δὲ μνημονεύεται ἐν ἀναθηματικαῖς μυθραϊκαῖς ἐπιγραφαῖς ἡ petra genetrix⁴. Αἱ παραστάσεις αὗται φαίνεται ὅτι ἔχουν τὴν ἀρχὴν ἐκ

1. Mg. Ohnefalsch - Richter, Sitten u. Gebräuche auf Cypern, Berlin 1913, σ. 33. Ὁ Σακελλάριος (Α' 32-33) ἀναφέρει γενικῶς τὴν ὑπὸ τῶν χωρικῶν λατρείαν τῆς Παναγίας, ὧν τινες παρακαλοῦσι νὰ φανερώσῃ εἰς αὐτοὺς ἡ Παναγία ποῦ εὐρίσκεται ὁ εἰς τὰ ξένα ἀποδημῶν ἀνθρωπός των. Πάντως δὲ ἡ λατρεία αὕτη εἶναι νεωτέρα, χρονολογούμενη ἀπὸ τῆς ἐγέρσεως τοῦ τόπον ἐκκλησίας ἐπέχοντος παραπήγματος, μετὰ τὴν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος.

2. Πινδάρ., Ὀλυμπ. Θ' 44. Ἡσιόδ., Ἀποσπ. 115 (141). Ἀπολλοδώρ. Α' 48 (ζ' 2, 4). Ovid., Metam. I 408 κέ. Περὶ ὁμοίου μύθου ἐν Φρυγίᾳ βλ. Arnob., Adv. nat. V 5.

3. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Roscher, Lex. Myth. II 3046-7. Κατὰ τινὰ μῦθον, περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ὁποίου οὐδένα ἔχομεν σπουδαῖον λόγον ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὁμοίως ἐκ τῆς πέτρας καὶ τοῦ Μίθρα ἐγεννήθη ὁ Διόρφος (Ψευδοπλουτάρχ., Περὶ ὀρῶν καὶ ποταμ. 23, 4).

4. Βλ. Eisler, ἐν Philologus, τ. 68, σ. 135 κέ.

τοῦ φρυγικοῦ μύθου περὶ γεννήσεως τῆς Ἀγδίστιος ἐκ λίθου, εἰς ὃν ἀπεσπέρ-
 μηνεν ὁ Ζεὺς¹. Ὁ μῦθος δὲ οὗτος ἐπλάσθη ἴσως πρὸς αἰτιολογίαν νομίμου
 τινὸς τῶν μυστηρίων τῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν ἐν Πεσσινοῦντι². Οὐχὶ
 δ' ἄσχετος πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας ἀντιλήψεις φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ
 ἡ λατρεία μικρασιατικῶν καὶ συριακῶν θεοτήτων τῆς γονιμότητος ὑπὸ τὴν
 μορφήν κωνικῶν λίθων³. Τοιοῦτος δὲ λίθος πιθανώτατα ἦτο καὶ ὁ ἐν Μέκκα
 ἱερὸς λίθος Κα'αβᾶ τῶν Μουσουλμάνων, ὅστις εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ ὁ τιμώμε-
 νος πρότερον ὑπὸ τῶν Πετραίων ὡς θεά, ὑπὸ τὸ ὄνομα Χααβοῦ· ἐπὶ τοῦ λί-
 θου τούτου κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν ὁ Ἀβραάμ ὠμίλησε τῇ
 Ἀγαρ⁴. Ὁμοία κατάλοιπα παλαιοτάτης θρησκευτικῆς καταστάσεως, ὡς
 ὀξυνούστατα διέγνω ὁ O. Gruppe⁵, εἶναι ὁ ἐν ταῖς ἀρχαίαις Θεσπιαῖς ὡς
 Ἐρως τιμώμενος ἀργὸς λίθος, ὁ Θορίκιος πέτρος, ἐξ οὗ ἀποσπερμήναντος
 ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ποσειδῶνος ἐξῆλθεν ὁ ἵππος Σκύφις, καὶ ἡ πρὸς τοὺς μύθους
 καὶ τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος συνδεομένη Ἀγέλαστος πέτρα. Πρὸς τοὺς
 Φρυγίους δὲ μύθους συγγενεῖς εἶναι καὶ οἱ τῶν σημερινῶν Τσεντσένζων καὶ
 Ὀσσήτων τοῦ βορείου Καυκάσου περὶ γεννήσεως ἥρωος ἐκ πέτρας, τὴν
 ὁποίαν κατέστησε γόνιμον τὸ σπέρμα ἀνδρός, πεσόν ἐπ' αὐτῆς⁶. Ἐπίσης καὶ
 Ἰουδαϊκαὶ καὶ χριστιανικαὶ καὶ μεσαιωνικαὶ παραδόσεις περὶ γεννήσεως τοῦ
 Ἀρχαγγέλου ἢ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐκ μαρμαρίου γυναικομόρφου⁷.
 Οἱ μῦθοι οὗτοι φέρονται ὡς τῆς ἀρχαίας ἀπλουστεροῦ μύθου
 περὶ γεννήσεως ἀνθρώπων ἐκ λίθων, προσέχοντες αἰτιολογίαν καὶ ἐξήγησιν
 αὐτοῦ, ἥτοι ἀποδίδοντες κυρίως τὴν γένεσιν εἰς τὴν ἐπενέργειαν σπέρματος
 πεσόντος ἐπὶ τοῦ λίθου. Ὁ ἀπλοῦς δ' ὅμως καὶ πρωτογενὴς τύπος τοῦ μύθου
 ἀνευρίσκεται ὅχι μόνον εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς περὶ τῆς δημιουργίας ἀνθρώπων

1. *Arnob.*, Adv. nat. V 5. Βλ. *Fr. Cumont*, Textes et monuments relatifs aux mystères de Mithra I, 160. *J. Réville*, ἐν *Revue de l'histoire des religions*, 1901, τ. 43, σελ. 191.

2. Πρβλ. *R. Eisler*, ἐν *Archiv f. Religionswiss.*, 1912, τ. XV, σ. 311 καὶ ἐν *Philologus*, ἐνθ' ἀν.

3. Λατρεία τῆς Ἀστάρτης ἐν Βύβλῳ (βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *J. G. Frazer*, *Adonis, Attis, Osiris*, Lond. 1906, σ. 10), τῆς Περγαίας Ἀρτέμιδος ἐν Πεσσινοῦντι (αὐτ., σ. 20), θεότητος τῆς Μαλλοῦ τῆς Κιλικίας (αὐτ., σ. 82 κέ.), τῆς Παφίας Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ (αὐτ., σ. 20 κέ. *Σακελλάριον*, *Κυπριακά*, τ. Α', 85 κέ.). Περὶ λειμνα τῆς λατρείας τῆς Παφίας Ἀφροδίτης θεωρεῖ οὐχὶ ἀπεικόντως ὁ *Frazer* τὸ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ *Hogarth* μνημο-
 νευθὲν (αὐτ., σ. 21) σημερινὸν κυπριακὸν ἔθιμον.

4. *Fr. Cumont*, ἐν *Revue de l'histoire des religions* 1911, τ. 64, σ. 147 κέ. *Eisler*, ἐν *Arch. f. Religionswiss.* 1912, τ. XV, σ. 306 κέ.

5. Ἐν *Archiv f. Religionswiss.* 1912, τ. XV, σ. 306 κέ.

6. Βλ. *Archiv f. Religionswiss.* 1910, τ. XIII, σ. 509 κέ., 1911, τ. XIV, σ. 641 κέ., 1912, τ. XV, σ. 305 κέ.

7. Αὐτ. 1910, τ. XIII, σ. 517.

μετὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμόν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, αὐτομάτως ἐσχηματισμένος, διότι ἀδύνατος εἶναι ἡ ὑπόθεσις ἀμοιβαίας ἐπικοινωνίας καὶ μεταδόσεως θρησκευτικῶν ἰδεῶν μεταξὺ τινων τῶν λαῶν τούτων. Πιθανωτάτη εἶναι ἡ ὑπαρξίς παλαιῶν γερμανικῶν μύθων περὶ δημιουργίας ἀνθρώπων ἐκ λίθων¹, ὁμοίας δὲ ἰουδαϊκᾶς θρησκευτικᾶς παραστάσεις ὑπεμφαίνει τὸ εὐαγγελικὸν ρητόν: «ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ»². Κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς φυλῆς Toradjas τοῦ Celebes τῆς Ἰνδονησίας, ὁ πατήρ Οὐρανὸς (I Lai) καὶ ἡ μήτηρ Γῆ (I Ndera) ἐπλασαν τοὺς ἀνθρώπους ἐκ λίθων³. Ἡ δὲ ἀνθρωπομορφωτικὴ ἰδέα, ὅτι οἱ λίθοι εἶναι ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ὅτι ἔχουν καὶ τέκνα, ἐπικρατεῖ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς τῶν Φιτζίων νήσων, τοὺς Περουβίους καὶ τοὺς Λάπωνας⁴. Ἀπηχήσεις τῶν ἰδεῶν τούτων δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ παιδικαὶ δοξασίαι παρὰ νεωτέροις λαοῖς περὶ προελεύσεως τῶν νεογνῶν ἐκ βράχων. Οὕτως ἐν τῷ διαμερίσματι τῶν Βοσγίων πολλαχοῦ λέγουν ὅτι τὰ παιδιά ἔρχονται ἐκ βράχου, ὅστις τὰ παράγει καὶ ἐξ οὗ ἐκβαίνουν⁵. Ἐν Πομμερανίᾳ πιστεύουν ὅτι τὰ παιδιά κομίζουσι κύκνοι ἐκ μεγάλων βράχων γρανίτου κατὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ Jasmund, καλουμένων ἐκ τούτου Κυκνείων λίθων (Schwansteine)⁶. Ἐν τόπῳ τινὶ τῆς Σουαβίας ἔτι χει βράχος, ὅπόθεν ἐξέρχονται τὰ νεογνά⁷· ὁμοίως ἐκ τοῦ βράχου Kindstein ἐν Ἀνω Ἑσση⁸. Εἰς τὸ σουαβικὸν Hansbach λέγουν ὅτι ἡ παμμή κομίζει τὰ παιδιά ἀπὸ τῆν σπηλίων τοῦ Rosenstein (τριανταφυλλόπετρα), ὅπου τῆς πᾶς δίδει μία ἀσπροφόρα⁹.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὡς νομίζομεν, σαφῶς ἡ γένεσις καὶ ἡ ἀρχικὴ ἔννοια συνηθειῶν, οἷα ἡ τῆς ἐν Ἀθήναις Κυλίστρας. Ἡ δημιουργία ἀνθρώπων ἐκ λίθων, ὡς καὶ ἡ ἐκ δένδρων, εἶναι συγκεκριμένη εἰκονικὴ ἐκφράσις τῆς παγκοίνου δοξασίας περὶ τῆς παμμήτορος γῆς, περὶ τῆς ἀμέσου ἐκ τῆς γῆς γενέσεως τοῦ αὐτόχθονος ἀνθρώπου¹⁰. Βράχοι ἐγκλείουσιν ἐντὸς αὐτῶν ζωὴν, πρὸς ἐξαγωγήν δ' αὐτῆς καὶ ἐμφύχουσιν τοῦ νέου ὄντος κρίνε-

1. Grimm, Deutsche Mythologie, 4ης ἐκδ. τ. I, σ. 474. III 162. 163.

2. Ματθ. γ' 9. Βλ. τὴν συσχέτισιν τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ἄλλα χωρία τῆς Π. Δ. μάλιστα τῶν προφητῶν ἐν Archiv f. Religionswiss. 1912, τ. XV, σ. 305 κέ.

3. Archiv f. Religionswiss. 1914, τ. XVII, σ. 583.

4. Edw. Tylor, Primitive Culture, τῆς γερμ. μεταφρ. τ. II, σ. 163.

5. Perdrizet, ἐν Annales de l'Est 1904, παρὰ A. Dieterich, Mutter Erde, 2ας ἐκδ. σ. 20.

6. Am Ur-Quell, τ. V, σ. 254.

7. Sepp, Völkerbrauch bei Hochzeit, Geburt u. Tod, σ. 7, παρὰ Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod, σ. 20.

8. H. Hepding, παρὰ Dieterich, ἐνθ' ἄν., σ. 126.

9. Meier, Schwäb. Sagen, σ. 263, ἀρ. 294, παρὰ Mannhardt, Germanische Mythen, σ. 256.

10. Βλ. Dieterich, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

ται ἀναγκαία μαγικὴ πρᾶξις, οἷα ἡ προστριβή, ἡ κατολίσθησις κττ. Παραστατικώτατα δ' ἐκφράζει τὴν ιδέαν ταύτην ἡ παιδικὴ δοξασία ἐν Ἀργοβίᾳ τῆς Ἑλβετίας, ὅτι ἡ μαῖα ἐξάγει τὸ παιδίον ἐκ τοῦ βράχου τοῦ λεγομένου Kindlistein, κατολισθαίνουσα ἐξ αὐτοῦ¹.

Β'.

Ἡ διόδος τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου.

Τρυποπέρασμα.—Ἡ συνήθεια τῆς διόδου δι' ὀπῆς.

Ἀγγλος περιηγητὴς τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος² βεβαιώνει ὅτι σχεδὸν εἰς ἕκαστον σπήλαιον ἐν Ἀθήναις ἀπεδίδοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ θαυμάσιαι δυνάμεις, καὶ ἄλλα μὲν αὐτῶν εἶχον τὴν φήμην ὅτι ἐπιταχύνουσι τὸν γάμον κορασίων, τὰ ὅποια κομίζουσιν εἰς αὐτὰ προσφορὰς καὶ μειλίγματα, ἄλλα δὲ ὅτι βοηθοῦσιν εἰς τιμωρίαν ἐχθρῶν, καὶ εἰς ἄλλα μεταβαίνουσιν ἐγκυοὶ πρὸς εὐτοκίαν, καθὼς καὶ πρὸς γέννησιν ἀρρένων. Καὶ δὲν προσδιορίζει μὲν ἀκριβέστερον ταῦτα, ἀλλ' ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως γινώσκω ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν τῶν σπηλαίων ὑπῆρχον μόνον ἡ ὑπόγειος καμαρωτὴ διόδος τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου, ἥτις πρὸ τοῦ καθαρισθῆ εἶχεν ἐπιφάνειαν σπηλαίου³.

Ὅθεν ὁ μαγικὸς οὗτος τρόπος πρὸς εὐτοκίαν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τρυποπέρασμα, ὡς καλοῦσιν ἐν Κυπρίᾳ τὸν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος συνηθιζόμενον μαγικὸν τρόπον πρὸς ἱασιν τροπῶντων ἀσθενειῶν ἢ ἀποτροπὴν κακῶν διὰ τῆς διόδου δι' ὀπῆς φυσικῆς ἢ τεχνικῆς βράχων ἢ διὰ σχισμάτων δένδρων ἢ ὑπὸ ζῶον⁴. Ἡ δεισιδαίμων συνήθεια εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς πλείστας χώρας, ἐκτενέστερος δὲ λόγος περὶ αὐτῆς προσήκει νὰ γίνῃ μᾶλλον ἐξ ἀφορμῆς τῶν τελουμένων πρὸς θεραπείαν νόσων, μάλιστα τῶν καχεκτικῶν παιδίων, τὰ ὅποια παρ' ἡμῖν διαπεραιοῦσι διὰ τοιούτων τρημάτων, ὅπως ἀπαλλάξωσι τοῦ κατατρύχοντος αὐτὰ κακοῦ. Καὶ ἀλλαχοῦ διαπερῶσι διὰ τῆς ὀπῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπίσης καχεκτικὰ παιδιά ἢ πάσχοντας ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους περιστάσεις τοῦ βίου καὶ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐπηρείας πονηρῶν πνευμάτων· σπανιωτέρα δὲ εἶναι ἡ προσφυγὴ εἰς τὸν μαγικὸν τοῦτον τρόπον τῶν ἐγκύων πρὸς εὐτοκίαν⁵.

1. Αὐτ., σ. 126.

2. Dodwell, Class. u. topograph. Reise durch Griechenland, τ. I, σ. 230.

3. Βλ. περιγραφὴν ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Τὸ Παναθηναϊκὸν στάδιον, 1897, σ. 38 (Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες Β').

4. Παραπλήσιον ἔθιμον εἶναι καὶ τὸ ἀνωτέρω (σ. 349) μνημονευθὲν τῶν Κυπρίων γυναικῶν ἐν τῷ μονολίθῳ τῆς Παλαιπάφου (Κούκλια) εἰς τὴν Ἀγίαν Τρυπημένην.

5. Παραδείγματα ἐξ Αὐστρίας, Σουηδίας, Δανίας, Σερβίας καὶ Περσίας ἀναφέρει ὁ

Ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς συνηθείας εἰς παντοδαπούς λαούς, οἱ διάφοροι σκοποί, εἰς οὓς ἀποβλέπει, καὶ αἱ ποικίλαι μεταβολαὶ αὐτῆς κατὰ τόπους καὶ χρόνους, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ αἱ θριαμβικαὶ πύλαι τῶν Ρωμαίων, κατὰ τινα γνώμην, ἐκ ταύτης ἔχουσι τὴν προέλευσιν, καθιστῶσι δυσχερῇ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ τῆς κυρίας σημασίας αὐτῆς. Ἀλλὰ φαίνεται πιθανώτερον ὅτι οὔτε ἐκ μιᾶς μόνης προῆλθεν ἀρχῆς, οὔτε τὴν αὐτὴν σημασίαν ἀνέκαθεν εἶχε· πάντως δ' ὁμως ἡ κυριωτάτη καὶ ἐπικρατοῦσα σημασία αὐτῆς ἦτο ἡ τοῦ καθαρμοῦ¹.

Γ'.

Κυλλοῦ πήρα.

Ὑδωρ τῆς Κυλλοῦ πήρας.—Ἀγίασμα ἀγίου Ἀνδρέου ἐν Πάτραις.—Πηγαὶ μεθ' θαυμασίας ιδιότητας ἐν Ἀρκαδίᾳ.—Πηγαὶ γονιμότητος.

Ἐν Ἀττικῇ πρὸς τῷ Ὑμηττῷ ὑπῆρχε χωρίον, ἐν ᾧ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης, καὶ πηγὴ, Κυλλοῦ πήρα καλεομένη, περὶ τῆς ὁποίας ἐπιστεύετο ὅτι αἱ ἐκ ταύτης πίνουσαι ἡυτόκοι καὶ αἱ ἀγαθοὶ γόνιμοι ἐγίνοντο². Τὴν πηγὴν ταύτην συνταυτίζουσί τινες πρὸς τὸ ΝΑ τῆς μόνης Καισαριανῆς εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων ἑκατοντάδων μέτρων ἐκ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίου ἐρημοκκλησίου καλεσθέντος ἀγίασμα, ἄλλοι δὲ εὐλόγῳ πιθανώτερον πρὸς ἐτέραν πλησίον τῆς αὐτῆς μόνης εἰς τὴν θέσιν Καλοπούλλας πηγὴν, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἔχει, ὡς πιστεύεται καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τὴν ἀνάμιν τῆς εὐτοκίας καὶ τῆς γονιμότητος³. Παραπλήσιον παράδειγμα διατήρησεως ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀρχαϊ-

Th. Zachariae, Durchkriechen als Mittel zur Erleichterung der Geburt, ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde 1902, XII, σ. 110-3. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 345, σημ. 3. [Ἐκ Θράκης βλ. Λαογρ. Γ', σ. 658].

1. Εἰδικώτερον περὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἐπραγματεύθησαν οἱ ἐπόμενοι συγγραφεῖς: Liebrecht, Des Gervasius v. Tilbury Otia imperialia, σ. 170-1. Zur Volkskunde, σ. 349-350. H. Gaidoz, Un vieux rite médical, Paris 1892. Kr. Nyrop, Kludetraee, ἐν Dania I. — E. Sidney Hartland, The legend of Perseus, Lond. 1896, τ. II, σ. 146 κέ. Ὁ αὐτός, ἐν Folk-Lore, 1896, VII, σ. 303-6. Frazer, The golden bough, 2α ἐκδ. τ. III, σ. 394-406. 3ης ἐκδ. μέρ. VII, τόμ. 2, σ. 168-195. Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1897, σ. 42-53. 1906, σ. 316-8. 1910, σ. 156-9. 167-181. 1914, σ. 201-6.

2. Φώτ., Λεξ., σ. 185, 21 = Meineke, FCG II 79, 8. 1508, 9. Paroemiogr. gr., Göthing., τ. I, σ. 427, 52 καὶ Leutsch αὐτ. Μακάρ., 441. Σουίδ., λ. κυλλός, κυλλοῦ πήραν. Ἡσύχ., λ. Κύλλεια. Κύλλου πήραν.

3. Ross, Archäol. Aufsätze, τ. I, σ. 220 καὶ ἐν Ἀσκληπιῷ (περιοδ. Ἀθην.) 1857, τ. Β', σ. 18-20. Oew, Aufzeichnungen I, 93. Henriot, Recherches sur la topographie des dèmes d' Attique, Paris 1853, σ. 68. Δ. Πανταζῆ, Ἡ παρὰ τῇ Καισαριανῇ κρήνη Κυλλοῦ πήρα νῦν Καλοπούλλα, ἐν Ἑφημ. Φιλομ. 1867, σ. 1249 - 1250. Archives des missions scientifiques et littéraires 1869, τ. V, σ. 498. B. Schmidt, Das Volksleben d. Neugriechen, Lpz. 1871, σ. 79-80. Γ. Λαμπάκης, ἐν Παρνασσῷ, τ. Ε', σ. 646. Δ. Γρ. Καμπού-

τητος τῶν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἀναφερομένων δημωδῶν δοξασιῶν παρέχει καὶ τὸ ἐν Πάτραις ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου, εἰς ὃ ἀποδίδονται νῦν θαυμάσιαι ιδιότητες¹. Μετωνομάσθη δ' ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου ἡ πρὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος πηγὴ, ἐξ ἧς ἐμαντεύοντο τὸ πάλαι διὰ κατόπτρου περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς νόσου τῶν ἀσθενῶν². Ὅτι ἡ πίστις εἰς τὰς ιδιότητας τοῦ ὕδατος ἐξηκολούθησεν ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, μαρτυρεῖ βυζαντινὸν ἐπίγραμμα, ἐπὶ πλακὸς ἐντεταχισμένης παρὰ τὸ φρέαρ³. Καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν περιηγητοῦ τινος, πιστεύεται ὅτι τὸ ὕδωρ πηγῶν τινων συντελεῖ εἰς τὴν γέννησιν ἀρρένων τέκνων⁴.

Πηγαί, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ πιστεύεται ὅτι ἐπιφέρει γονιμότητα (ἢ εὐτοκίαν, διότι, ὡς εἶδομεν, ἀμφοτέραι αἱ θαυμάσιαι ιδιότητες αὗται συνήθως συν-

ρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, 1890, τ. Β', σ. 126-7. Ἰ. Σβορώνος, ἐν Διεθνεί Ἐφ. νομισμ. ἀρχ. 1917, τ. ΙΗ', σ. 36 κέ.

1. *Frazer*, Pausanias, τ. IV, σ. 151.

2. *Πανσαν. Ζ'* καὶ 12. Περὶ τῆς πηγῆς τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ ἀγιάσματος βλ. *Frazer*, ἐνθ' ἂν. καὶ *Πανσαν.*, ἐκδ. Hitzig καὶ Blümmel, τ. II, σ. 621 καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀναφερομένους συγγραφείς, πρὸς δὲ Στ. Ν. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς ἐξόλης Πατρῶν, Ἀθ. 1888, σ. 81 τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας, Ἀθ. 1899, σ. 24.

3. Τὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρει, ὅτι ἡ θαυμαστὰς ἰαματικὰς ιδιότητας κεκτημένη πηγὴ αὕτη ἀνῆκε ποτε εἰς τὴν Δήμητρα, καὶ ὅτι ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ ἐσταυρώθη ὁ πολιοῦχος τῶν Πατρῶν ἅγιος. («Νημερτές τόδ' ὕδωρ / Δημήτερος ἦν ποτε νόσους / ἔνθα παγεῖς ξύλω Ἀνδρέας / Πάτρας ἀμφιβέβηκεν»). Ἡ παράδοξος ἐν χριστιανικῷ ἐπιγράμματι μνεῖα ἀρχαίας θεότητος καθὼς καὶ ἡ νεωτερικὴ τοῦ λίθου καὶ τοῦ χαράγματος ὄψις εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν ἀδιστακτικῶς ἀποφαίνονται ὅσοι κάμνουν λόγον περὶ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι εἶναι σύγχρονον ἔργον. (βλ. Θωμόπουλον, ἐνθ' ἂν., *Baedeker*, Griechenland, 1883, σ. 20, 1888, σ. 30, 1908, σ. 283). Ἄλλ' ὅμως εἶναι παλαιά, εὐρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ φρέατος ἐν ἀνασκαφαῖς γενομέναις πρὸς καθαρισμὸν αὐτοῦ κατὰ τὸ 1876. Ἐδημοσιεύθη δ' εὐθὺς μετὰ τὴν εὑρεσιν ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Πατρῶν Τοξότῃ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐν Παρνασσῷ 1877, τ. Α', σ. 73. Περὶ τῶν τυχῶν τῆς ἐπιγραφῆς, ἐρωτηθεὶς ὑπ' ἐμοῦ μοι ἀνεκοίνωσεν ὁ ἐν Πάτραις φίλος συνεργάτης τῆς Λαογραφίας κ. Χ. Κορύλλος, ἰατρός, ὅτι «ὡς ἐβεβαιώθη μετ' ἀκριβεῖς καὶ ἐπιπόνους ἐρεῖνας, ὄντως κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ φρέατος καὶ τῶν πέριξ εὐρέθη πλάξ ἐνεπίγραφος, ἥτις ὑπὸ τῶν τότε ἐπιτρόπων τοῦ ναοῦ, ἐμπόρων μὴ ἱκανῶς μορφωμένων, ἐδόθη πρὸς ἀντιγραφὴν εἰς μαρμαρογλύφον, ἀσχολούμενον τότε εἰς τὴν ἐπιδιόρθωσιν ἐν γένει τοῦ ναοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀντεγράφη πανομοιοτύπως, ὡς βεβαιώνει ὁ ἐπιζῶν ἔμπορος ἐπίτροπος τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἡ πρωτότυπος πλάξ δὲν ἐπεστράφη, μὴ ζητηθεῖσα, διότι ἐθεωρήθη ἄχρηστος πλέον. Τ' αὐτὰ ἐβεβαίωσε καὶ ὁ μαρμαρογλύφος Καθρέπτης, ὅστις κατὰ τὸ 1876 ἐμαθήτευε παρὰ τῷ χαράξαντι τὴν στήλην ἀδελφῷ του».

4. [*Pätkler - Muskau*], Südöstlicher Divan, Stuttgart 1840, τ. II, σ. 185-6. (Ἐξ ἀφορμῆς ἐκδρομῆς εἰς Ἀγίαν Λαύραν τῶν Καλαβρύτων, παρατηρεῖ οὗτος ὅτι τὰ ὄρη τῆς Ἀρκαδίας ἔχουσι πολλὰς πηγάς, περὶ ὧν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, μυθολογοῦσι καὶ νῦν πολλὰ, ὅτε μὲν ὅτι θεραπεύουσι τὴν λύσσαν, ὅτε δ' ὅτι ἐπιφέρουσιν ἀρρενογονίαν, ἢ ὅτι εἰδικῶς θεραπεύουσι νόσους τινάς, ἢ καὶ ἀντιθέτως, ὅτι προξενοῦσι νόσους).

άπτονται) ἀναφέρονται πολλαχοῦ¹. Ἡ δοξασία δ' αὕτη δὲν εἶναι βεβαίως ἀπόρροια τῆς θρησκευτικῆς πίστεως πολλῶν λαῶν, ὅτι πάντων ἀρχὴ καὶ γενεαίς τὸ ὕδωρ, ἦν καὶ εἰς φιλοσοφικὴν ὑπόθεσιν διετύπωσεν ὁ Θαλῆς², ἀλλὰ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς ἀποδεδειγμένης ἱαματικῆς δυνάμεως πολλῶν ὑδάτων. Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐπεζέτεινεν εὐκόλως τὴν δύναμιν τῶν ὑδάτων καὶ εἰς τὴν θεραπείαν παθημάτων καὶ τὴν βελτίωσιν καταστάσεων, ἐφ' ὧν οὔτε εἶχον, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσιν οἰαδήποτε φάρμακα ἐπενέργειάν τινα.

Δ'.

Ἄλας.

Ἄλας διαλελυμένον εἰς ὕδωρ κατὰ τῆς δυστοκίας. — Ἱερότης τοῦ ἁλατος. — Ἄλας καὶ ὑπόδημα.

Εἰς τὸν Οἰνοῦντα τῆς Λακωνίας αὐτὸν δυσχερὲς ὁ τοκετὸς προμηνύεται, ἡ πενθερὰ θέτουσα ἐντὸς τοῦ ὑποδμητός της ὕδωρ, ἐν ᾧ ἔχει διαλυθῇ ἅλας, τὸ προσφέρει εἰς τὴν νύμφην, ὡς ἀνεκτικόν κατὰ τῆς δυστοκίας³. Παραπλησίᾳ δεισιδαιμονία κρατεῖ καὶ παρὰ τοῖς Βουλγάροις. Ἡ μαῖα, ἐν ἀγνότητι τῆς ἐγκύου, θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον της ἅλας, τὸ ὅπονον ἀφαιρεῖ μετὰ τρεῖς νύκτας καὶ τὸ ἀναμιγνύει εἰς τὴν τροφήν τῆς ἐγκύου διὰ νὰ γεννήσῃ εὐκόλως⁴.

Ἡ συνήθεια στηρίζεται εἰς τὴν κοινήν εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους λαοὺς δοξασίαν περὶ τῆς καθαρτηρίου δυνάμεως τοῦ ἁλατος. Ἐνεκα τῶν ἀντισηπτικῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ τὸ ἅλας θεωρεῖται ἱερόν, διαλυθὼν τὰς μαγγανείας, ἀποκαθαῖρον τὰ μολύσματα καὶ ἀποτρέπον τὰ ἐκ τούτων κακά. Διὰ τοῦτο γίνεται χρῆσις αὐτοῦ εἰς πολυπληθεῖς δεισιδαίμονας συνηθείας, μάλιστα εἰς σκοπούσας τὴν προφύλαξιν τῶν μικρῶν παιδίων καὶ τὴν ἀποτροπὴν κακῶν ἀπὸ τούτων· οὕτω π.χ. εἰς τὰ σώματα τῶν νεογνῶν ἐπιπάσσουν ἅλας πολ-

1. Βλ. *Bérenger - Féraud*, *Superstitions et survivances*, Paris 1896, τ. III, σ. 247-289 (*Le pèlerinage de la Sainte - Beaume*, πρὸς γονιμοποίησιν), σ. 291-360 (*Les vertus miraculeuses des fontaines*, μαντική, γονιμοποίησις, θεραπεία). *Harland*, *Primitive Paternity*, τ. I, σ. 64 κέ. 79 κέ. 129 κέ. *P. Saintyves*, *Les vierges mères*, Paris 1908, σ. 45 κέ. Πηγὰὶ γονιμότητος ἐν Παλαιστίνῃ: *Archiv f. Religionswiss.* 1912, XV, σ. 141 κέ. Ἐν Ἀλγερίᾳ: *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft f. Anthropologie* 1887, σ. 374.

2. Βλ. *Zeller*, *Die Philosophie der Griechen*, 4ης ἐκδ. τ. I, σ. 174 κέ.

3. Φ. Κουκουλέ, *Οἰνουντιακά*, ἐν Χανίοις 1908, σ. 82.

4. *A. Strauss*, *Die Bulgaren*, σ. 291.

λαχοῦ τῆς 'Ελλάδος¹ καὶ ἀλλαχοῦ², κατὰ παλαιὸν ἱατρικὸν παράγγελμα³. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἐτίθετο ἄλας ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ κατὰ τὴν βάπτισιν⁴, ἡ δὲ συνήθεια αὕτη διετηρήθη ἐν 'Ελλάδι μέχρι τοῦ ΙϚ' τοῦλάχιστον αἰῶνος⁵.

Ἡ διάλυσις τοῦ ἁλατος εἰς ὕδωρ, καθὼς ἀνεπτύξαμεν ἀλλαχοῦ⁶, θεωρεῖται ὡς συμβολικὴ πρᾶξις πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν. Ὁ ραντισμὸς διὰ τοιοῦτου ὕδατος νομίζεται ἀντιβασκάνιον καὶ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου⁷ καὶ ὑπ' ἄλλων λαῶν⁸. Ὡς ἐν τῷ μνημονευθέντι τόπῳ ἐσημειώσαμεν⁹, οἱ ἀρχαῖοι πρὸς

1. Πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, μέχρι τοῦ νῦν δὲ συνηθίζεται ἐν Οἰνοῦντι τῆς Πελοποννήσου (Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, σ. 83), ἐν Σύμῃ (Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 211), ἐν Σίλῃ τῆς Καππαδοκίας (Φαρασποπούλου, Τὰ Σύλατα, σ. 40). Ἐν Σύμῃ ἀλατίζουν τὸ νεογνὸν εἰς τὸ πρῶτον λουτρὸν αὐτοῦ (Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 211). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου, ἐν Σοποτῷ Καλαβρύτων ἀκατὰ τὴν δευτέραν ἢ τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ ἡ μαῖα ἀλατίζει τὸ παιδί ἐπιχρίουσα τὸ σῶμα αὐτοῦ με πετμέζι, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει διαλύσει ἄλας. Τὸ κάμνον αὐτὸ γιὰ νὰ σφίξῃ τὸ κορμί του, δι' ὃ καὶ τοὺς ἀφθόνως ἰδρῶντας λέγουσιν ἀλατίζου. Μαῖαι τινὲς ἀλείφουσι καὶ τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ λέγῃ καλὰ λόγια, ὅποτε τὸ ἀλάτισμα ἐκτελεσθῇ καὶ χροιάν θρησκευτικὴν, οὕτως εἰπεῖν, ὁμοίαν τῇ τοῦ ἁγίου μύρου». Καὶ ἐν Ἀρταχτῇ κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ διδασκάλου Δ. Λουκατοπούλου ἀλατίζουν τὸ παιδί εἰς ὅσον τὸ σῶμα τῆς τῆς τοῦ προσώπου. Τὴν τρίτην ἡμέραν τὸ ξεπλύνουν ἀπὸ τ' ἀλάτι. Βλ. καὶ W. Ploss, Das Kind, 2α ἐκδ., 1884, τ. I, σ. 281 (ἐκ τοῦ Ausland 1864, ἀρ. 25, σ. 599).

2. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑβραίοις: Ἰεζεκιήλ 15' 4. Παρὰ τοῖς νῦν: Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod., σ. 152. Schweizerisches Archiv f. Volksk. 1913, σ. 6. Ἐν Βουλγαρίᾳ: Strauss, Die Bulgaren, σ. 294. Samter, αὐτ. Ἐν Σιλεσίᾳ, Βρανδεμβούργῳ καὶ Μεκλεμβούργῳ (αὐτ.). Ἐν Ἑσθωνίᾳ πρὸς προφύλαξιν τοῦ νεογνοῦ ἀπὸ πάσης δυστυχίας ἐν τῷ μέλλοντι ἐμβάλλει ἡ μαῖα ἄλας εἰς τὸ πρῶτον λουτρὸν του (Samter, αὐτ.), ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν ἐν Σύμῃ. Ἀναγραφὴν ὁμοίων συνηθειῶν διαφόρων τόπων βλ. παρὰ Ploss, ἐνθ' ἀν., σ. 280-3, τ. II, σ. 16-19.

3. Βλ. Γαλην., Ὑγιεινῶν Α' 7, τ. VI, σ. 32, Kühn: «πρῶτον μὲν σπαργανούσθω (τὸ νεογενὲς παιδίον), συμμέτροις ἁλσίν περιπαττόμενον, ὅπως αὐτοῦ πυκνότερον καὶ στερεότερον εἴῃ τὸ δέρμα τῶν ἐνδον μορίων· ἐν γὰρ τῷ κυσκαεσθαι πάνθ' ὁμοίως μαλακά». Τὴν αὐτὴν αἰτιολογίαν φέρουσι καὶ νῦν ἐν Κύπρῳ, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὸ μὴ ἀλατισθὲν νεογνὸν μένει μαλθακὸν καὶ ἀδύνατον (Λουκά, Λεξιλόγιον, σ. 33).

4. Βλ. W. Kroll, Alte Taufgebräuche, ἐν Archiv f. Religionswiss. 1905, τ. VIII, Beiheft 32 κέ.

5. Ὁ Παχώμιος Ρουσᾶνος ἐπετίμησεν αὐστηρῶς, ὡς διηγεῖται, ἱερέα τινὰ ἐν Ξανθείᾳ (Ξάνθῃ) τῆς Θράκης, διότι κατὰ τὴν βάπτισιν παιδιοῦ ἐπέτρεψεν εἰς τὴν μαῖαν νὰ βάλῃ δράκμα ἁλατος εἰς τὴν κολυμβήθραν. (Ρουσᾶνου, Πρὸς τοὺς ἐλληνίζοντας, ἐν Δελτ. Ιστ. ἐτ. Α', σ. 109).

6. Λαογρ. Β', σ. 168-171.

7. Αὐτ., σ. 169.

8. Seligmann, Der böse Blick, τ. I, σ. 308, 311 (Σκωτίᾳ), 311 (Σιβηρίᾳ), 313 (Ρωσία), 379 (Καλαβρία), τ. II, σ. 34 (Σιλεσίᾳ, Ἑσθωνίᾳ).

9. Λαογρ. Β' 170.

καθαρμόν τῆς οἰκίας ἐπέρραινον θαλλῶ «ἄλεσσι μεμιγμένον ὕδωρ», ὁ δὲ δεισιδαίμων τοῦ Μενάνδρου περιρραίνει ὕδατι, εἰς ὃ ἔχει ἐμβάλλη ἄλας. Ἐν δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ μεταχειρίζονται ὕδωρ, ἐν ᾧ ἔχει διαλυθῇ ἄλας, κατὰ τοῦ πόνου τοῦ στήθους τῶν λεχόνων¹.

Ἡ δὲ ἀγῆδης συνήθεια τοῦ προσφέρειν ἐν τῷ ὑποδήματι τὸ τοιοῦτο ὕδωρ δὲν ἐπιχωριάζει μόνον ἐν Οἰνοῦντι. Καὶ ἐν Ὀλδεμβούργῳ τὸν νοσοῦντα μόσχον ποτίζουσιν ἀπὸ ὑποδήματος δι' ὕδατος, ἐν ᾧ ἔχει διαλυθῇ ἄλας². Συνάπτεται δὲ τὸ ἄλας πρὸς τὰ ὑποδήματα καὶ εἰς δεισιδαίμονας γαμηλίους συνηθείας τῆς Γερμανίας· ἐν Πότσδαμ οἱ ἀρραβωνισμένοι θέτουσιν εἰς τὰ ὑποδήματά των ἄλας³. ἐν Σουηβίᾳ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων ἐμβάλλουσιν ἄλας εἰς τὰ ὑποδήματα τῶν μελλονύμφων⁴, ὁμοίως ἐν Μάρκ, ἐν Βάδεν καὶ ἐν Θυριγγίᾳ ἡ μήτηρ τῆς νύμφης ἢ ἀμφότεροι οἱ μελλονύμφοι ἐμβάλλουσιν ἄλας εἰς τὰ ὑποδήματά των πρὸς ἀποτροπὴν μαγγανειῶν⁵. Παρ' ἡμῖν δ' ἐνιαχοῦ ἐντίθεται ἄλας εἰς ὑποδήματα πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς παρουσίας ὀχληροῦ ἐπισκέπτου⁶, ἐνῶ εἰς τὰ περισσότερα μέρη θέτουσι κρυφίως τὸ ἄλας ὑπὸ τὸ κάθισμα τοῦ ἐπισκέπτου πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Θυσία ἀλέκτορος πρὸς εὐτοκίαν.

Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Γερμανοῦ ἱατροῦ τοῦ βασιλέως Ὁθωνος Röser, ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπίκειται τοκετός, σφάζουσιν ἀλέκτορα⁸. Περὶ τοιαύτης συνηθείας ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι ἤκουσε νὰ γίνεταί λόγος καὶ ὁ Curt Wachsmuth⁹, οὐδεμίαν δ' ἔχομεν ἀφορμὴν ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς πληροφορίας αὐτῶν. Ἀμφότεροι παραλληλίζουσι τὴν συνήθειαν πρὸς τὴν θυσίαν ἀλέκτορος τῶν ἀρχαίων εἰς τὸν Ἀσκληπιόν, ἀλλ' ὁ σκοπὸς

1. Strauss, Die Bulgaren, σ. 408.

2. Wuttke, Der deutsche Aberglaube, 3ης ἐκδ. § 698, σ. 444.

3. Seligmann, τ. II, σ. 38.

4. Zts. d. Ver. f. Volksk. 1905, τ. XV, σ. 146. Samter, σ. 151.

5. Αὐτ.

6. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 215 (Σύμη). M. A. Walker, ἐν The Folk - lore Journal 1883, σ. 217.

7. Ὡς ἐν Κύπρῳ (Σακελλαρίον, Κυπριακά Α', σ. 704).

8. Ploss - Bartels, Das Weib, 7ης ἐκδ. τ. II, σ. 293.

9. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, σ. 71. «Auszuführen wäre hier noch der Gebrauch, in dieser Zeit einen Hahn zu schlachten, von welchem mir erzählt ward».

τῆς θυσίας ἐκείνης ἦτο παντελῶς διάφορος καὶ οὐδὲν κοινὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔχουσα πρὸς τὴν σημερινὴν συνήθειαν. Τῆς μὲν γνωστοτάτης ἐκ τοῦ Πλατωνικοῦ Φαίδωνος (σ. 118α) θυσίας τοῦ ἀλέκτορος, ἣν μόνην εἶχον κατὰ νοῦν οἱ παραλληλίζοντες, ὁ σκοπὸς καὶ ὁ χαρακτήρ ἦτο πιθανώτατα ὁ αὐτὸς καὶ ὁ τῶν θυσιῶν ἀλέκτορος εἰς χθονίους θεοὺς καὶ εἰς νεκρούς¹, αἱ δ' ἄλλαι μνημονευόμεναι ὑπὸ ἀρχαίων παρόμοιαι θυσίαι εἶχον μᾶλλον τὸν χαρακτήρα ἰάτρων². "Οτι δ' ὅμως ἡ σημερινὴ συνήθεια παρέμεινεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, συνάγεται ἐξ ὅσων λέγει ὁ Αἰλιανὸς (Π. ζῴων Δ' 29). Οὗτος μνημονεύων μῦθον, καθ' ὃν παρέστη ἀλέκτωρ κατὰ τὰς ὠδῖνας τῆς Λητοῦς, προσθέτει : «ταῦτά τοι καὶ νῦν ταῖς τικτούσαις ἀλεκτρυὼν πάρεστι, καὶ δοκεῖ πως εὐώδινας ἀποφαίνειν». "Οθεν ἐπιστεύετο καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὅτι ὁ ἀλέκτωρ συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν τῶν ὠδινουσῶν.

ζ'.

Χέρι τῆς Παναγίας.

Βοτάναι ὡς ὠκυτόκια. — Χέρι τῆς Παναγίας. — Ἀντίμας χεῖρὸς Θεοῦ πρὸς πρᾶνσιν τῶν πόνων καὶ θεραπείαν τῶν νόσων.

Αἱ ἀρχαῖαι Ἕλληνίδες ἔκαμνον γρήσιν βοτάνων τινῶν ὡς ὠκυτοκίαν, εἴτε φέρουσαι αὐτὰς ὡς περίαπτα, εἴτε ὡς φάρμακα συνεσκευασμένα. Οὕτω λ.χ. ἡ ρίζα τοῦ κυκλαμίνου ἐθεωρεῖτο κατάλληλος ὡς ὠκυτόκιον περίαπτον³, τὴν δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρῆσιν τοῦ κυκλαμίνου ὑπεμφαίνει ἡ στέψις δι' αὐτοῦ τῆς Εἰλειθυίας⁴ καὶ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Κρήτῃ⁵, πλὴν τῆς ρητῆς μαρτυρίας ἀρχαίων συγγραφέων, ἐξ ὧν διαγινώσκεται καὶ ὁ λόγος τῆς χρήσεως, ἡ ὑποτιθεμένη δηλ. φαρμακευτικὴ ἐνέργεια⁶. Παρ' ἡμῖν μεταχειρίζονται ὡς ὠκυτόκιον τὸ φυτὸν τὸ καλούμενον Χέρι τῆς Παναγίας ἢ τῆς Παναγίας τὸ χορτάρι ἢ Παναγιόχορτο ἢ τῆς Κυρᾶς τὸ χόρτο, ἥτοι Τεύκριον τὸ πόλιον⁷. Τοῦτο κρατοῦσιν αἱ ὠδίνουσαι εἰς τὴν χεῖρα πρὸς κα-

1. P. Stengel, Opferbräuche der Griechen, Lpz. 1910, σ. 142. 152. 167.

2. Ἡρώδ. Δ' 12.16.90. Πρβλ. Πλουτάρχ., Πύρρ. 3.

3. Θεοφράστ., Φ. ἱστ. Θ', θ' 3.

4. Σχολ. Ἀράτ. Φαιν. 33.

5. Σχολ. Εὐριπίδ. Ἰππόλ. 58.

6. Ἰπποκράτ., Π. γυναικείης φύσεως, τ. 22, σ. 553, Kühn. Γυναικείων Β', 108. Θεοφράστ., Φ. ἱστ. Θ', ις', 1. Διοσκορίδ., Ἰλ. ἱατρ. Γ', 34. Πλουτάρχ., Πότ. τ. ζῴων φρονιμ., 20,8, σ. 974. Plin., N. H. XXVI, 153. 161.

7. Θ. Χελδράιχ, ἐν Ἐγκυκλοπαιδ. λεξικῷ, λ. τεύκριον. Χελδράιχ - Μηλιαράκης, ἐν Ἐπετηρίδι Πανεπιστημίου 1907-8, σ. 304-5. Ὁ Σκαρλᾶτος ὁ Βυζάντιος (Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς, λ. χέρι) καὶ ὁ Χ. Π. Κορούλλος (Ἐθνογραφία τῆς Πελοποννήσου, σ. 60) ἐσφαλμένως ταυτίζουσι τὸ φυτὸν τοῦτο μὲ τὴν πικρίαν τὴν φαρμακευτικὴν.

ταπράυνσιν τῶν πόνων¹, ἢ ἐμβάλλουσιν εἰς ὕδωρ, δι' οὗ ραίνουσι τὸν κοιτῶνα τῆς ἐπιτόκου², ἢ δίδουσιν εἰς ταύτην νὰ πῆρ ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου πρὸς εὐτοκίαν³, ἢ ἐμβαπτίζουν εἰς ποτήριον ὕδατος ἀπεξηραμμένον ἄνθος αὐτοῦ, μαντευόμεναι περὶ εὐχεροῦς ἢ δυσκόλου τοκετοῦ τῆς ὠδινούσης ἐκ τοῦ βραχέος ἢ μακροτέρου χρόνου, ὅστις θ' ἀπαιτηθῇ, ὅπως τὸ ἄνθος ὑπανοίξῃ τὰ πέταλα⁴. Ὁμοία συνήθεια μνημονεύεται καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ· καὶ ἐκεῖ «αἱ γυναῖκες θέτουν τὴν χειρόμορφον ρίζαν φυτοῦ, τὸ ὅποιον ὀνομάζουν *Χέρι τῆς Θεομήτορος*, εἰς ἀγγεῖον μὲ νερὸν καὶ πίνουν εἰς ἐνίοτε ἐξ αὐτοῦ· ἂν ἡ ρίζα βλαστήσῃ εἶναι σημεῖον ὅτι ἐγγίζει ἡ ὥρα τοῦ τοκετοῦ»⁵.

Εἶναι φανερόν ὅτι εἰς τὸν τρόπον τῆς χρήσεως τοῦ φυτοῦ τούτου δὲν ἀποδίδεται σημασία, ἀφοῦ τέσσαρες διάφοροι τρόποι ἀναφέρονται, καὶ ὅτι κυρίως ἡ προσκόμισις αὐτοῦ πλησίον τῆς ὠδινούσης θεωρεῖται ὡς ἐπαρκὴς ἐπικουρία. Ὡς λόγον τῆς θαυμασίας δυνάμεως αὐτοῦ φέρει κεφαλληνιακὴ τις παράδοσις ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Θεοτόκος ἤψατο τοῦ φυτοῦ τούτου, ὠδίνουσα ἐν Βηθλεέμ⁶. Ἄλλ' ἡ παράδοσις ἐπλάσθη προδήλως πρὸς αἰτιολογίαν τοῦ κεφαλληνιακοῦ ὀνόματος τῆς *Παναγίας* τὸ *χορτάρι*, ἢ τῆς ἀληθοῦς ἀφορμῇ, δι' ἣν ἀπεδόθη ἡ προστατευτικὴ τῶν ἐπιτόκων δύναμις εἰς τὸ φυτόν, εἶναι τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ὁμοιάζον πρὸς χεῖρα. Καὶ τῆς *Παναγίας* τὸ *χορτάρι* ἐπέχει θέσιν θείας χειρός, τῆς χειρὸς τῆς *Παναγίας*, ὅς δὲ ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ ἐνομιζέτο ὅτι ἐφεβεν ἀνακούφισιν καὶ θεραπείαν πάσης νόσου, πρὸ πάντων δὲ τῶν ὠδίνων τῶν ἐπιτόκων, οὕτως ἐπίσης καὶ εἰς τὸ σύμβολον αὐτῆς ἀπεδόθη ἡ αὐτὴ δύναμις⁷.

Σ.

Περίπτα.

Ἀετίτης. — Μαγικὰ λόγια ἐν περιήπτοις.

Ὁ κυριώτερος μαγικὸς τρόπος πρὸς ἐπίτευξιν εὐτοκίας ἐθεωρεῖτο

1. X. II. Κορύλλος, ἐνθ' ἄν.

2. Σκ. Βυζάντιος, ἐνθ' ἄν. (Ἐκ τούτου: Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, σ. 71. B. Schmidt, Volksleben d. Neugriechen, σ. 36).

3. Λακκοβήκια Μακεδονίας: Γουσίον, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, σ. 54=Abbott, Macedonian Folklore, σ. 123.

4. Κεφαλληνία: Δελτ. Ιστ. ἔταιρ. 1902, τ. V', σ. 64.

5. A. Strauss, Die Bulgaren, σ. 291.

6. Δελτίον Ιστορ. ἐτ., ἐνθ' ἄν.

7. Βλ. Sittl, Die Gebärden der Griechen u. Römer, Lpz. 1890, σ. 257. O. Weinreich, Antike Heilungswunder, Giessen 1909, σ. 12. 37 (Religionsgesch. Versuche u. Vorarbeiten, τ. VIII, 1). Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod, Lpz. u. Berl. 1911, σ. 11. Περὶ τῆς ἐπενεργείας τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν τοκετὸν διαλαμβάνει ἐν πλάτει ὁ O. Weinreich, ἐνθ' ἄν. πολλαχοῦ.

ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ διὰ τῶν περιάπτων¹, ἐφέροντο δ' ὡς ὠκυτόκια περιάπτα κατὰ πρῶτον λόγον λίθοι, ὡς ὁ γαγάτης² καὶ προπάντων ὁ ἀετίτης³. Ἀλλὰ καίτοι μέχρι τῶν ἐσχάτων βυζαντινῶν χρόνων ἀναφέρεται ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ ἀετίτου, καὶ καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην διετηρήθη καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐνιαχοῦ (ὡς ἐν Βαυαρίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ)⁴, δὲν ἠδυνήθη νὰ βεβαιώσω τὴν χρῆσιν τοῦ ἀετίτου ὡς ὠκυτοκίου παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ· οἱ Ἕλληνες μετεχειρίζοντο τὸν ἀετίτην μόνον εἰς ἄλλην μαγικὴν ἐνέργειαν, πρὸς ἀνακάλυψιν κλοπῆς, ὡς μαρτυρεῖ ἀξιόπιστος περιηγητὴς τοῦ ΙΣ' αἰῶνος⁵.

Δὲν εἶναι δ' ὁμῶς ἀσυνήθης παρ' ἡμῖν ἡ χρῆσις πρὸς εὐτοκίαν ἄλλων περιάπτων, ἐγκλειόντων χάρτην μὲ μαγικὰ λόγια ἢ σχήματα. Ὁδηγίας πρὸς κατασκευὴν τοιούτων περιάπτων παρέχουσι τὰ μαγικὰ βιβλία. Οὕτως ἐν Φλωρεντινῷ κώδικι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος (Λαυρεντ. 28, 34) ἀναγινώσκεται: «πρὸς δυστοκοῦσαν γυναῖκα· γράφε εἰς χαρτὴν [διαγεγραμμένα 10 γράμματα] καὶ περίψον τὸ δεξιὸν μηρόν· ἅμα δὲ τέχῃ ἔπαρον τὸ φύλλον ἐπεὶ καὶ τὴν μήτραν καταφέρει»⁶. Ἡ παραγγελία ν' ἀπομακρυνῶσιν ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν

1. Περὶ Πλουτάρχ. σ. 912 W. καὶ πρὸς ἄλλον, ὡς περ δυστοκοῦσας γυναῖκα παρὰ τὰς φιλοσόφους ὠκυτόκιον, ἵνα βραδίως καὶ ἀ-αλαμπῶρως τὸ δίκαιον ἡμῖν ἀποτέκωσιν». Φρόνιχ., ἐν Bekker, An. gr. I 745. ὁ ὠκυτόκιον φάρμακόν τι, δὲ περιάπτουσι ταῖς κυσκομέναις ὑπὲρ τοῦ ταχέως τεκεῖν καὶ μὴ ἐν ταῖς ὥδισι διατρίβειν καὶ κάμνειν». Ἀριστοφάν., Θεσμοφοριαζ. 504: «ὁ δ' ἀνὴρ (γυναῖκα) προσποιουμένης τὴν ὥδινουσιν) περιήρχετ' ὠκυτόκι' ὠνούμενος».

2. Ἀέτ. Β', 24: «εἶναι δὲ καὶ ὠκυτόκιον (τὸν γαγάτην) ἐπὶ τῶν δυστοκουσῶν γυναικῶν, κατεχόμενον τῇ χειρὶ τῆς τικτούσης». Μ. Ψελλοῦ, Ἐπιστολ. 86 = Σάθα, Μεσ. βιβλιοθ., τ. Ε', σ. 328.

3. Plin., N. H. X, 12 XXVI 151. Αἰλίαν., Π. ζῴων Α', 35. [Πλουτάρχ.], Π. ὀρῶν καὶ ποταμ. 20,2. Αἰλίου Προμώτου, Φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικά, ἐν Sitzungsber. d. preuss. Akad. 1908, σ. 774 - 5. Ἀέτ. Β', 32 (= Rose, ἐν Hermes, τ. IX, σ. 481-2). Διορ., Ὀρνιθ., ἐν Cramer, An. Paris. I 22 κέ. Εὐσταθ., Εἰς ἐξαήμερ., ἐν Migne, Patr. gr., τ. 18, σ. 732. Γεωπον. ΙΕ' α' 30. Γλυκᾶς, Α', σ. 82 Bonn. Φυσιολόγ. (ΙΔ' αἰῶν.) 32, ἐν Annuaire pour l'encourag. des études grecques 1873, σ. 259. Φυσιολόγ. (ἐν χφ. ΙΑ' αἰῶν.) 22, ἐν Byz. Zts., τ. III, 52. Κυρανίδες, ἐν Ruelle, Les Lapidaires, τ. II, σ. 6.227. Drexler, ἐν Wochenschrift f. klass. Philologie 1898, σ. 977-8 (βιβλιογραφία τῶν περὶ τοῦ ἀετίτου πραγματουθέντων). Fr. Kaumanns, Der Adlerstein als Hülfsmittel bei der Geburt, ἐν Hess. Blätter f. Volksk. 1906, σ. 133 - 156.

4. Kaumanns, ἐνθ' ἀν., σ. 134. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀετίτου παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις βλ. M. Gaster, ἐν Hastings, Encyclopaedia of Religion and Ethics 1909, τ. II, σ. 657.

5. P. Belonius, Observat. XX, κεφ. 23.—Περίπτα, ἐν οἷς ἱασις, προφυλάττουσι τὰς ἐγκύους παρ' ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιρρείας τῶν Νεράιδων, ὡς σημειώνει ὁ C. Wachsmuth (Das alte Gr. im neuen, σ. 70)· πόθεν ὁμῶς ἠρύσθη τὴν πληροφορίαν ταύτην ἀγνοῶ.

6. W. Kroll, Astrologisches, ἐν Philologus 1898, τ. 57, σ. 131. Βλ. καὶ Catal. cod. astrolog. Graec., τ. I, σ. 65.

τὸ ὠκυτόκιον, ὅπως μὴ καὶ ἡ μήτρα κατενεχθῇ, πρὸς ἐμφαντικὴν παράστασιν τῆς δραστηριωτάτης ἐνεργείας αὐτοῦ, εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστὴ¹. Ἐπίσης ἐν κώδικι τοῦ ΙϚ' αἰῶνος τοῦ πατριαρχικοῦ σεμιναρίου Βενετίας φ. 153α: «Εἰς γυναῖκα νὰ γεννήσῃ εὐκολα· γράψῃ εἰς τὰ: Ὁ θόρυβος ἐγίνετον ἐπὶ τῆς γῆς· ἄγγελοι τὸ ἤκουσαν»².

Η'.

Μαγικὰ ἐμπόδια τοῦ τοκετοῦ καὶ ἀποτροπὴ αὐτῶν.

Συμπλοκὴ δακτύλων πρὸς δυστοκίαν.—Λύσις τῆς κόμης πρὸς εὐτοκίαν.—Ὁμοίως ἄνοιγμα τῶν θυρῶν καὶ τῶν κλειθρῶν.—Ἀνοικτὴ ψαλὶς.—Λύσις κόμβων καὶ ἄνοιγμα παντὸς κεκλεισμένου παρ' ἄλλοις λαοῖς.

Ὁ μῦθος περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡρακλέους περιλαμβάνει ὡς ἐν τύπῳ τὰ κυριώτατα μαγικὰ ἐμπόδια πρὸς παρακώλυσιν τοῦ τοκετοῦ. Πρὸς χάριν τῆς Ἡρας τὸν τοκετὸν τῆς Ἀλκμήνης παρεμποδίζον αἱ Μοῖραι καὶ ἡ Εἰλείθυια, κρατοῦσαι συμπεπλεγμένους τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν ἐπὶ τῶν γονάτων, μέχρις ὅτου διὰ τεχνάσματος τῆς Γαλανθίδος ἔλυσαν τὰς χεῖρας καὶ οὕτως ἀπετράπη ἡ ἐπὶ τῆς μαγικῆς γεννήσεως τῆς συμπλοκῆς τῶν χειρῶν, τῇ ἐπιθέσει αὐτῶν ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ τὰ ποιεῖται ὡς μαγικοὺς τρόπους πρὸς ἀναστολὴν τοῦ τοκετοῦ ἀναφέρει καὶ ὁ Πλίνιος (28, 33). Ἡ δεισιδαίμων αὕτη δοξασία, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξὶς παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις Γερμανοῖς πιστοῦται καὶ ἐκ μνημείων τῆς τέχνης⁴, μνημονεύεται καὶ ἐν νορβηγικῇ παραδόσει⁵ καὶ ἐν σικελικοῖς παραμυθίοις⁶. Συναφὴς δ' ἴσως πρὸς αὐτὴν εἶναι καὶ ἡ

1. Ὁ Kroll ἀναφέρει σχετικὰς μαρτυρίας τοῦ Plin. 20,6. 226. Φιλοστράτου, Ἀπολλών. Τυχν. Γ' 39. Theodor. Priscian. 303,30. 341,18. 346,1.

2. N. Ἑλληνομνήμ., τ. Θ', σ. 195.

3. Νίκανδρος, παρ' Ἀντωνίν. Λιβεράλ. 29. Ovid., Metam. IX 292 - 323. Plin., N. H. XXVIII 33. Aelian., Π. ζώων IB' 5. Λιβάν., σ. 1099 παρὰ Westermann, Mythogr., σ. 360. Σχολ. Townl. Ἰλ. T 119. Πρβλ. Ἰλ. T 119. Πανσαν. Θ' ια' 3. Βλ. καὶ Bötticher, Kl. Schriften I 80 κέ. F. G. Welcker, Kl. Schr., τ. III, σ. 190-3. F. L. Schwarz, Die poet. Naturasch. 1864, I, 252 κέ. Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod, σ. 121 κέ. Roscher, Lex. d. Myth. I, στ. 1591.

4. Grimm, Deutsche Mythologie, 4ης ἐκδ. σ. 984. Fr. Pancer, Beitrag zur deutschen Mythologie, München 1855, τ. I, σ. 336 κέ.

5. Asbjörnson, Norske Huldere - Eventy³, σ. 13 (Mélusine I, σ. 86). Ὁ Grundvig (DgF III 359α=Liebrecht, Zur Volkskunde, σ. 322) ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην εἰσεχώρησεν ἀνεπιγνώστως σχολικὴ τις ἀνάμνησις τοῦ ἑλληνικοῦ μύθου.

6. Gonzenbach, Sicilianische Märchen, τ. I, σ. 72. 102. 348. (Συμπεπλεγμέναι χεῖρες μαγίσσης μεταξὺ τῶν γονάτων ἢ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἐμποδίζουν τὴν τοκετόν).

βυζαντινή, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τὰς ἐγκύους νὰ δίδωσι τὴν χεῖρα εἰς ἐπιτοκον¹. Παρ' ἡμῖν δὲ διατηρεῖται μὲν ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία, ἀλλ' ὑπὸ γενικώτερον τύπον, ἄνευ δηλ. ἀμέσου ἀναφορᾶς εἰς τὸν τοκετόν. Ἐν Λέσβῳ δὲν θεωρεῖται καλὸν νὰ κάθηνται μὲ συμπεπλεγμένους τοὺς δακτύλους, οὐδὲ νὰ ἐξαπλώνωνται μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, διότι τοῦτο θεωρεῖται γρουσούζικο².

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια εἶναι ἀπόρροια τῆς ιδέας, ὅτι πᾶν τὸ συμπεπλεγμένον ἢ συνδεδεμένον ἢ κεκλεισμένον παρακωλύει τὴν ἐλευθέραν λειτουργίαν τῆς φύσεως. Ἐκ τῆς ιδέας δὲ ταύτης ἐκπηγάζει μέγα πλῆθος μαγικῶν πράξεων, γινομένων ὅχι μόνον κατὰ τοὺς τοκετούς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας κρίσιμους περιστάσεις τοῦ βίου, οἷον κατὰ τοὺς γάμους³, κατὰ τὰς ἀσθενείας⁴ καὶ κατὰ τὰς κηδείας⁵. Διότι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς συμπαθητικῆς μαγείας ὑποτίθεται ὅτι τὸ φυσικὸν ἐμπόδιον, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ πᾶς δεσμὸς ἢ κόμβος ἢ τι τοιοῦτο ἐπὶ τινος ἀντικειμένου, ἀναπαράγει ἀντίστοιχον ἐμπόδιον ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει ἡ μαγικὴ πρᾶξις⁶.

Ὅθεν κατὰ ταῦτα καὶ παρ' ἡμῖν λησὺν τὴν κομὴν τῆς ἐπιτόκου (ξεπλέκουν τὰ μαλλιά της), ἄφηνον δὲ ἐφ' ἑσθὴν περικύβιναι αἱ ὠδίνες ἀνοικτὰς πάσας τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ κλειῖθρα⁷. Ἐνιαχοῦ δὲ θέτουν ὑπὸ τὴν κλίνην καὶ ψαλίδιον μὲ ἀνοικτὰ τὰ σκέλη⁸.

1. Ψελλός, ἐν Σάθα, Μεσ. βιβλιοθ., τ. Β', σ. 28.

2. Georgeakis et Pineau, Folk-lore de Lesbos, σ. 335.

3. Περὶ τῶν τοιούτων ἐμποδίων κατὰ τοὺς γάμους διαλαμβάνομεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Τὸ κυριώτατον αὐτῶν εἶναι τὸ λεγόμενον ἀμπόδεμα (κατάδεσμος) πρὸς ματαίωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου. Ἐν Εὐρώπῃ ἦσαν ταῦτα συνηθέστατα κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, διατηρούμενα μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον. (Βλ. Frazer, The golden bough, 2d ed., τ. I, σ. 394 καὶ Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod., σ. 123. Liebrecht, Zur Volkskunde, σ. 322).

4. Frazer, σ. 396 καὶ.

5. Αὐτ., σ. 401 καὶ Samter, σ. 128 καὶ.

6. Frazer, σ. 393.

7. R. Stern, Medizin, Aberglauben u. Geschlechtsleben in der Türkei, τ. II, σ. 294—Samter, σ. 125. Ukert, Gemälde von Griechenland 1833, σ. 132 (κλειῖθρα). Δελτ. ἱστ. ἐταιρ., τ. Γ', σ. 64 (θύραι καὶ κλειῖθρα, ἐν Κεφαλληνίᾳ). Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie, 1801, τ. II, σ. 81 (θύραι ἀνοικταί). Ἐν Λιγυριῷ ξεκλειδώνουν ὅλα τὰ μπαούλα, τὰ ντουλάπια. Λαογρ. Ε' 647. Ἐν δὲ Σοποτῷ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Θ. I. Ἀθανασοπούλου, «ἀνοίγουν τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ κιβώτια καὶ τὰς θύρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου. Εἰς παλαιότεραν δ' ἐποχὴν ἐπέθετον ἐπὶ τῶν νώτων τῆς τικτούσης κλειδαριὰν ἀμεταχείριστον καὶ τρεῖς ἐξεκλειδωνον αὐτήν». Nūn σχεδὸν πανταχοῦ ἡ θύρα τοῦ κοιτῶνος εἶναι κλειστή, παραμενόντων ἐν αὐτῷ, πλὴν τῆς μαίας καὶ θεραπαινίδων, τοῦ συζύγου καὶ τῶν γονέων τῆς ὠδινούσης. Ἐν Κάσῳ, ὡς λόγον τούτου φέρουσι τὴν ἀνάγκην προφυλάξεως, ὅπως μὴ διὰ τῆς ἀνοικτῆς θύρας εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς ἐπιτόκου κακοποιὸν τι πνεῦμα (Ἐρατώ, Ἀθ. 1861, τ. Α', σ. 78).

8. Ἐν Τσεσμέ «πρὸ τοῦ τοκετοῦ θέτουν τρίχινον σάκκον ὑπὸ τὴν κλίνην τῆς ἐτοιμο-

Ἡ λύσις τῆς κόμης εἶναι ἀρχαιοτάτη ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ συνήθεια τῶν ἐπιτόκων¹, πρὸς τὸ ἀνοιγμα δὲ τῶν κλειθρῶν συναφὲς εἶναι τὸ ρωμαϊκὸν ἔθιμον τοῦ δίδειν εἰς τὰς γυναῖκας κλεῖδα εἰς σύμβολον εὐτοκίας². Αἱ Σερβίδες τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ λύουν τὴν κόμην καὶ πάντα κόμβον τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν³. Ἐν Ρωσίᾳ, ὅταν ὁ τοκετὸς εἶναι δυσχερὴς, ἀνοίγουσιν ὅλα τὰ κλεισμένα καὶ λύουσιν ὅλα τὰ δεμένα διὰ νὰ ἐπέλθῃ εὐτοκία⁴. Ἐν Voigtland ἀνοίγουσιν ὅλα τὰ κλεῖθρα⁵. Οἱ Σάξονες τῆς Τρανσυλβανίας πρὸς εὐκολίαν τοῦ τοκετοῦ, ὅταν ἐπέλθωσιν αἱ ὠδῖνες, λύουν ὅλους τοὺς κόμβους τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἀνοίγουν ὅλα τὰ κλεῖθρα τῶν θυρῶν καὶ τῶν κιβωτίων⁶. Οἱ δὲ σκηνῖται Τσιγγάνοι τῆς αὐτῆς χώρας λύουν κατὰ τὸν τοκετὸν ὅλους τοὺς κόμβους τῶν ἐνδυμάτων τῆς ὠδινούσης, καθὼς καὶ τῶν παρισταμένων⁷. Ὁμοίως ἐν Νορβηγίᾳ ἐπικειμένου τοκετοῦ λύουν ὅλους τοὺς κόμβους τοὺς εὐρισκομένους ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων ἢ ὅπουδῆποτε ἀλλαχοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ⁸. Καὶ ἐν Λαπωνίᾳ ἡ ὠδίνουσα δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἐπ' αὐτῆς ἄλυτον κόμβον⁹. Ἐν δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ ἀνοίγουν θύρας καὶ παράθυρα¹⁰.

Καὶ ἐκτὸς δὲ τῆς Εὐρώπης παρετηρήθησαν παραπλήσιαι συνήθειαι. Ἐν Περσίᾳ, ὡς ἀναφέρει περιηγητὴς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ὅταν ὁ τοκετὸς ᾔτο δύσκολος, παρεκάλουν τὸν μωλλᾶν νὰ ἀγιάσῃ τὰ παῖδιά καὶ νὰ γαρίσῃ τὴν παύνην εἰς τοὺς τιμωρημένους μαθητάς· ἠγόραζον δὲ καὶ ἀπὸ τὸν πτηνοπώλην πτηνὰ ἐν κλωβίοις καὶ τ' ἄφηνον ἐλευθερά¹¹. Ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις ὁ λαὸς

τόκου, πρὸς δὲ ἀνοικτὴν ψαλίδα καὶ τεμάχιον δικτύου, ἅτινα προφυλάττουσι τὴν υἱεῖαν αὐτῆς» ('Ο ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 140). Κάτωθεν τῆς κλίνης, ἐφ' ἧς ἡ λεχώ, θέτουν σακκίον μαῦρον καὶ ψαλίδιον (Καραγιάννη, Δεισιδαιμονίας δοκίμιον, σ. 264).

1. Ὀπιαν., Κυνηγετ. Α', 497. Σωρανός, σ. 240 Ros. Ovid., Fast. III 257. *Sexti Placit. Papyriens.* κ. XVII 11, σ. 55 Ackerns = Heim, Incantam. magica gr. et lat., σ. 485.

2. Paul., σ. 56.6. Samter, σ. 125.

3. Ploss - Bartels, Das Weib, 7ης ἐκδ. τ. II, σ. 291. Βλ. αὐτ., τ. I, σ. 811. Ἐν Σερβίᾳ ἡ νόμφη μεταβαίνουσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς στέφιν λύει πάντα κόμβον τῶν ἐνδυμάτων της διὰ νὰ γεννᾷ εὐκολα (αὐτ., σ. 290).

4. Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1907, σ. 166.

5. Ploss - Bartels, ἐνθ' ἀν., τ. II, σ. 284.

6. Αὐτ., σ. 286. Frazer, ἐνθ' ἀν., I 392.

7. Ploss - Bartels, II 292.

8. Liebrecht, Zur Volkskunde, σ. 322.

9. Fritzner, Lappernes Hedenscap etc. Christiania 1876, σ. 69 = Liebrecht, αὐτ. Frazer I 392.

10. Strauss, Die Bulgaren, σ. 293.

11. O. Dapper (1680), παρὰ Th. Zachariae, ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1902, XII, σ. 111. Τὴν αὐτὴν συνήθειαν ὡς ἐπικρατοῦσαν παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀναφέρουσιν οἱ Ploss - Bartels, ἐνθ' ἀν., τ. II, σ. 299, στηριζόμενοι εἰς μαρτυρίαν τοῦ Turpin(;).

πιστεύει ὅτι ἂν ἡ ἔγκυος δέσῃ κόμβον ἢ πλέξῃ πλεξίδα ἢ σφίγῃ τίποτε, θὰ σφιγθῇ τὸ ἔμβρυον ἢ αὐτὴ θὰ ἐμποδισθῇ νὰ γεννήσῃ, ὅταν ἐπιστῇ ἡ ὥρα· αἱ προφυλάξεις δ' αὗται πρέπει νὰ φυλάττωνται καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐγκυμοσύνης¹. Οἱ Mandeling τῆς Σουμάτρας ἀφήνουν ἀνοικτὰ κατὰ τὸν τοκετὸν ὅλα τ' ἀγγεῖα, τὰ κιβώτια, τὰς θήκας². Ἐνιαχοῦ τὰς προφυλάξεις πρὸς ἀποτροπὴν τῆς δυστοκίας λαμβάνουσιν οἱ γονεῖς ἢ ὁ σύζυγος. Παρὰ τοῖς παραλί-
οις Δυὰκ οὐδέτερος τῶν γονέων ἐπιτρέπεται νὰ δέσῃ τι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς θυγατρὸς αὐτῶν³, παρὰ δὲ τοῖς μεσογείοις Δυὰκ ἡ ἀπαγο-
ρευσις αὕτη βαρύνει τὸν σύζυγον⁴. Εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Toumbuluh ἐν Celebes ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἢ τοῦ πέμπτου μηνὸς τῆς ἐγκυμοσύνης ἀπαγορεύεται εἰς τὸν σύζυγον νὰ δέσῃ ὅ,τι δῆποτε ἢ νὰ θέσῃ τὸν ἑνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἑτέρου⁵. Ἐν Ἰάβα ὄχι μόνον πᾶν τὸ κλειστὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀνοίγεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ξίφη ἐξάγονται τῶν θηκῶν καὶ τὰ δόρατα τῶν δουροδοκῶν⁶, ὅμοιαι δὲ συνήθειαι παρατηροῦνται καὶ εἰς πολλοὺς τόπους τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν⁷.

Συμβολικοὶ λόγοι

Διὰ τῆς μίμησεως πράξεων πιστεύεται ὅτι ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπανάληψις ὁμοίων ἢ ἀναλόγων ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ. Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἀρχὴν τὴν μίμησιν τῆς πράξεως δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσι καὶ λόγοι περιγράφοντες αὐτήν, ἐξ ὧν ὅμοιον προσδοκᾶται ἀποτέλεσμα. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συμπαθητικῆς μαγείας ὑπάγεται καὶ ἡ συνήθεια (ἐν Οἰνοῦντι τῆς Λακωνικῆς) νὰ λέγωσιν οἱ πλησιάζοντες δυστοκοῦσαν εὐφήμες λόγους, ἐνέχοντας τὴν ἔννοιαν εὐκολίας καὶ ἀπαλλαγῆς, οἷον: «Τώρα ποῦ ἐρχόμουν, ἀπάντησα ἕνα μουλάρι μὲ ἀσκιά λάδι, κ' ἔπесαν τὰ ἀσκιά καὶ χύθηκε τὸ λάδι»⁸. Τοιαύτη συνήθεια ὑπάρχει καὶ ἐν Σοποτῷ Καλαβρύτων, ὅπου λέγουσιν τὰ ἐξῆς: «Τώρα

1. Frazer, τ. I, σ. 392.

2. Αὐτ., σ. 393.

3. Αὐτ., σ. 392.

4. Αὐτ., σ. 393.

5. Αὐτ.

6. Αὐτ.

7. Αὐτ., σ. 394. Ὁ Samter (σ. 126,2) ἀποδίδει ἄλλην ἔννοιαν εἰς τὴν συνήθειαν ταύτην, τὴν τῆς ὑποδείξεως ὅτι εἶναι ἐτοιμοὶ ν' ἀμυνθῶσι κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων.

8. Οὕτω λ.χ. ἐν Σουμάτρᾳ ἄτεκνος γυνὴ κατασκευάζει ὁμοίωμα ξύλινον παιδίου, τὸ ὁποῖον κρατεῖ εἰς τοὺς κόλπους τῆς, ἐλπίζουσα ὅτι διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ θὰ δυνηθῇ ν' ἀποκτήσῃ τέκνα (Frazer, The golden bough², I 19).

9. Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντικὰ, σ. 82-3.

πέρασα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ εἶδα νὰ πουλᾶνε λάδια χέλια, λάδια χέλια»¹. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐλπίζουσιν ὅτι θὰ κατολισθήσῃ εὐκόλως τὸ παιδίον ἐκ τῆς μήτρας κατὰ μίμησιν τοῦ ἐκχυθέντος ἐλαίου. Εἰς τὰς Κυκλάδας πρὸς δυστοκοῦσαν λέγουν: «Κάτι χέλια φέρανε, κυρά μου». Ἐν δὲ τῇ Ἀρτοτίνῃ οἱ λόγοι συνοδεύονται καὶ ὑπὸ μαγικῆς πράξεως. Πρῶτον ἔργον τῆς μαίας ἐρχομένης εἰς δωμάτιον ὠδινούσης εἶναι νὰ πληρώσῃ τὸ στόμα τῆς ὕδατος, τὸ ὁποῖον ἀφήνει νὰ χυθῇ εἰς τὸ στήθος τῆς ὠδινούσης, ἐπιλέγουσα: «καλὴ τῆς λευτεριά». Τὸ αὐτὸ δὲ κάμνει καὶ οἰαδήποτε ἄλλη γυνὴ εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ὠδινούσης².

Ἐν Ἀγρινίῳ οἱ λόγοι οὗτοι ἔχουν τὴν μορφήν ἐπωδῆς: «Ἐβγα, βρέφος, καλεῖ σε ἡ γῆς, ἔβγα βρέφος, καλεῖ σε Ἀηγιάννης ὁ βαφτιστής, ἔβγα βρέφος, καλεῖ σε ἡ Παναγία, ποῦ τὸν Χριστὸν ἐγέννησε»³.

I'.

Κτυπήματα.

Κτύπημα τῆς δυστοκούσης.—Ἐγὼ σὲ φόρτωσα, ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω.—Κτυπήματα τῶν Βαίων.—Κτυπήματα εἰς ἄλλας ἡμέρας τοῦ ἔτους.—Κτυπήματα παρ' ἄλλοις λαοῖς.

Ἐν Ἀνάτολῃ ἀρχαῖα ἱερὰ νόημα.—Ἐν Ἰαχού τῆς Ἑλλάδος πρὸς βοήθειαν τῆς ὠδινούσης γυναικὸς ὁ σύζυγος ἔτυπεν αὐτὴν τρίς εἰς τὰ νῶτα διὰ τοῦ ὑποδήματός του, ἢ εἰς τοὺς ὤμους μὲ τὸν θύσανον (τὴν φουῖντα) τῆς ζώνης του, ἐπιλέγων: Ἐγὼ σὲ φόρτωσα κ' ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω, ἦ: καὶ ὁ Θεὸς νὰ σὲ ξεφορτώσῃ⁴. Ὁμοίως καὶ ἐν Σερβίᾳ κτυποῦσι τὴν ὠδίνουσαν εἰς τὸ πέρας τῆς σπονδυλικῆς στήλης μὲ ράβδον, δι' ἧς ἡλευθερώθη βάτραχος ἀπὸ ὄφιν, μέλλοντα νὰ καταβροχθίσῃ αὐτόν⁵, καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπίσης ἡ μαῖα ἢ ὁ σύζυγος κτυποῦσι μὲ τὴν παλάμην τὴν ἐπίτοκον εἰς τὰ ὀπίσθια διὰ νὰ γεννήσῃ εὐκόλως⁶. Τὰ κτυπήματα ταῦτα

1. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου.

2. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Δ. Λουκοπούλου. Ἡ μαμμη «τραβάει ἴσια 'ς τ' λιχῶνα, τς ἀνοίγει τσίγ κόρφου καὶ ξαπουλάει τοῦ νιρὸ 'ς πᾶν' τ' ἀστῆθ' τς, καὶ λέει: καλὴ ξιλιφτιριά» (τοῦ νιρὸ δηλ. λέει, καθὼς τρέχ' τοῦ νιρὸ ἔτσι νὰ βγῇ καὶ τοῦ πιδὶ εὐκουλα). Καὶ ὁπιοῖα ἄλλ' γ'ναῖκα μπῆ μέσα καὶ ποῦ κ'λουπουνάει ἡ λιχῶνα θὰ κἀν' ὅπους κἀν' ἡ μαμμη καὶ θὰ λέγῃ: καλὴ ξιλιφτιριά».

3. Παρὰ ἈΘ. Παπασωτηροπούλου, φοιτητοῦ, 1918.

4. Sonnini, Voyage en Grèce, Par. 1801, τ. II, σ. 92. E. Bybilakis, Neugriechisches Leben, Berlin 1840, σ. 4.

5. Ploss - Bartels, Das Weib, 7ης ἐκδ. τ. II, σ. 299. Ἐν Εὐρυτανίᾳ συνηθίζεται τὸ ἐκ τῆς γαστρὸς ἢ τοῦ στόματος ὀφews ἐξαχθὲν πτηνὸν ἢ ἄλλο ζῷον νὰ ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς γαστρὸς τῆς ὠδινούσης ὡς εὐκολῦνον τὸν τοκετόν.

6. A. Strauss, Die Bulgaren, σ. 293.

σκοπὸν ἔχουσι, κατὰ τινὰ εἰκασίαν¹, νὰ παρακινήσωσι τὸ ἐν τῇ γαστρὶ ἔμβρυον εἰς δραστηριωτέραν ἐνέργειαν. Δὲν φαίνεται δ' ὅμως πιθανὴ τοιαύτη ἐξήγησις, διότι ἀλλαχοῦ τοῦ αὐτοῦ τρόπου γίνεται χρῆσις οὐχὶ πρὸς εὐτοκίαν ἀλλὰ πρὸς καταπράυνσιν ἀλγηδόνων καθόλου².

Παραπλησία πρὸς τὴν συνοδεύουσαν τὸ κτύπημα τοῦ συζύγου ρῆσις ἀναφέρεται καὶ εἰς ὁμοίαν, τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἔχουσαν, συνήθειαν τῶν ἀρχαίων. Κατὰ τὸν Πλίνιον, πρὸς ἐπίσπευσιν τοῦ τοκετοῦ, ἐκεῖνος, ἐξ οὗ συνέλαβεν ἡ γυνή, ἔλυε τὴν ζώνην του, ἐζώννυε τὴν γυναῖκα καὶ ἔπειτα τὴν ἔλυε πάλιν λέγων, ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἔζωσε καὶ θὰ λύσῃ τὴν ζώνην³. Ἐν Σερβίᾳ δὲ κατὰ τὸν τοκετὸν ὁ ἀνὴρ γυρίζει ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ δωμάτιον, βαστάζων τὴν ὠδίνουσαν γυναῖκά του, καὶ ἐπιλέγει: Ἐγὼ σ' ἐφόρτωσα, θέλω νὰ σὲ ξεφορτώσω⁴.

Κτυπήματα τῶν ἐγκύων πρὸς εὐτοκίαν συνηθίζονται καὶ πρὸ τῆς ὥρας τοῦ τοκετοῦ. Ἐν Καρδαμύλῃ τῆς Μάνης κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαῖων μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας αἱ γυναῖκες κτυποῦσιν ἀλλήλας διὰ τῶν διανεμηθέντων ὑπὸ τοῦ ἱερέως βαῖων, νομίζουσι δὲ ὅτι, ἂν μὲν ἡ κτυπηθεῖσα εἶναι ἔγκυος, θὰ γεννήσῃ εὐκόλως, ἂν δὲ μὴ, θὰ ὑποσθῇ ζημίαν, διότι θὰ θραυσθῶσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς πινάκια· διὰ τοῦτο αἱ ἔγκυοι εὐχαρίστως δέχονται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ ἀνδρῶν κτυπήματα⁵. Τὰ αὐτὰ ἔθιμα μετὰ τῶν αὐτῶν δοξασιῶν συνδεδεμένον, τηρεῖται καὶ ἐν Σάμῳ. Ἐν Χίῳ, ἀπομονηθέντος τοῦ σκοποῦ τῶν κτυπημάτων, μετέπασαν ταῦτα εἰς ἀπλήρη παιδικὴν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἱ παῖδες μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας χαιρετῶνται μὲ μίαν βαγιοξυλιάν κτυποῦντες ἀλλήλους μὲ καὶ ἀνὰ χεῖράς των βάια⁷. Οὐχὶ

1. Ploss - Bartels, αὐτ., σ. 277.

2. Παρὰ τοῖς Τατάροις τοῦ Ἀδερβεϊτζὰν δύο χῆραι κτυποῦσιν ἐλαφρότατα διὰ τῶν ὑποδημάτων των τεσσαρακοντάκις πονοῦντα πληγωμένον, ὅστις αἰσθάνεται ἀμέσως ἀνακούφισιν τῶν πόνων (Revue des trad. popul. 1891, τ. VI, σ. 468).

3. Plin., N. H. XXVIII 42. Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod, σ. 126.—Ὡς συνάγεται ἐξ ἐφθαρμένου χωρίου μεταγενεστέρου λατίνου ἱατροῦ, ὁ ἀνὴρ λύων τὴν ζώνην του καὶ ζωννύων δι' αὐτῆς τὴν γυναῖκα, ἐπιλέγει: *Paŭse λοιπόν, ἀπαλλάξου ἀπὸ τοῦς πόρους σου* (Sexti Placiti Papyriensis, De medicina ex animalibus, κ. 17, 12 Parabellum medicamentorum scrip. ant., ed. Ackermann, σ. 55). Βλ. καὶ τὰς περὶ τοῦ χωρίου τούτου παρατηρήσεις τοῦ Heim, Incantamenta magica gr. et latina, σ. 486. Samter, σ. 127.

4. Ploss - Bartels, αὐτ., σ. 290.

5. Βλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐν Πανδώρα 1867, τ. ΙΗ', σ. 157 καὶ Νεοελλ. ἀνάλ. 1872, Α', σ. 375.

6. Κ[ρητικίδου], Σαμιακά ἔθιμα, Ἐρμούπολ. 1875, σ. 61: Διὰ τῶν διανεμηθέντων βαῖων κατὰ τὴν ἑορτὴν ἀγωναϊκῆς τινος κτυπῶσιν εἰς τοὺς ὤμους καὶ ὠμοπλάτας τὰς ἐγκύους ἐκ προλήψεως, ὅτι αὗται θέλουσι τέξει τὸ ἔμβρυον ἐν εὐκολίᾳ, ἂν δὲ κτυπήσωσι δι' αὐτῶν μὴ ἔγκυον πιστεύουσιν, ὅτι θέλουσι θραυσθῇ τὰ ἐκ χώματος ἀγγεῖά της.

7. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 376.

δ' ἄσχετον πρὸς ταῦτα εἶναι ἴσως καὶ τὸ ἔθιμον εἰς τὰ Κατσανοχώρια τῆς Πίνδου, νὰ μεταβαίνωσι τὴν παραμονὴν τῶν Βαῖων εἰς παρακειμένους δαφνῶνας αἱ νεόνυμφοι γυναῖκες τῶν διαφόρων χωρίων καὶ νὰ κομίζωσιν ἐκεῖθεν τὰς χρειαζομένας διὰ τὴν ἑορτὴν δάφνας¹. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαῖων ἐπίσης συνηθίζονται κτυπήματα διὰ τῶν ἡγιασμένων βαῖων καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἐν Οὐκραίνῃ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ὁρμῶσιν οἱ νεαρώτεροι προπάντων τῶν ἐκκλησιασθέντων κατ' ἀλλήλων καὶ κραδαίνοντες ἡγιασμένους κλάδους ἰτέας κτυπῶσι τοὺς πλησίον αὐτῶν εὕρισκομένους, κατὰ προτίμησιν γυναῖκας καὶ κοράσια, ἐπιλέγοντες: «Ἡ ἱτιά χτυπᾷ, ὄχι ἐγώ, σὲ μιὰ βδομάδα εἶναι Λαμπρή!». Τὴν δ' ἐπαύριον ἐπανερχόμενοι ἐκ τῆς λειτουργίας εἰς τὴν οἰκίαν, τύπτουσι τοὺς κοιμωμένους ἀκόμῃ, ἐπιλέγοντες: «Ὁχι ἐγώ, ἡ ἱτιά χτυπᾷ, σὲ μιὰ βδομάδα ἔρχεται ἡ μεγάλη ἡμέρα· γίνου μέγας σὰν τὴν ἱτιά καὶ γερὸς σὰν τὸ νερὸ καὶ πλούσιος σὰν τὴ γῆ». Καὶ εἰς τὴν Μεγαλορωσίαν συνηθίζεται εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις νὰ κτυπῶσι τοὺς μὴ μεταβάντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιλέγοντες: «Δὲν χτυπῶ ἐγώ, ἡ ἱτιά χτυπᾷ». Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ρωσίας οἱ ἐπανερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας κτυποῦσι μὲ τὰ βάρη τοὺς ἀπομείναντας, τὰ παῖδια καὶ τοὺς ὑπηρέτας, λέγοντες: «Δὲν χτυπῶ ἐγώ, ἡ ἱτιά χτυπᾷ, σὲ μιὰ βδομάδα εἶναι Λαμπρή, ἡ ἀρρώστια τοῦ δαίμονος, ἡ γειὰ στὰ κόκκαλα»². Καὶ πολλὰ τοῦ τῆς Γερμανίας συνηθίζονται τὰ κτυπήματα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαῖων, προπάντων μεσαζὺ πασίων καὶ νέων³.

Πλὴν τῆς ἑορτῆς τῶν Βαῖων συνηθίζεται ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος κτυπήματα καὶ εἰς ἄλλας τακτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους. Ἐν Λέσβῳ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτομαγιάς αἱ γυναῖκες κτυποῦσιν ἀλλήλας εἰς τὰ νῶτα μὲ τσουκνίδας, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των⁴. Πολλὰ τοῦ δὲ τῆς βορείου Ἑλλάδος, ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, ἢ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων, ποιοῦσιν ἀγυρμόν, κρατοῦντες κλάδους

1. Κ. Δ. Κρυστάλλης, ἐν Ἑβδομάδι 1891, φ. 17, σ. 5. "Ὅτι ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς συνηθείας ταύτης εἶναι καὶ τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαῖων κτυπήματα, τὰ ὅποια ἡ ἔπαυσαν νὰ γίνωνται εἰς τὰ Κατσανοχώρια ἢ παρέλιπε νὰ τὰ μνημονεύσῃ ὁ Κρυστάλλης, φαίνεται ἐκ τῆς συνυπάρξεως τοῦ αὐτοῦ ἔθιμου ἐν Σάμῳ. Οἱ νυμφευθέντες κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὑποχρεοῦνται νὰ προμηθεύωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας των δέσμην διὰ τὴν ἑορτὴν ὡς δ' ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, μετὰ τὴν λειτουργίαν συνηθίζονται ἐκεῖ τὰ κτυπήματα (Κ[ρητικίδης], αὐτ.).

2. W. Mannhardt, Wald - u. Feldkulte, 2ας ἐκδ. τ. I, σ. 257.

3. Αὐτ., σ. 257 κέ. Ραβδισμοὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Μαρτίνου 11 Νοεμβρίου, Zeits. d. Ver. f. Volksk. 1918, σ. 11.

4. Revue des trad. popul., τ. VIII, σ. 326. Georgeakis et Pineau, Folk - lore de Lesbos, σ. 301.—Ὁ Mannhardt (αὐτ., σ. 264) ἀναφέρει ὅμοιον ἔθιμον τῶν μαθητῶν ἐν τῇ νοτίᾳ Ἰρλανδίᾳ νὰ κτυπῶσιν ἀγρίως κατὰ τὴν πρώτην Μαΐου τοὺς συμμαθητάς των εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας μὲ δέσμην κνιδῶν (bunch of nettles).

σουρβιάς (*Sorbus domestica* L.), δι' ὧν σουρβίζουν (κτυποῦσι) τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἐπιφωνοῦντες: «Σοῦρβα, σοῦρβα! γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, ὅλο γειὰ καὶ δύναμη, καὶ τοῦ χρόν' γεροί», ἢ: «Σοῦρβα, σοῦρβα! καὶ τοῦ χρόνου γεροὶ σὰν τῇ σοῦρβα!»¹. Κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων παραπλήσιαι συνήθειαι ἐπικρατοῦσι καὶ ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ νοτιοδυτικῇ Γερμανίᾳ· παῖδες καὶ νέοι τύπτουσι τοὺς ἐντυγχάνοντας εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς θεραπαινίδας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἢ γυναικας καὶ κοράσια, ἢ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀναδόχους των μὲ χλωροὺς κλάδους δένδρων χάριν ὑγείας καὶ μακροβιότητος².

Ἡ συνήθεια τῶν κτυπημάτων εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη ἐν Εὐρώπῃ, ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς ἄλλας ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Κατὰ τὴν ἀνοιξιν ἢ κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου³ κτυποῦνται ἢ μαστιγοῦνται μὲ χλωροὺς κλάδους, ἢ μὲ ράβδους, ἄνθρωποι, ζῶα, καὶ φυτὰ ἀκόμη, ὅπως ἐνισχυθῶσι καὶ αὐξήσωσιν⁴. Ἰδίως δὲ παρατηρεῖται ὅτι μεῖζων σπουδαιότης ἀποδίδεται εἰς τὴν μαστίγωσιν νεανίδων καὶ γυναικῶν ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ προδήλως συνδεῖται τὸ ἔθιμον πρὸς ἰδέας τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς γενετησίου ὁρμῆς⁵. Ὁ χαρακτήρ δὲ οὗτος φαίνεται ἐπικρατῶν καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης παραπλήσια ἔθιμα. Παρὰ τοῖς *Uaupès* τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς ἡ δαίμωνία τῆς ἐρηβείας τῶν γυναικῶν περιλαμβάνει καὶ μαστιγώσεις πολλὰς ἐπαλαμβανομένας τοῦ γυ-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Λαογρ. Γ', σ. 351 κέ. Ἑστία, 1890, Α', σ. 62 (Φιλαδέλφεια).—Καὶ ἐν Ἀδριανοπόλει, κατ' ἀναικόνισιν τοῦ Θεολ. Γ. Βασιλείου, «Τὸ ἀπὸ Βασιλείου τοῦ πρῶτου ὅποιος σηκουθῇ ἐμβροστά παῖρ' τῇ μασιὰ καὶ σουρβίζ' τοῦ χρόν' νὰ ἔνουν γιροὶ καὶ λέει σοῦρβα, σοῦρβα καὶ τοῦ χρόν' τοῦ ἀγίου Βασιλείου καὶ εἰς χρόνους πολλοὺς».—Ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν «ἄλλοτε, πρὸ τῆς ἀποκαθλώσεως, οἱ πιστοὶ χάριν εὐλαβείας ἢ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἔτυπον ἑαυτοὺς διὰ δυσθραύστων ράβδων ἢ λύγων, οἱ οὕτως δὲ τυπτόμενοι ἐκαλοῦντο μπατοῦδοι (*battuti*)» (Α. Χ. Ζώης, ἐν Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείᾳ, Κων)πολις 1902, σ. 427. Λεξικὸν Ζακύνθου Α', σ. 666). Ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο ἔθιμον οὐδὲν κοινὸν φαίνεται ἔχον πρὸς τὰ κτυπήματα τῶν Βαβίων, εἶναι δὲ πιθανῶς ἰταλικῆς προελεύσεως.

2. *Mannhardt*, ἐνθ' ἀν., I, σ. 264 κέ. Μὲ κλάδους σουρβιάς συνηθίζουσιν ἐν Βεστφαλίᾳ νὰ κτυπῶσι τὰ ζῶα ἐξάγοντες αὐτὰ πρὸς ἀποτροπὴν τῶν δαιμονίων, προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ὄψεων καὶ πρὸς γονιμότητα (*Wuttke*, Deutsch. Aberglaube, 3ης ἐκδ. § 145, σ. 111).

3. Κατὰ τὴν ἀνοιξιν, ὅτε ἡ φύσις ἀφυπνίζεται ἐκ τῆς χειμερινῆς νάρκης, τὰ Χριστούγεννα, ὅτε ἡ ἐπάνοδος τοῦ φωτός προαγγέλλει τὴν ἀσφαλῆ ἐπάνοδον τοῦ ἔαρος (*Mannhardt*, σ. 278). Κατὰ τὰ Χριστούγεννα: *H. Haupt*, ἐν *Hess. Blätter f. Volksk.* 1903, σελ. 98 κέ.

4. *Mannhardt*, τ. I, σ. 251-303 (*Der Schlag mit der Lebensrute*). *Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.* 1891, τ. I, 181. 1897, τ. VII, 75. 1900, τ. X, σ. 142 κέ. 332-3. *Zeitschrift f. Ethnologie* 1909, σ. 681 κέ. *Archiv f. Religionswiss.* 1899, τ. II, σ. 12. *Revue de l'hist. des religions* 1898, τ. 38, σ. 332-3. *R. Andree*, *Braunschweiger Volkskunde*, 2α ἐκδ. 1901, σ. 330. *Revue des trad. popul.* 1903, τ. 18, σ. 326. 328-330.

5. *Mannhardt*, σ. 281. *Clemm*, ἐν *Archiv f. Religionswiss.* 1914, σ. 147.

μνοῦ σώματός των με χλωρούς κλάδους¹. "Ομοιαι συνήθειαι ὑπάρχουσι καὶ παρὰ τοῖς Macusi Ἰνδοῖς τῆς Βρεττανικῆς Γουάνης καὶ παρ' ἄλλοις τῶν ἰθαγενῶν². Ἐν δὲ Celebes τῆς Ἰνδονησίας κτυποῦσι νεάνιδας εἰς τὴν κεφαλὴν με φύλλα τοῦ φυτοῦ dracaena terminalis, με τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ καταστήσωσιν ἐναερίά τινα πνεύματα βοηθητικὰ εἰς τὴν θεμελίωσιν τῶν οἰκιῶν των³. Ὁμοίως κτυποῦσιν αὐτόθι τὴν κεφαλὴν πάσχοντος πρὸς θεραπείαν, ἢ λιποθυμήσαντα, ὅπως ἀνανήψῃ⁴.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἰδέα, ἐξ ἧς προῆλθον αἱ διάφοροι αὗται συνήθειαι, ἦτο ἡ μετάδοσις τῆς γονιμοποιουῦ δυνάμεως, ἣν ὑποτίθενται ἐγκλείοντες οἱ χλωροὶ κλάδοι, εἰς τὸ διὰ τούτων τυπτόμενον σῶμα⁵. Πρὸς τὴν γονιμότητα δέ, ὡς εἶδομεν ἤδη, συνδέεται στενῶς καὶ ἡ δύναμις τῆς εὐτοκίας. Ὑστερον δὲ προσέλαβον αἱ συνήθειαι τὰς συγγενεῖς ἐννοίας τῆς ἐνισχύσεως τῆς ὑγείας, τοῦ καθαρμοῦ καὶ τῆς ἀποτροπῆς τῶν προκαλούντων τὰς νόσους καὶ τὴν ἀφορίαν αἰτίων.

Ἡ αὐτὴ πιθανῶς ἀρχικὴ ἰδέα ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ ἀφετηρία θρησκευτικῶν τινων νομίμων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀπὸ παντοίας ὑποστάντα σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολὰς καὶ τροποποιήσεις προσέλαβον ἄλλην ἐννοιαν, δυσδιαγνώστου καταστάτος τοῦ πρώτου αὐτῶν σταθμοῦ. Τελευταῖα νόμιμα εἶναι τ' ἀκόλουθα.

Α'. Ἡ διαμαστίγωσις τῶν Σπαρτιατῶν ἐφήβων παρὰ τὸν βωμὸν τῆς Ὁρθίας. Τὸ σκληρὸν τοῦτο νόμιμον, ὅπερ τινες μὲν τῶν ἀρχαίων χαρακτηρίζουσιν ὡς φιλάνθρωπον ἀντικατάστασιν ἀρχαιοτέρας αἱματηρᾶς λατρείας δι' ἀνθρωποθυσιῶν, ἄλλοι δ' ὡς ἀγωνισμὸν ἀντοχῆς πρὸς τὰς πληγὰς καὶ ἐγκατεργήσεως πρὸς τὸν πόνον, πρῶτος ὁ J. G. Frazer⁶, ἐξ ὁμοίων ἐθίμων ἀγρίων λαῶν συνεπαίρανε, ὅτι εἶναι εἶδος δοκιμασίας, ὡς ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὑποχρεοῦνται νὰ ὑποστῶσιν οἱ νέοι εἰς τοὺς λαοὺς τούτους κατὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν πρὸς θρησκευτικὸν καθαρισμόν. Ὁ δὲ Anton Thomsen εὐστοχώτερον διέγνωσεν, ὅτι ἡ διαμαστίγωσις τῶν Σπαρτιατῶν ἦτο τελετὴ κοινωνίας μετὰ τῆς θεότητος τῆς βλαστήσεως Ὁρθίας Λυγοδέσμης, ἐξ ἧς οἱ ἔφηβοι προσεκτῶντο ὑγείαν καὶ ρώμην⁷. Τελευταῖον δὲ ὁ Ernst Pfuhl πειστικώτατα κατέδειξεν, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο νόμιμον ἐν ἀρχῇ δὲν ἐσκόπει ἀπλῶς νὰ

1. Ploss - Bartels, Das Weib, 7ης ἐκδ. τ. I, σ. 400.

2. Αὐτ. 400 καὶ. Zeitschrift f. Ethnologie 1900, σ. 679 καὶ. Βλ. καὶ τοὺς συγγραφεῖς τοὺς ἀναφερομένους ὑπὸ Frazer, Pausanias, τ. III, σ. 342. Πρβλ. Zeitschrift des Ver. f. Volksk. 1899, τ. IX, σ. 122.

3. Archiv f. Religionswiss. 1914, τ. XVII, σ. 585.

4. Αὐτ., σ. 585. 586.

5. Πρβλ. Mannhardt I 303. Ed. Lehmann, Die Anfänge der Religion, ἐν Die Kultur der Gegenwart, μέρ. I, τμ. III 1, σ. 13, 2α ἐκδ. (1913).

6. Pausanias, τ. III, σ. 341 καὶ.

7. Ἐν Archiv f. Religionswissenschaft 1906, IX, σ. 397-416.

προσδοθῇ ὑγεία καὶ ρώμη εἰς τοὺς μαστιγουμένους ἐφήβους, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐνισχύσῃ τὴν γονιμοποιὸν δύναμιν αὐτῶν¹.

Β'. Μαστίγωσις γυναικῶν ἐν Ἀλέα. Ἐν Ἀλέα τῆς Ἀρκαδίας ἐν τῇ διονυσιακῇ ἐορτῇ, τοῖς Σκιερείοις, ἐμαστιγοῦντο αἱ γυναῖκες, «καθὰ καὶ οἱ Σπαρτιατῶν ἐφηβοὶ παρὰ τῇ Ὀρθίᾳ»². Ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐπρόκειτο περὶ τελετῆς κοινωνίας τῶν γυναικῶν καὶ τοῦ δενδρίτου ἴσως θεοῦ Διονύσου εἶναι πιθανόν· αἱ μαστιγούμεναι γυναῖκες διὰ τῆς τοιαύτης κοινωνίας ἐπεζήτουν ἐπαύξησιν τῆς γονιμότητος αὐτῶν³.

Γ'. Μαστίγωσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πανὸς ἐν Ἀρκαδίᾳ. Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Θεοκρίτου (Ζ' 106) ἀναφέρει ὅτι ἐν Ἀρκαδίᾳ ἐτελεῖτο ἐορτὴ, «ἐν ἣ οἱ παῖδες τὸν Πᾶνα σκίλλαις ἔτυπτον, ὅτε οἱ χορηγοὶ λεπτὸν ἱερεῖον ἔθουον καὶ μὴ ἱκανὸν τοῖς ἐσθίουσιν». Ἄλλος δὲ σχολιαστὴς λέγει ὅτι τοῦτο ἐγίνετο ὑπὸ τῶν Ἀρκαδῶν, ὅταν ἐπέστρεφον ἐκ θήρας ἀτυχοῦς, ἥς τὴν αἰτίαν ἐπέρριπτον εἰς τὸν θεόν, παρ' ὅσον ὄρειος ὦν ἐπιστατεῖ τῆς θήρας. Τὴν μαρτυρίαν τοῦ πρώτου χαρακτηρίζουσί τινες ὡς συγκεχυμένον αὐτοσχεδίασμα, παραδέχονται δ' ὡς ὀρθὴν τὴν τοῦ δευτέρου, ἀρνούμενοι καὶ τὴν ὑπαρξιν τοιαύτης ἐορτῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ⁴. Ἀλλὰ τὸ μὲν κείμενον τοῦ Θεοκρίτου σὺδαμῶς ἀναφέρει θηρευτὰς καὶ δυσθηρίαν, τούναντίον δὲ Ἀρκαδικὸς ποιῶν μαστίζοντας «σκίλλαις» ὑπὸ πλεურῆς τε καὶ ὤμων» τὸν Πᾶνα «ὅς τε κρεῖα τυτθὰ παρῇ». Πιθανόντα δὲ πρόκειται περὶ μαστίγωστος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πανὸς ὑπὸ παίδων ἐν τακτῷ χρόνῳ, καὶ δὴ ἐν ἐορτῇ, ὡς μὲν διδάσκουσιν ἀνάλογα ἀρχαῖα νόμιμα. Οἱ ἀτυχήσαντες κυνηγοὶ ἠδύνατο κατὰ παντοίους ἄλλους τρόπους νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν πρὸς τὸν θεὸν δυσαρέσκειάν των, καὶ ὅχι ὠρισμένως διὰ σκίλλων μαστιγοῦντες, φυτοῦ καθαρσίου, ὅπερ ἔχει τὴν θέσιν του μόνον ἐν ἱερῷ νομίμῳ. Ὅτι ἡ μαστίγωσις ἐγίνετο ἐν ἀρκαδικῇ ἐορτῇ ἐπιβεβαιώνει καὶ τρίτος σχολιαστὴς, στηριζόμενος εἰς μαρτυρίαν τοῦ Μουνατίου, γραμματικοῦ ἀξιοπίστου ἐχόντος πηγὰς⁵.—Ἡ ἔννοια τοῦ νομίμου τούτου εἶναι, κατὰ τὸν Mannhardt, ἡ διὰ τῆς μαστιγώσεως τοῦ Πανὸς ἀποτροπὴ ἀπὸ τούτου πάσης ἐπιβλαβοῦς ἐπηρείας καὶ ἐπαύξεσις τῆς γονίμου καὶ παραγωγικῆς δυνάμεως αὐτοῦ⁶.

1. Αὐτ. 1911, XIV, σ. 643-6.

2. Πανσαν. Η', γγ' 1. M. P. Nilsson, Griech. Feste, Lpz. 1906, σ. 299-300.

3. Πρβλ. E. Pfuhl, ἐνθ' ἀν., σ. 644.

4. J. E. Harrison, Prolegomena to the Study of Greek Religion, Cambridge 1903, σ. 101. Nilsson, ἐνθ' ἀν., σ. 443.

5. Ὁ Wilamowitz ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ ἀναφερόμενος Μούνατος εἶναι ὁ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Β' αἰῶν. μ. Χ. ζήσας Μουνάτιος ὁ κριτικὸς ἐκ Τράλλεων (Euripides Herakles, τ. I, σ. 188).

6. Mannhardt, Mythologische Forschungen, Strassburg 1884, σ. 124. Roscher ἐν Lex. d. Mytholog., τ. III, σ. 1357. Nilsson, ἐνθ' ἀν., σ. 444.

Δ'. Μαστιγώσεις ἐν ἐορτῇ τῆς Δήμητρος. Ἐκ τοῦ Ἑσυχίου (λ. μόροτον) μνησθάνομεν ὅτι διὰ πλέγματος ἐκ φλοιοῦ, καλουμένου μορόττου, ἔτυπτον ἀλλήλους τοῖς Δημητρίοις. Ἄν καὶ δὲν καθορίζεται σαφέστερον ἡ δημητριακὴ ἐορτὴ, ἐν ᾗ τοῦτο ἐγίνετο, εἶναι ὅμως πιθανώτατον, ὅτι ἐννοοῦνται τὰ θεσμοφορία, τὰ ὅποια μόνον γυναῖκες ἐώρταζον¹. Ἡ ἐορτὴ αὕτη δὲν ἦτο μόνον ὑπὲρ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς γονιμότητος τῶν γυναικῶν, ἀφοῦ εἰς τὰς πρωτογενεῖς θρησκευτικὰς παραστάσεις αἱ ἰδέαι αὗται εἶναι ἀχώριστοι, καὶ πολλαχῶς ἐν τῇ λατρείᾳ ἐκδηλοῦνται ὁ παραλληλισμὸς αὐτῶν. Ὅθεν βέβαιον φαίνεται, ὅτι καὶ ἐν τοῖς θεσμοφορίοις δὲν θὰ ἔλειπον τελεταὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γονιμότητα τῶν γυναικῶν². Ὁ Mannhardt³ θεωρεῖ συγγενὲς πρὸς τὸ νόμιμον τῶν Δημητρίων τὸ φενεατικὸν νόμιμον κατὰ τὴν τελετὴν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος, ὅτε ὁ ἱερεὺς περιθέμενος τὸ προσωπεῖον τῆς Κιδαρίας Δήμητρος ἔπαιε ράβδοις τοὺς ὑποχθονίους. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη στηρίζεται προπάντων εἰς τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν τῶν κωδίκων καὶ τῶν παλαιοτέρων ἐκδόσεων τοῦ Πausanίου (H' ιε' 1), ἐπιχθονίους ἦτοι ἀνθρώπους, ἀντὶ ὑποχθονίους⁴, εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι τὸ παίζειν τὴν γῆν ράβδοις ἢ τῇ χειρὶ εἶναι μαγικὸς τρόπος ἐπιλήψεως ἢ προσκλήσεως τῶν ὑπὸ τὴν γῆν δαιμόνων.

Ε'. Μαστιγώσεις περὶ τῶν δηλιακῶν βωμῶν. Ἐν Δῆλῳ, ὡς σημειώνει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Καλλιμάχου (Δ' 324), ὑπὲρ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἔθος ἦν τρέχειν καὶ τύπτειν τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος μαστίγι. Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἐπανελαμβάνετο ἐν Δῆλῳ παράλληλον νόμιμον πρὸς τὸ τῆς ἀρκαδικῆς ἐορτῆς τοῦ Πανός, τυπτομένου διὰ μαστίγος τοῦ βωμοῦ. Ἀλλως δ' ὅμως παραδίδει τοῦτο ὁ Ἑσύχιος ἐν λ. Δηλιακὸς βωμός: «Τὸ περιτρέχειν κύκλῳ τὸν ἐν Δῆλῳ βωμὸν καὶ τύπτεσθαι», ἀναφέρον τὴν ἀρχὴν τοῦ νομίμου εἰς τὸν Θησέα. Ἀλλ' εἴτε περιτρέχοντες τὸν βωμὸν ἔτυπτον ἀλλήλοις, εἴτε ἐμαστίγουν αὐτὸν τὸν βωμὸν, ἡ σημασία τοῦ νομίμου ἦτο ἡ ἰδία, ἣν ἐνεῖχον καὶ ἄλλαι τοιαῦται μαστιγώσεις⁵.

Ζ'. Μαστίγωσις φαρμακῶν ἐν τοῖς Θαργηλίοις. Καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν τῇ ἐορτῇ τῶν Θαργηλίων (κατὰ Μάιον περίπτου) ἢ καὶ ἐκτάκτως ἐνίοτε ἐν θεομηνίαις, εἰς τινὰς πόλεις (ἀκριβέστερον γινώσκομεν περὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κολοφῶνος) περιῆγον ἓνα ἢ δύο ἀνδρας (φαρμακοὺς, συβάκχους, καθάρ-

1. Nilsson, αὐτ., σ. 233,3.

2. Βλ. Nilsson, αὐτ.

3. Myth. Forsch., σ. 121.

4. Τὴν ἐσφαλμένην ταύτην γραφὴν ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ, φέρων ὡς ἐπιχείρημα τὰ νόμιμα τῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γονιμότητος μαστιγώσεων, ὁ Fr. Back (De Graecorum caerimoniis in quibus homines deorum vice fungebantur, Berol. 1883, σ. 12).

5. Βλ. Mannhardt, Myth. Forsch., σ. 138 κέ.

ματα) καὶ τύπτοντες αὐτοὺς διὰ κλάδων ἀγρίας συκῆς καὶ σκιλλῶν, τοὺς ἔθουον ἔξω τῆς πόλεως πρὸς καθαρμὸν αὐτῆς¹. Χαρακτηριστικώτατον καὶ ἐμφαῖνον σαφῶς τὴν ἀρχικὴν ἐννοιαν τοῦ νομίμου ἦτο, ὅτι διὰ τῶν κλάδων ἔτυπτον ἐπτάκις τὸν φαρμακὸν εἰς τὰ γεννητικὰ ὄργανα αὐτοῦ, κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰππώνακτος². Ἡ μαστίγωσις τοῦ φαρμακοῦ ἐν ἀρχῇ ἐσκόπει τὴν ἐνίσχυσιν τῆς γονιμότητος, ὕστερον δὲ προσέλαβε τὴν ἐπικρατήσασαν σημασίαν τοῦ καθαρμοῦ, ἣτις διακρίνει τὴν ὅλην ἐορτὴν τῶν Θαργηλίων³.

Ζ'. Βουλίμου ἐξέλασις. Παραπλήσιον ἔθιμον ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (Συμποσ. προβλ. Γ' ἢ 1, σ. 693 f): «Θυσία τίς ἐστι πάτριος, ἣν ὁ μὲν ἄρχων ἐπὶ τῆς κοινῆς ἐστίας δρᾷ, τῶν δ' ἄλλων ἕκαστος ἐπ' οἴκου· καλεῖται δὲ βουλίμου ἐξέλασις· καὶ τῶν οἰκετῶν ἕνα τύπτοντες ἀγνίαις ῥάβδοις διὰ θυρῶν ἐξελαύνουσιν, ἐπιλέγοντες, Ἐξω βούλιμον, ἔσω δὲ πλοῦτον καὶ ὑγίειαν». Κατὰ ταῦτα καὶ ἐν Χαιρωνείᾳ ὑπῆρχε θρησκευτικὸν νόμιμον μαστιγώσεως καὶ δὴ διὰ κλάδων λύγου, φυτοῦ εἰς τὸ ὅποῖον ἀπεδίδετο ἀντιαφροδισιακὴ δύναμις⁴. Τὴν συγγένειαν τῆς βουλίμου ἐξέλασεως πρὸς τὴν μαστίγωσιν τῶν φαρμακῶν ἐν τοῖς Θαργηλίοις ὑπέδειξεν ἡ δὲ Mannhardt (σ. 129).

Η'. Μαστιγώσεις κατὰ τὰ Λουπεράσια. Ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν ἐορτὴν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Ἐκτενῶς πράγματευονται περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου νομίμου οἱ ἐπόμενοι συγγραφεῖς, παρ' οἷς καὶ συναγωγὴ τῶν μαρτυριῶν. *W. Mannhardt, Feste der Stadt Athen*, σ. 470 κέ. *Mannhardt, Mythologische Forschungen*, Strassburg 1884, σ. 124-138. *Usener*, ἐν *Sitzungsber. d. Ak. der Wissensch. in Wien Phil.-hist. Cl.* 1897, τ. 137,3, σ. 59-62 = *Kl. Schr.*, τ. IV (1913), σ. 255-8. *Harrison, Prolegomena*, σ. 95-105. *Nilsson, Gr. Feste.*, σ. 105-113. *Paton*, ἐν *Revue archéologique* 1907, σ. 54-7. Ὁ *P. Stengel*, (ἐν *Hermes*, τ. 87, σ. 86 κέ.) προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι οἱ φαρμακοὶ δὲν ἐθανατοῦντο.

2. Ἀπ. 9 Bergk: «ἐν δὲ θυμῷ / φάρμακος ἀχθεὶς ἐπτάκις ῥαπισθεῖη», παρὰ *Τζέτζη*, *Χιλιάδ.* Ε' 750. Πρβλ. *Τζέτζ.*, αὐτ. 733-4: «Ἐπτάκις γὰρ ῥάπισαντες ἐκείνον εἰς τὸ πέος, σκίλλαις, συκαῖς ἀγρίαις τε καὶ ἄλλοις τῶν ἀγρίων».

3. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Nilsson (σ. 112, 3) μᾶλλον ἐπῆλθε κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Θαργηλίων συμφορμὸς τῶν δύο σημασιῶν, διότι θεωρεῖ μονομερῇ ὅλως τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Mannhardt (σ. 138) ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ καθαρμοῦ εἶναι μετατροπὴ τῆς ἀρχικῆς παραστάσεως, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα τῆς αὐξήσεως περιήγετο ἐν ὁμοιώματι (εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ φαρμακοῦ) καὶ διὰ τῶν μαστιγώσεων ἀπηλευθεροῦτο ἀπὸ τὰς κωλυούσας τὴν αὐξησιν ἐπιρρείας καὶ καθίστατο ἱκανὸν πρὸς παραγωγὴν καὶ ὑγίαν κατὰ τὸ ἐπὶ ὅσον ἔτος.—Τὸ ἔθιμον τῆς μαστιγώσεως πρὸς γονιμότητα συνάγει ὅτι ἐπεχωρίαζεν ἐν Ἀθήναις ὁ *A. Furtwängler* (*Sitzungsber. d. bayr. Ak. d. Wiss.*, 1905, σ. 457) ἐκ τοῦ ἀγάλματος ἐν τῷ ἀετώματι ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ τρισωμάτου τέρατος, ὅπερ ὑπολαμβάνει ὡς παριστῶν τοὺς Τριτοπατεῖς, οὓς ἐπεκαλοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὲρ γενέσεως παιδῶν. Τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ κρατεῖ εἰς χεῖρας τὸ τέρας, ἐξηγεῖ ὁ Furtwängler ὡς ἱμάντας, σύμβολον μαστιγώσεως πρὸς τεκνοποιίαν.

4. Βλ. *E. Fehrle, Die kultische Keuschheit im Altertum*, σ. 139 κέ. (RGVV., τ. VI). Πιθανῶς ὁμοῦς καὶ εἰς τὴν λύγον, ὡς εἰς τὴν μύρτον καὶ ἄλλα φυτά, ἀπεδόθη ἡ ἰδιότης αὕτη ὕστερον, ἀντὶ τῆς ἐν ἀρχῇ πιστευομένης ἀφροδισιακῆς (βλ. αὐτ., σ. 129).

τῶν Λουπεркаλίων, ἀγομένην τὴν 15 Φεβρουαρίου, οἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ Φαῦνου Λούπερκοι (λύκοι) διέτρεχον γυμνοὶ τὴν πόλιν κρατοῦντες λωρίδας τῶν ἐκ τῶν θυσιαζομένων αἰγῶν δερμάτων, αἵτινες καθάρσια (februa) ἐκαλοῦντο, δι' ὧν ἔτυπτον τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἰδίως δὲ τὰς γυναῖκας εἰς τὰς παλάμας¹. Ὅχι μόνον δ' αἱ ἐν ἡλικίᾳ γυναῖκες εὐχαρίστως ἐδέχοντο τὰ κτυπήματα, νομίζουσαι ὅτι συνεργοῦσι «πρὸς εὐτοκίαν καὶ κύησιν», ἀλλὰ καὶ αἱ ἄγαμοι πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς γονιμότητος αὐτῶν ἐν τῷ γάμῳ. Τὰ κτυπήματα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Mannhardt (σ. 114), ἦσαν οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς ἑορτῆς.

Θ'. Κτυπήματα τῶν γυναικῶν διὰ μυρσινῶν κατὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἀγαθῆς θεᾶς. Κατὰ τινὰ ρωμαϊκὸν μῦθον, ὁ Φαῦνος ἐτιμώρησέ ποτε τὴν σύζυγόν του Φαῦναν ἢ Ἀγαθὴν θεάν (Bona dea) μεθυσθεῖσαν, τύψας διὰ κλάδων μυρσίνης². Ἀλλ' ὁ μῦθος οὗτος, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι περὶ τῆς αὐτῆς θεᾶς, ἐπλάσθη ἐκ νομίμων τῆς λατρείας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Preller³. δι' ὃ μετὰ πολλῆς πιθανότητος εἶκασεν ὁ Mannhardt, ὅτι κατὰ τὴν μυστικὴν λατρείαν τῆς θεᾶς ἦτο ἔθος νὰ τύπτονται ἀλλήλας αἱ ἑορτάζουσαι διὰ κλάδων μύρτων, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἐτύπτοντο καὶ κατὰ τὰ Λουπερκάλια⁴.

Ι'. Κτυπήματα τῶν γυναικῶν κατὰ τὰς νόνας καρπωτίνας. Κατὰ τὰς νόνας καρπωτίνας (7 Ιουλίου) ἤγετο ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Λατίῳ ἑορτὴ εἰς τιμὴν τῆς Iunonis, τῆς θεᾶς τοῦ γάμου καὶ τῆς γυναικείας γονιμότητος. Μετεῖχον αὐτῆς καὶ ἐλεύθεραι γυναῖκες, ἀλλὰ πρῶτονθεν θεραπαινίδες, αἵτινες λαμπρῶς κεκοσμημέναι περιήρχοντο «παίζουσαι διὰ σκωμμάτων εἰς τοὺς ἀπαντῶντας», ἔπειτα δὲ ἔτυπτον καὶ ἐλιθοβόλουν ἀλλήλας⁵. Τὰ σκώμματα εἰς τοὺς ἐντυγχάνοντας, καθὼς καὶ ἡ λιθοβολία, εἶναι, ὡς λέγει ὁ Mannhardt, κοινόταται συνήθειαι τοῦ θερισμοῦ, τὰ δὲ κτυπήματα θὰ ἦσαν συναφὲς ἔθιμον, ἐνέχον συγχρόνως πιθανῶς καὶ τὴν ἰδέαν φυτικῆς καὶ γυναικείας γονιμότητος.

1. Συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν βλ. εἰς τοὺς περὶ τῆς ἑορτῆς πραγματευθέντας: Mannhardt, Mythol. Forsch., σ. 72 καὶ Wissowa, Religion u. Kultus d. Römer, 1902, σ. 173 καὶ, 485 καὶ, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol., I, 1457. Harrison, Prolegomena, σ. 52 καὶ C. Pascal, Studii di antichita, σ. 166 καὶ Unger, ἐν Rhein. Mus. 1881, τ. 36, σ. 58 καὶ.

2. Πλουτάρχ., Κεφαλ. καταγρ. ῥωμ. 20, σ. 268. Sex. Clodius, παρὰ Lactant., Div. inst. I, 22, 11 καὶ Arnob., Adv. nat. V 18.

3. Preller, Röm. Mytholog., 3ης ἐκδ. I 391.

4. Mannhardt, αὐτ., σ. 115-120. Wissowa, ἐν Pauly - Wissowa RE., λ. Bona dea, σ. 688. Fehrle, ἐνθ' ἀν., σ. 129.

5. Schwegler, Röm. Geschichte, I 532 καὶ Mannhardt, αὐτ. 121-3. Roscher, Lex. d. Mythol. II 598 καὶ Wissowa, Relig. u. Kult. der Römer, σ. 118.

ΙΑ'.

Ἅγιοι βοηθοί.

Δαίμονες καταδιώκοντες καὶ κακοποιούντες ἐπιτόκους καὶ λεχοῦς. — Θῆλυ δαιμόνιον. — Κουτσοδαιμόνιο. — Ἄλης. — Ἅγιοι βοηθοί. — Παναγία. — Ἅγιος Ἐλευθέριος. — Ἅγιος Αὔκουλας. — Ἅγία Λεχοῦσα. — Ἅγιος Στυλιανός. — Ἅγιος Συμεών. — Ἀζαρέας. — Ἅγία Μαρίνα.

Πλὴν τῶν ἐκ μαγικῶν ἐπηρειῶν, πιστεύεται ὅτι ἀπειλοῦσι τὰς ἐπιτόκους παντοειδεῖς ἄλλοι κίνδυνοι, προερχόμενοι ἐκ δυσμενοῦς διαθέσεως ὑπερανθρώπων ὄντων ἢ ἐκ τῆς ἐνεργείας δαιμόνων, καταδιωκόντων καὶ κακοποιούντων τὰς ἐγκύους, τὰς λεχοῦς καὶ τὰ βρέφη. Εἰς τοιαύτην ἐνέργειαν ἀποδίδουσι τὰ πλεῖστα παθήματα τούτων, τῶν ὁποίων τὴν ἀληθῆ αἰτίαν ἀδυνατοῦσι νὰ διαγνώσωσι· διὸ συνηθέσταται εἶναι παρὰ διαφόροις λαοῖς αἱ προφυλάξεις κατὰ τῶν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν ἐπὶ τῶν λεχόνων καὶ τῶν ἀρτιγεννῆτων βρεφῶν¹. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τῶν ἐκ τοιούτων ἐπηρειῶν κινδύνων προσφεύγουσι μὲν καὶ εἰς μαγικοὺς τρόπους, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὰ πολλὰ ἐπικαλοῦνται τὴν ἀρωγὴν ἄλλων ὑπερανθρώπων ὄντων ἀναθημάτων, προστατευόντων τὰς ἀπειλούμενας ἐγκύους. Εἰς πάσας τὰς θρησκείας ἀναφέρονται τοιαῦτα ὑπεράνθρωπα ὄντα μαρτυροῦν ἢ ἀλκιμακα, ἐρδένια βλάστης καὶ ὀλέθρου εἰς τὰ γυναικας κατὰ τὴν κύησιν, τὸν τοκετὸν καὶ τὴν λεχέαν, ἢ ἐπικυροῦντα εὐσμετικῶς κατὰ τὰς αὐτὰς κρίσιμους περιστάσεις τοῦ βίου των. Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν ἐγίνωσκε μὲν ἀληθινὰς κακοποιούς τῶν ἐγκύων, εἰμὴ παιδοκτόνους δαίμονας, μετὰ τὸν τοκετὸν ἐνεργοῦντας, ὡς τὴν Γελλῶ καὶ τὴν Λαμίαν, περὶ ὧν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς διετήρησε τοὺς αὐτοὺς δεισιδαίμονας φόβους μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ τὰ φόβητρα τῶν παίδων φάσματα τῆς Μορμούς, τῆς Γοργούς, τῆς Ἀλφριτοῦς, τῆς Ἐμπούσης· ἀπέδιδε δ' ὅμως τὰ ἐπισυμβαίνοντα εἰς τὰς ἐγκύους πάθη εἰς μαγικὰς ἐπηρείας ἢ εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν προστατίδων θεοτήτων, ὡς δεικνύουσιν οἱ μῦθοι περὶ τῶν τοκετῶν τῆς Λητοῦς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, παρεμποδιζομένων ἐκ τῆς ὀργῆς τῆς Ἥρας. Ἐτίμων δ' ὡς θεὰς ἐπὶ τῆς κυήσεως καὶ τῶν τοκετῶν τὰς Εἰλειθυίας, τὰς Γενετυλλίδας, τὴν Ἥραν, τὴν Ἀρτεμιν, τὴν Ἀφροδίτην, τὴν Ἐκάτην. Παρὰ δὲ τοῖς Ρωμαίοις θεότητες μὲν τῆς εὐτοκίας ἐθεωροῦντο ἡ Lucina, ἡ Diana, ἡ Numeria, ἡ Egeria, ὡς προστατίδες δὲ μετὰ τὸν τοκετὸν κατὰ τοῦ κακοποιῶν θεοῦ Σιλβανοῦ ἐπιστεύοντο αἱ θεότητες τῶν Ἰνδιγिताμέντων Intercidona, Pilumnus καὶ Deverra².

1. Βλ. συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν παρὰ F. Liebrecht, Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia, σ. 99 καὶ Zur Volkskunde, σ. 31. Mannhardt, Wald - u. Feld - kulte, τ. II, σ. 125. W. H. Roscher, Ephialtes, σ. 90.

2. August., De civ. dei VI, 9. Περὶ τῶν ἐν ἄλλαις θρησκείαις θεοτήτων ἐπὶ τοῦ τοκετοῦ πρβλ. Ploss - Bartels, Das Weib⁷ II, σ. 15 κέ.

Παρά τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ ἀναφέρεται ὡς αἰτία τῶν προσβαλλόντων τὰς ἐγκύους καὶ τὰς λεχοὺς κακῶν ὁ διάβολος· κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπιστεύετο ὅτι ἐμποδίζει τὸν τοκετὸν ἢ πνίγει τὰ νεογνά καὶ παρενοχλεῖ τὰς λεχοὺς θῆλυ δαιμόνιον¹, ὅπερ φαίνεται ὅτι δὲν ἐταυτίζετο πρὸς τὴν Γελλῶ, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον συγγενὲς πρὸς τὴν Λιλίθ τῶν Ἑβραίων². Ἰδιαιτέρως δὲ δοξάζουσι σήμερον ἐν Ζαγορίῳ ὅτι εἰς τραγοειδῆς χωλὸς δαίμων (κουτσός, κουτσοδαίμονιο) εἶναι ἐπικίνδυνος εἰς τὰς λεχοὺς καὶ τὰς ἐγκύους, τῶν ὁποίων πλήττει τὴν γαστέρα διὰ τῶν κεράτων του³. Οἱ Ἕλληνες δὲ τῆς Καππαδοκίας πιστεύουσιν ὅτι δαίμων τις θήλεια, ἡ Ἀλῆς, παρενοχλεῖ τὰς ἐπιτόκους καὶ τὰς λεχοὺς. Ἐντεῦθεν ἡ φράσις: Ἀλῆς τὴν ἐπάτησε, λεγομένη ὅταν κινδυνεύῃ ἡ γυνὴ κατὰ τὸν τοκετόν. Ὡς σημειώνει ὁ Καρολίδης⁴, «πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ δαίμονος τούτου πρέπει νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς λεχοῦς εἰς ἢ πολλοὶ χῆνες καὶ οὗτοι ν' ἀπολυθῶσι κατὰ τῆς λεχοῦς· θεωρεῖται δὲ σωστικόν, ἂν οὗτοι μεθ' ὀρμῆς ἐφορμῶντες πλήττωσι τὸ πρόσωπον τῆς πασχούσης. Ὁ δαίμων ἐκφεύγει τότε καὶ ἡ οὕτω σωθεῖσα γυνὴ θεωρεῖται τοῦ λοιποῦ ἀπρόσβλητος ὑπὸ τοιούτου εἵδους δαιμόνων, καὶ οὐ μόνον αὕτη δὲν προσβάλλεται πλέον κατὰ τὸν τοκετόν, ἀλλὰ καὶ περισταμένη εἰς τοὺς τοκετοὺς ἄλλων γυναικῶν ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἐκφοβεῖν καὶ ἀποσοβεῖν τὸν δαίμονα. Πιστεύεται δὲ ὅτι ἡ τριαύτη δύναμις διατηρεῖται ἐπὶ τὰς γενεὰς ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ οἰκογενείᾳ. Καὶ ἐκ τριούτων ὀνομασμένον εἰςγενεῖαν ζητοῦνται γυναῖκες καὶ ἐκ μακρυσμένων ἔτι κωμῶν, ἵνα παρασπῶσιν εἰς τοὺς τοκετούς»⁵.—Τὸ ὄνομα τῆς δαίμονος ταύτης δὲν εἶναι βεβαίως ἐλληνικόν⁶. Ἄλλος τύπος αὐτοῦ εἶναι

1. Ψελλοῦ, Περὶ ἐνεργείας δαιμόνων, σ. 25-6, 29 Boissonade. Τὴν ἐπήρειαν τῆς δαίμονος ταύτης ματαιώνει ὁ ἄγγελος Ραφαήλ. (Διαθήκη Σολομώντος, ἐν Migne, Patr. gr., τ. 122, σ. 1336).

2. Βλ. Bergel, Mythologie d. alten Hebräer I, σ. 25. M. Gaster, ἐν Hastings, Encyclopaedia of Religion and Ethics 1909, τ. II, σ. 655, 657 κτ.

3. B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen, σ. 153.

4. Π. Καρολίδου, Γλωσσάριον συγκριτικὸν ἐλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων, Σμύρνη 1885, σ. 136-7.

5. Βλ. καὶ I. Σαραντίδου Ἀρχελαίου, Ἡ Συνασός, Ἀθ. 1899, σ. 84. Εἰς τὰ τοῦ Καρολίδου προσθέτει ὅτι ἡ φράσις Ἀλῆς τὴν ἐπάταξεν, λέγεται ὅταν ἡ λεχὼ ἔνεκα ἐπιλοχίου πυρετοῦ πάθῃ ἐκλαμψίαν, καὶ ὅτι πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ δαίμονος πυροβολοῦσιν ἐπανειλημμένως καὶ εἰσάγουσιν εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς λεχοῦς χῆνας, θέτοντες δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς πασχούσης κριθήν, ἀπολύουσι τούτους κατ' αὐτῆς.—Φαρασπούλου, Τὰ Σύλατα, σ. 40: «Ὅταν ὑπάρχῃ δυστοκία, ἔνεκα ἀφορήτων ὠδίνων ἐπέρχεται ἐνίοτε λιποθυμία εἰς τὴν τίκτουςαν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει φέρουσι χῆνας, νομίζοντες ὅτι διὰ τῶν φωνῶν τούτων θὰ ἐκδιώξωσι τὸν ἄλυν, ὅπως ὀνομάζουσι τὸν προξενοῦντα πόνους εἰς τὴν τίκτουςαν».

6. Αἱ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἐτυμολογίαι τοῦ ὀνόματος ὑπὸ Π. Καρολίδου εἶναι ἀπίθανοι· συσχετίζει αὐτὸ πρὸς τὸ ἀλίσκομαι, ἢ τὸ εἶλλω, ἢ τὸ ἄλλη, ἀλαίνω, ἡλός, ἡλός, ἡλίθιος, ἀλεάτης, ἀλιτρός, ἀλιτήριος, καθὼς καὶ πρὸς τὸ ἰάλλω, ἐφιάλτης· οὐχ ἥττον θεωρεῖ αὐτὸ συγγενὲς ἴσως καὶ πρὸς τὸ Εἰλεῖθια.

Ἄλους, ὡς καλεῖται παρὰ τῶν κατοίκων τῶν Φαράσων τῆς Καππαδοκίας, κατὰ τὸν Καρολίδην, «δαίμων τις σκότιος, διὰ νυκτὸς πλανώμενος καὶ ποικιλοτρόπως ἐνοχλῶν ἢ κακοποιῶν τοὺς ἀνθρώπους». Καὶ οἱ Ἀρμένιοι (τοῦ Ἑγίν) πιστεύουσιν εἰς τὴν ὑπαρξιν πονηροῦ πνεύματος, ὅπερ καλοῦσιν Ἀλ, κλέπτοντος ἢ ἀντικαθιστῶντος τὰ νεογέννητα παιδία ἢ ἀποσπῶντος τὸ ἥπαρ τῶν μητέρων¹. Τὰ ὀνόματα τῶν δαιμόνων Ἀλη καὶ Ἄλους εἰκάζω ὅτι εἶναι συγγενῇ μᾶλλον πρὸς τὸ τῆς νυκτίας δαίμονος τῶν Ἀράβων Ἀλιλάτ, πρὸς ὃ συσχετίζουσι τινες καὶ τὸ ὄνομα τῆς δαίμονος τῶν Ἑβραίων Λιλίθ². — Ἡ δὲ διὰ χηνῶν ἀποτροπὴ τῆς δαίμονος εἶναι ἴσως συναφῆς πρὸς ἀρχαίας δοξασίας περὶ ἱερότητος τοῦ πτηνοῦ τούτου, ὑπεμφαινομένης εἰς τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης³, καὶ εἰς τὸν ρωμαϊκὸν μῦθον περὶ σωτηρίας τοῦ Καπιτωλίου ὑπὸ χηνῶν, ὅστις προφανῶς εἶναι αἰτιολογικός, πλασθεὶς πιθανῶς ἐκ τῆς διατροφῆς χηνῶν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ διὰ λόγον τινὰ θρησκευτικόν.

Πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν κινδύνων συντελεστικωτάτην πιστεύει ὁ ἐλληνικὸς λαὸς τὴν βούθειαν ἀγίων τινῶν, τοὺς ὁποίους πρὸς τοῦτο ἐπικαλεῖται. Καὶ κατ' ἐξοχὴν μὲν ἀντιλήπτορα ἐν τοῖς κινδύνοις τούτοις, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δεινοῖς, νομίζει τὴν Παναγίαν, ἀλλ' ἰδιαιτέραν δύναμιν πρὸς προστασίαν τῶν ἐγκύων καὶ τῶν λεγόντων ἀποδίδει εἰς ἀγίους τινάς. Σημειώζεται δὲ ἡ δοξασία περὶ τῆς τοιαύτης ιδιότητος τῶν ἀγίων τούτων εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία ὑποτίθεται ὅτι ἐμφαίνει τὴν κατοχὴν εἰδικοῦ χαρίσματος. Ἀλλ' εἰς τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος συνηθέστατα παραπλανᾷ παρετυμολογία αὐτοῦ, τοῦτο δὲ παρατηρεῖται ὅχι μόνον ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, ἀλλὰ γενικῶς εἰς τὴν δημώδη ἀντίληψιν περὶ ἱαματικῆς δυνάμεως τῶν ἀγίων. Ἀλλαχοῦ ἐμνημονεύσαμεν παραδείγματά τινα παρετυμολογίας ὀνομάτων ἀγίων παρ' ἡμῖν, ἐξ ἧς πηγάζει ἡ πίστις περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου χαρίσματος ἐκάστου αὐτῶν⁴, τοιαύτη δ' εἰς τὴν παρετυμολογίαν τοῦ ὀνόματος βασιζομένη πίστις εἶναι κοινοτάτη καὶ εἰς ἄλλους λαούς⁵.

1. Folk - lore 1904, τ. XV, σ. 445.

2. F. Nork, Etymologisch - mythologisches Real - Wörterbuch, Stuttgart 1845, τ. II, σ. 44.

3. Ἰω. Λυδοῦ, Περὶ μηνῶν Δ', 44. Ἀγαλμα Ἀφροδίτης πατούσης τὸν πόδα ἐπὶ χηνὸς ἐν Βερολίῳ: Kekulé, Weibliche Gewandstat. a. d. Werkst. d. Parthenongiebelfiguren, Berlin 1894. Ὁμοίον ἀγαλμάτιον ἐξ Ἀργους ἐν τῷ αὐτόθι μουσεῖῳ (Ath. Mitteilungen 1879, IV 150, ἀρ. 489). Περὶ τοῦ χηνὸς ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς μύθοις βλ. Stephani, ἐν Compte rendu de la Commission archéol. de St. Petersburg, 1863, σ. 17 κέ.—Ὅποια ἡ σχέσις τοῦ χηνὸς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ δὲν εἶναι σαφές, οὐδὲ συνάγεται ἀσφαλές τι ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως χηνὸς μεταξὺ παραστάσεων ἀναφερομένων εἰς τὴν λατρείαν ταύτην. Πρβλ. Σβορώνου, ἐν Ἀρχ. Ἐφ. 1917, σ. 78 κέ.

4. Δελτ. ἱστορ. ἐταιρ. 1883, τ. Α', σ. 6.

5. Βλ. Revue des traditions populaires 1910, σ. 104-5. Τὴν ἰδιαιτέραν μονογραφίαν περὶ τούτου ὑπὸ Em. Katuzmacki (Über Wesen und Bedeutung der volks-

Οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ἐγκύων καὶ τῶν λεγῶν εἶναι οἱ ἐπόμενοι.

"Ἄγιος Ἐλευθέριος. Εἶναι γενικὴ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἡ πίστις, ὅτι ἡ χάρις τοῦ ἁγίου τούτου παρέχει εὐκολον τὸν τοκετόν, διὰ τοῦτο αἱ ἐπίτοκοι τιμῶσι τὴν μνήμην αὐτοῦ μὴ ἐργαζόμεναι κατὰ τὴν ἑορτὴν του¹, ἐπικαλοῦνται δὲ καὶ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ² καὶ τελεσφόρος ὑπολαμβάνεται ἡ ἐπίθεσις τοῦ εἰκονισματίου αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὠδινουσῶν³. Ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ παρὰ τὴν Μητρόπολιν ἐκκλησίδιον τοῦ ἁγίου συρρέουσι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ αἱ ἔγκυοι καὶ ἀνάπτουσι κηρία πρὸ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ, ὁμοίως καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσιν ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς αὐτόν, ὡς παρὰ τὸ Λιβίσιον τῆς Λυκίας, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ δύο τοιαῦτα παρεκκλήσια⁴. Ἐν Κρήτῃ πρωίας καὶ ἐσπέρας θυμιατίζουν αἱ ἔγκυοι τὸ εἰκονισμα αὐτοῦ⁵. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐν δυστοκίᾳ ψάλλεται παράκλησις εἰς τὸν ἅγιον⁶, ἃν δ' ἡ μήτηρ κινδυνεύσῃ τίκτους, δίδεται εἰς τὸ βαπτιζόμενον τὸ ὄνομα Ἐλευθέριος, ἃν εἶναι ἄρρεν, Ἐλευθερία, ἃν εἶναι θῆλυ, «ἐπειδὴ εἰς τὸν φερώνυμον ἅγιον ἀποδίδεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἀπὸ τοῦ κινδύνου σωτηρία καὶ ὁ αἷσιος τοκετός»⁷.

Ὁ Βυβιλάκης⁸ εἰς τὸν ἅγιον Ἐλευθέριον δὲν ἐδίστασε ν' ἀναγνώρισῃ μικρὸν παρηλλαγμένην τὴν ἀρχαίαν θεότητα Εἰλείθυιαν, ἥς τὴν λατρείαν ἀντικατέστησεν ἐν τῇ ἐκχριστιανισθείσῃ Ἑλλάδι. Καίτοι δὲ ἐνωρίς ἀνεσχεράσθη ἡ παντελῶς ἀσύστατος αὕτη γνώμη, ὑπὸ τοῦ Sanders⁹ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων, καταδειχθέντος καὶ τοῦ ἀληθοῦς λόγου, δι' ὃν αἱ τίκτους ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου τούτου¹⁰, ἀλλ' ὅμως ἡ πλάνη τῆς συνταυ-

etymologischen Attribute christlicher Heiliger, ἐν Jagic Festschrift, Berlin 1908) γινώσκω μόνον ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ L. Deubner, ἐν Archiv f. Religionswiss. 1912, τ. XV, σελ. 300.

1. Ἐν Ἀδριανουπόλει κατ' ἀνακοίνωσιν Θεολ. Γ. Βαρείδου: «Τοῦ ἁγίου Λευτέρ' οἱ γαστροιμένες δὲ δουλεύουσιν γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖν εὐκολα».

2. X. Κορυλλίου, Ἐθνογραφία τῆς Πελοποννήσου, σ. 60. A. Βάλληνδα, Κυθνιακά, Ἐρμούπολ. 1882, σ. 110-131. Νεροῦτσος, ἐν Δελτ. ἱστ. ἐτ., τ. Γ', σ. 84.

3. Ἐν Κεφαλληνίᾳ: Δελτ. ἱστ. ἐτ., τ. Γ', σ. 64. Ἐν Ζακύνθῳ: Ἀπ' ὅλα δι' ὅλους, περιοδ. Ἀθ., 1904, ἀρ. 46, σ. 755. Εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς ἐπιτόκου ἐν Κρήτῃ: Bybilakis, Neugriechisches Leben, Berlin 1840, σ. 4· ὁμοίως ἐν Ἀθήναις ἐπὶ δυστοκίας.

4. M. I. Μουσαίου, Βαπτισμοί, ἤτοι λεξιλόγιον τῆς λειβησιανῆς διαλέκτου, Ἀθ. 1885, σ. 34. Ἰωσ. Χαριτωνίδου, Περί τῆς λιβισιακῆς διαλέκτου, ἐν Τραπεζοῦντι 1911, σ. 29.

5. Bybilakis, σ. 3.

6. Ἡλ. Τσιτσέλης, ἐν Δελτ. ἱστ. ἐτ. Γ', σ. 64.

7. Π. Λωρεντζάτος, ἐν Λαογρ. Β', σ. 300.

8. Bybilakis, ἐνθ' ἀν., σ. 2.

9. D. Sanders, Das Volksleben der Neugriechen, Mannheim 1844, σ. 305.

10. C. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, σ. 72. B. Schmidt, Volksleben d. Neugriechen, σ. 38. Ν. Γ. Πολίτης, ἐν Νεοελλ. ἀνθλ. 1872, τ. Α', σ. 376.

τίσεως τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου πρὸς τὴν Εἰλειθυσίαν ἔνεκα τῆς συνηχήσεως τῶν ὀνομάτων δὲν ἐξηλείφθη, ἐπαναλαμβανομένη πολλάκις μέχρι σήμερον¹. Τινὲς μάλιστα προχωροῦσι καὶ περαιτέρω, ὑποστηρίζοντες ὅτι ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἀντικατέστησε παλαιὸν ἱερὸν τῆς Εἰλειθυίας, ἱδρυμένον ἐν τῇ αὐτῇ θέσει². Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἐτιμᾶτο ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας τῆς Γοργοεπηκόου, ἀνακαινισθεῖσα δ' ἐν ἔτει 1863 ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μόλις μετὰ τινα χρόνον μετωνομάσθη τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου³. Πρὸς ἐξομάλισιν τῆς ἀνυπερβλήτου ταύτης δυσκολίας διὰ τὴν ἄμεσον ἀντικατάστασιν τῆς ἐθνικῆς λατρείας ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς, ὁ Struck καὶ ὁ Michael⁴ φαντάζονται ὅτι τὴν ἀρχαίαν λατρείαν τῆς Ἰσιδος καὶ τῆς Εἰλειθυίας διεδέχθη ἀμέσως ἡ τοῦ τὴν αὐτὴν ἔχοντος εὐεργετικὴν ἐνέργειαν ἁγίου Ἐλευθερίου· ὅτε δὲ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐκτίσθη ἡ σημερινὴ ἐκκλησία καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας τῆς Γοργοεπηκόου κατετέθη ἐν αὐτῇ, μετακομισθεῖσα ἐκ τοῦ Παρθενῶνος, δὲν ἐξηφανίσθη ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, ἀλλ' ὡς δεικνύει ἡ διατήρησις τῶν δύο ὀνομάτων ἐξηκολούθει ὑφισταμένη ὁμοῦ μετὰ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου μέχρι τῆς σήμερον. Ταῦτα δ' ὁμοῦ εἶναι ἀνυπόστατα· οὐδὲν γινώσκωμεν περὶ λατρείας τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, οὐδέ μιν δ' ἀπολύτως συνάφεια τοῦ ἁγίου τούτου πρὸς τὸ παλαιὸν ἐκκλησιῶν ὑπῆρχε πρὸ πενήτηκοντα ἐτῶν· καὶ ὅτι ἦτο παραδοξότατον φαίνομενον, ὡς ἐλέγομεν καὶ ἀλλαχοῦ⁵, ὅτι ἡ λατρεία τῆς Εἰλειθυίας ἢ τῆς Ἰσιδος, λεληθότως διατηρουμένη ἐπὶ μακροῦ αἰῶνα, ἐκαραδόκει εὐκαιρίαν ν' ἀναβλαστήσῃ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Τινὲς τῶν ταυτιζόντων τὸν ἅγιον Ἐλευθέριον πρὸς τὴν Εἰλειθυσίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης αὐτῶν φέρουσι τὸν μεταγενέστερον τύπον τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς Ἐλευθώ⁶, ἀλλ' εἶναι φανερόν ὅτι οὔτε πρὸς τὸ Εἰλειθυσία, οὔτε πρὸς οἷονδ' ἕποτε τύπον τοῦ ὀνόματος τούτου ἔχει τι κοινὸν ἐτυμολογικῶς τὸ ὄνομα Ἐλευθέριος. Τυχαία δ' ὅλως εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς ἀποδιδομένης εἰς

1. X. Κορύλλου, ἐνθ' ἄν. E. Sidney Hartland, ἐν Hastings, Encyclopaedia of Religion and Ethics 1909, τ. II, σ. 638. Mary Hamilton, ἐν Annual of the British School XII (1906-7), σ. 352-3. Τῆς αὐτῆς, Greek Saints and their Festivals, Edinburgh 1910, σ. 18-9.

2. A. P. Παγκαβῆ, Ἀπαντα, τ. IH' (1889), σ. 72. T. Νερούτσου, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, ἐν Δελτ. Ιστ. ἐτ., τ. Γ' (1889), σ. 84. A. Struck καὶ K. Michael, ἐν Athen. Mitteilungen 1906, σ. 316. O. Weinreich, αὐτ. 1912, σ. 44.45.

3. Βλ. Νερούτσου, ἐνθ' ἄν.

4. Ἐνθ' ἄν., σ. 323 κέ.

5. Λαογρ. Δ', σ. 20. Βλ. καὶ αὐτ., σ. 17.

6. Κοροῦτ. 34. Ἀνθολογ. Γ' 604 (Παύλου Σιλεντιαρίου), Θ' 268 (Ἀντιπάτρου Θεσσαλονικέως).

τὸν ἅγιον δυνάμεως πρὸς προστασίαν τῶν ἐπιτόκων καὶ τῶν λεχῶν, προερχομένη ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ὁ ἅγιος θεωρεῖται προστάτης καὶ βοηθὸς τῶν κυουσῶν, διότι τὸ ὄνομά του ὑποτίθεται ἐμφαίνον ὅτι παρέχει εἰς τὰς ἐγκύους καλὴν λευτεριά, αἵσιον τοκετόν, ὅτι λευτερώνει αὐτάς. Ὅτι τοιαύτην σημασίαν εἶχε καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ ἡ λέξις ἐλεύθερος καὶ τὰ ἐκ ταύτης παράγωγα συνάγεται μετὰ πιθανότητος ἐκ τῶν ἐξῆς τεκμηρίων. Ἡ Θεσσαλικὴ ἐπιγραφή: «Ἀπλουιν Τεμπείτα Λίσχυλῖς Σατύρου ἐλευθέρια»¹ φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται εἰς ἀνάθημα γυναικὸς ἐπὶ αἰσίῳ τοκετῷ. Τὸ παρ' Ὑγίνῳ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἡρας Libertas ἀντὶ τοῦ Lucina, ὡς εἰκάζει ὁ M. Schmidt, προέρχεται ἐκ μεταφράσεως τοῦ Ἑλευθερία². Ἡ Ἀρτεμις παρὰ Λυκίοις ἐλέγετο Ἑλευθέρα, κατὰ τὸν Ἀρτεμίδωρον³, ἐν ἐπιγραφαῖς δὲ τῶν Λυκιακῶν πόλεων Μύρων, Σούρας καὶ Κυανέων ἀναφέρεται θεὰ Ἑλευθέρα⁴.

Ἅγιος Αἰκουλας. Ἀνύπαρκτος ἅγιος, πλασθεὶς ἐν Λιβισίῳ τῆς Λυκίας ἐξ ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Ἑλευθερίου. Εὐγγ. τῶν Λιβισίων: «Ἄη μου Λιφτέρη μου, λιφτίρωσί την, ἄη μου Αἰκουλα, ἡρώκονί την»⁵. Τὰ Αἰκουλα (=τὰ εὐκολα, τὰ εὐκολύνοντα τὸν τοκετόν) εἶναι τὸ ὄνομα μοναστηρίου, κειμένον πρὸς Δ τοῦ Λιβισίου, ἔχοντος δὲ δύο παρεκκλήσια τοῦ ἁγίου Ἑλευθερίου. Τὸ ἑτερον τούτων ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τοῦ ἁγίου Αἰκουλα. Ἡ ἁγία Αεχούσα. Ἀνύπαρκτος ἐπίσης ἁγία προστάτις τῶν λεχῶν, πλασθεῖσα ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Σέρρασι ἐκ παρετυμολογίας τοῦ διαλεκτικοῦ τύπου τῆς ἐπικλήσεως τῆς Παναγίας τῆς Ἑλεούσης⁶. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπικλήσεως ἐπλάσθη ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἁγία Ἑλεούσα, ἀλλὰ δὲν ἐπικαλοῦνται αὐτὴν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν βοήθειαν τῶν λεχῶν, ἀφοῦ ὁ ἀδιάφθορος τύπος τοῦ ὀνόματος δὲν εἶναι πρόσφορος εἰς παρετυμολογίαν.

Ἅγιος Στυλιανός. Ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματος πιστεύεται ὅτι ἐνισχύει (στυλώνει) τὰ νεογνά. Τὴν μνήμην αὐτοῦ αἱ ἔχουσαι τέκνα τιμῶσι δι' ἀργίας⁷, ἐπικαλοῦνται δ' αὐτὸν εἰς διαφύλαξιν τῶν νηπίων⁸, διότι θεωρεῖται φύλαξ τῶν παιδων, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὸν καὶ ἡ ρῆσις, ἡ προσγεγραφομένη εἰς τὴν εἰκόνα του ὑπὸ τῶν ἀγιογράφων⁹. Κατὰ τὸν Συναξαριστήν, ὁ ἅγιος

1. IG. IX, 2, 1034.

2. Ἐν Rhein. Mus., τ. XX, σ. 460. Βλ. καὶ Hygin., Fabul., σ. 12, 5, ed. M. Schmidt.

3. Ὀνειροκριτ. Β', 35.

4. Βλ. Gruppe, Gr. Mythol. u. Religionsgesch., σ. 1266.

5. Μουσαίου, Βαπτισμοί, σ. 34.

6. Π. Παπαγεωργίου, ἐν Byz. Zeitschrift, τ. III, σ. 256.

7. Ἐν Ἀδριανουπόλει κατ' ἀνακοίνωσιν Θεολ. Γ. Βαφείδου: «Τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ ὅσες ἔχουν πιδιὰ δὲ δουλεύουν γιὰ νὰ ζήσουν τὰ πιδιὰ τες».

8. Βάλληρα, Κυθνικά, σ. 131. Bybilakis, σ. 4.

9. Βλ. Διογενίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἐκδ. ὑπὸ Α.

οὗτος ἀσκητεύων ἐντὸς σπηλαίου ἐν τῇ ἐρήμῳ «ἔγινεν ἱατρὸς διαφόρων καὶ ἀνιάτων παθῶν· διότι, ὅταν συνέβαινε θανατηφόρος ἀσθένεια εἰς τὰ νήπια καὶ ἀπέθνησκον, ἔμενον δὲ ἄτεκνοι οἱ γονεῖς των, τότε ὅσαι μητέρες ἐπεκαλοῦντο μετὰ πίστεως τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου τούτου Στυλιανοῦ καὶ ἐζωγράφιζον τὴν ἁγίαν αὐτοῦ εἰκόνα, πάλιν ἐγέννων ἄλλα τέκνα, ἄλλὰ καὶ τὰ ἀσθενοῦντα νήπια ἐλυτρῶνοντο ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν»¹. Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου· ὅτι «ἔγινε θεραπευτὴς παθῶν ἀνιάτων· ὅταν γὰρ ἐφθοροποιὸς θάνατος ἔκαμνεν ἀτέκνους τὰς γενεώσας γυναῖκας μετὸν θάνατον τῶν βρεφῶν των, αἱ μητέρες ἐπικαλῶμεναι τὸ τοῦ ἁγίου ὄνομα καὶ ζωγράφιζουσαι τὸ τίμιον αὐτοῦ εἰκόνισμα πάλιν ἐτρέπονταν εἰς τεκνογονίαν»².

Ταῦτα συνηθίζονται μέχρι τῆς σήμερον· καὶ πρὸς τούτοις οἱ γονεῖς, τῶν ὁποίων ἀποθνήσκουσι τὰ τέκνα, ἐπιθέτουσιν εἰς τὸ γεννώμενον μετὰ τὸν θάνατον ἀδελφοῦ του τὸ ὄνομα Στυλιανός, ἢ Στυλιανή, ἂν εἶναι θῆλυ³. Αἱ Ἀραχοβίτισσαι (τοῦ Παρνασσοῦ) ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ πρὸς εὐτοκίαν⁴.

Ἅγιος Συμεὼν. Τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος τοῦ Θεοδόχου (3 Φεβρουαρίου) ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἔχουσιν ἐν τιμῇ αἱ ἔγκυοι, ἀπέχουσαι πάσης ἐργασίας καὶ προσέχουσαι μὴ ἐγγίνασθαι τι, ὅτι πιστεύουσιν ὅτι τι μῶρεϊ αὐστηρότατα ὁ ἅγιος πᾶσαν παράβασιν ἀποτρίπων ἐπὶ ἐμφανοῦς μέρους τοῦ σώματος τοῦ τεχνησομένου παιδίου τὸν σημεῖον (σημάδι, θὰ σημαδέψῃ τὸ παιδί), ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἀποτίθεμένης σημασίας τοῦ παρετυμολογουμένου ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐν Σαράντᾳ Ἐκκλησιαῖς ἐορτάζουν αἱ ἔγκυοι τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος (τὰ Συμνογιόρτια), διὰ νὰ μὴ γεννηθῶσι τὰ

Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐν Περτρούπολει 1909, σ. 164: «Ὁ ἅγιος Στυλιανὸς ὁ Παφλαγών, γέρων δασυγένης, λέγει: Παῖδων φύλαξ πέφυκα. Χριστοῦ τὸ δῶρον».—Συνήθως ἀπεικονίζεται κρατῶν εἰς τὴν ἀγκάλῃν νήπιον ἐσπαργανωμένον. Περὶ τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ πρβλ. καὶ Λαογρ. Ε' 339.

1. Μαυρικίου, Συναξαριστής, μεταφρ. ὑπὸ Νικοδήμου ἀγιορείτου, ἐκδ. Σεργίου Χ. Ραφτάνη, Ζάκυνθ. 1868, τ. Α', σ. 298 (26 Νοεμβρ.).

2. Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀλυπίου τοῦ Κιωνίτου καὶ θαυματουργοῦ. Συναχθεῖσα ἐκ τοῦ Μηναίου παρὰ Ἐμμανουήλου Τζάνε τοῦ Μπουνιαλῆ. Ἐνετίησιν 1679, σ. 10. Βλ. καὶ Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Στυλιανοῦ συντεθεῖσα παρὰ Στυλ. Ῥόκη, νεωστὶ δὲ μετατυπωθεῖσα. Ἐνετ. 1690, σ. 15: «καὶ ποικίλων παθῶν ἀνιάτων ἱατὴρ γενόμενος, ὁπηνίκα ὁ φθοροποιὸς θάνατος διὰ τῆς τῶν νεογνῶν θνήξεως ἀτεκνούσας τὰς κυούσας ἀπετέλει, τὸ τοῦ ἁγίου ὄνομα αἱ μητέρες ἐπικαλοῦμεναι, καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ χρωματουργοῦσαι εἰκόνισμα, πρὸς τεκνογονίαν αὐθις μετεσκευάζοντο». Βλ. καὶ σ. 17.

3. Ζωγρ. ἀγῶν Α', σ. 220 (Σύμη). Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τ. Α', σ. 200 (Ἀθῆναι).

4. B. Schmidt, Das Volksleben d. Neugriechen, σ. 39.

παιδιά με στίγματα τοῦ προσώπου ἢ σημαδευμένα¹. Ἐν Βιθυνίᾳ πιστεύουσιν ὅτι ἔχνη ἐργασίας, γενομένης ὑπὸ τῶν ἐγκύων κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀναφαίνονται ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ γεννηθέντος κατόπιν παιδός². Ἐν Λακκοβηκίοις τῆς Μακεδονίας αἱ ἔγκυοι οὔτε κλώθουσιν οὔτε ἄλλην τινὰ δύσκολον ἐργασίαν κάμνουσι διὰ νὰ μὴ γίνῃ τὸ παιδίον των σημαδιακό³. Ἐν Χίῳ αἱ ἔγκυοι οὐδεμίαν ἐργασίαν κάμνει, οὐδέ τι τεχνικὸν ἢ φυσικὸν λαμβάνει εἰς χεῖρας, ἐκτὸς τῶν φορεμάτων τῆς, τοῦ κοχλιαρίου καὶ τοῦ περουνίου· ἀπέχει δὲ ἀπὸ παντὸς ἄλλου διὰ νὰ μὴ σημαδευθῇ τὸ παιδί της ἀπὸ τὸν ἅγιον Συμεῶν⁴.

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐπικειμένου κακοῦ ἐκ παραβάσεως τῆς ἀπαγορεύσεως, προελθούσης ἐξ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης ἢ ἐξ ἀπροσεξίας, ἐνιαχοῦ εὐθὺς ὡς ἐγγίσωσί τι ἐπιψάφουσιν ἀμέσως ἔπειτα τοὺς γλουτοὺς αὐτῶν, ἵνα ἐπ' αὐτῶν ἀποτυπωθῇ τὸ σημεῖον, ὅπου δὲν θὰ εἶναι ἐμφανές⁵. Ἐν δὲ τῇ Λέσβῳ προσέχουσιν, ὅπως μὴ ἐγγίσωσι τοῦλάχιστον κατόπιν τὸ πρόσωπον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ παιδίον θὰ ἔχῃ ἐλαίαν τριχωτὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου⁶. Ἐν Χίῳ δὲ ἡ ἔγκυος προτοῦ νὰ κατακλιθῇ λαμβάνει ποτήριον ὕδατος, ρίπτει εἰς αὐτὸ ἄλας καὶ ἀφοῦ καλῶς ἀναμύθῃ, βρέχει δι' αὐτοῦ πρῶτον τὰς χεῖρας καὶ ἀκολουθῶς χύνει πρὸς τὰ ὀπίσω, χωρὶς νὰ στραφῇ, ἐπιλέγουσα :

“Ο,τ’ ἐπιασα, ὅ,τ’ ἐπιασα ὀπίσω μου νὰ εἶναι

καὶ σὰν τ’ ἄλατι ποῦ λειώσῃ, εἶσαι κι αὐτὰ ποῦ λειώσῃ.”

Χύνει δὲ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ὕδατος ὡσαύτως πρὸς τὰ ὀπίσω, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ ποῦ ἐχύθη καὶ ἀμέσως κατακλίνεται⁷.

Ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Συμεῶνος διαζῆγεται ἐν Χίῳ μετὰ τινος ἐπισημότητος· τὴν μὲν παραμονὴν καθὼς καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς αἱ ἔγκυοι μεταβαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀνάπτουσι κηρία πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου· μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἐπισκέπτονται αἱ γυναῖκες ἐν σώματι τὰς ἐγκύους εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ ἂν μὲν ἡ ἔγκυος εἶναι νεόνυμφος, ἢ μήτηρ

1. Θρακικὴ ἐπετηρὶς 1897, σ. 194. Ἐν Ἀδριανουπόλει ὡσαύτως κατ’ ἀνακοίνωσιν Θεολ. Γ. Βαφειδου, «για νὰ μὴ χάνουν σημειούμενα πιδιά». Ἐν δὲ Τήνῳ δὲν ἐγγρίζουν κλειδί, ψαλίδι, μάνταλο, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

2. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΚΒ’, σ. 127.

3. Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Παγγαῖον χώρα, σ. 70 = Abbott, Macedonian Folklore, σ. 139.

4. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 361.

5. Ἐν Κύθῳ (Βάλληνας, ἐνθ’ ἀν., σ. 160).

6. Georgeakis et Pineau, Le Folk - lore de Lesbos, Paris 1904, σ. 329. Παρὰ πλησίον δοξασία ἐπικρατεῖ ἐν Ρουμανίᾳ. Αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐγκυμοσύνης των ἀποφεύγουσι τὴν κλοπὴν, ἐκ φόβου μὴ ἂν φωραθῶσι καλύψωσιν ἐξ αἰσχύνῃς τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν, καὶ ἀποτυπωθῇ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ παιδίου σημεῖον τοῦ κλαπέντος.

7. Κανελλάκης, αὐτ.—Περὶ τῆς μαγικῆς πράξεως τῆς ἀναλύσεως ἁλτος ἐν ὕδατι βλ. Λαογρ. Β’, σ. 168 κέ.

ἡ ἀδελφὴ ἢ συγγενὴς ἢ καὶ στενὴ φίλη τῆς παραθέτει τράπεζαν μετὰ διαφόρων γλυκυσμάτων ἐξ ὧν τρώγουσιν αἱ προσελθοῦσαι, ἂν δ' ἔχῃ ἤδη καὶ ἄλλοτε γεννήσῃ, τὰ προσφερόμενα εἶναι λιτότερα, σταφίδες, κάρυα, ἀμύγδαλα κττ. Περιέρχονται δὲ μέχρι μεσημβρίας πάσας τὰς οἰκίας τῶν συγγενῶν καὶ τῶν οἰκείων¹.

Ἀζαρέας ἦτοι Ἀγί Ζαρέας, ὁ ἅγιος ὁ προξενῶν ζαρωματίας (=ρυτίδας, ρίκνωσιν). Οὕτως ἀποκαλεῖται ἐν Κοτυώροις τοῦ Πόντου ὁ ἅγιος Βλάσιος, ὅσον καὶ ὁ ἅγιος Συμεὼν ἐπίφοβος εἰς τὰς ἐγκύους ἐν Πόντῳ καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Πᾶσαι αἱ ἔγκυοι καὶ αἱ ἔχουσαι ἐγκύους ἐν τῇ οἰκίᾳ συρρέουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς καὶ ἀπέχονται πάσης ἐργασίας, διότι ἄλλως τὸ τεχνησόμενον παιδίον κινδυνεύει νὰ ἔχῃ ζαρωματίαν, ἦτοι ἐλάττωμά τι².—Πόθεν ἡ δοξασία αὕτη ἄδηλον· τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου ἱστορεῖ ὅτι συνήθλησαν μετ' αὐτοῦ δύο βρέφη· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι προῆλθε καὶ διεπλάσθη ἡ δοξασία, καθὼς οὐδὲ πρὸς τὴν ἄλλην ἐλληνικὴν παράδοσιν φαίνεται ἔχουσα συνάφειαν, τὴν μὴ ἀπολογουμένην, ὅτι ὁ ἅγιος εἶναι ποιμὴν ἢ ἡγεμὼν τῶν λύκων³.

Ἀγία Μαρίνα. Ἐν Ἀθήναις αἱ γυναῖκες ἔρχονται εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίναν ὑπὲρ εὐτοκίας ἢ γονιμότητος, αἱ δ' ἐν ὡρῇ ταχείᾳ ὑπὲρ ταχείας ἀποκαταστάσεως αὐτῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ Α. Μονιμπελ⁴, ἀλλὰ σήμερον τοὐλάχιστον τοιαύτη δύναμις τῆς ἁγίας εἶναι ἄγνωστος ἐν Ἀθήναις. Τὴν βοήθειαν αὐτῆς καὶ ἐν παλαιότεροις χρόνοις καὶ νῦν ἀκόμα ἐπικαλοῦνται αὐτόθι μόνον πρὸς θεραπείαν καχεκτικῶν παιδίων, καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς συρρέουσιν εἰς τὸ ἐν τῷ λόφῳ τῶν Νυμφῶν ἐκκλησίδιον αὐτῆς μετὰ τῶν πασχόντων τέκνων των καὶ ἐνδύουσαι αὐτὰ νέα φορέματα, καταλείπουσιν εἰς τὸν περίβολον τὰ παλαιά, ἐλπίζουσαι ὅτι μετὰ τῶν ἐνδυμάτων θὰ συναποβάλωσι καὶ τὴν πάθησίν των. Ἄλλη δὲ σχέσις τῆς ἁγίας πρὸς τὰ παιδιά ἀναφέρεται εἰς ὀλίγιστα βαυκαλήματα. Ἐν νανάρισμα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τῆς Λέσβου λέγει ὅτι ἡ ἁγία Μαρίνα ξεγέννησε τὸ παιδί⁵· ἄλλο δὲ κυπριακὸν προσκαλεῖ αὐτὴν νὰ τὸ κοιμήσῃ⁶· ἐν δὲ παραλλαγῇ τοῦ αὐτοῦ λέγεται περὶ τῆς ἁγίας ὅτι μαρανίσκει τὰ μωρά, ἦτοι μαραίνει, φθείρει τὰ μικρὰ παιδιά· ἀλλ' εἶναι ἄδηλον, ἂν τοῦτο ἀναφέρεται εἰς ἄγνωστὸν τινα δοξασίαν περὶ φθοροποιοῦ ἐπηρείας τῆς ἁγίας ἐπὶ τῶν βρεφῶν, ἢ ἂν εἶναι ἀπλῶς παίγνιον παραχρητικὸν (Μαρίνα - μαρανίσκω) ἄνευ σημασίας· ὅπερ φαίνεται μοι πιθανώτερον.

1. Κανελλάκης, σ. 360.

2. I. Βαλαβάνης, ἐν Ἀρχ. τῆς νεωτ. ἐλλην. I', σ. 34.

3. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 202 καὶ 951 καὶ.

4. Ath. christianae, σ. 52. B. Schmidt, ἐνθ' ἂν., σ. 38.

5. Georgeakis et Pineau, ἐνθ' ἂν., σ. 155.

6. Passow, ἀρ. 282. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 238.